

**KHT-TUTKINTOKOEKYSYMYKSET
TILINTARKASTAJAN AMMATTITAITON
KUVAAJANA VUOSINA 2015–2017**

**Jyväskylän yliopisto
Kauppakorkeakoulu**

Pro gradu -tutkielma

2019

**Tekijä: Ollimatti Karttunen
Oppiaine: Laskentatoimi
Ohjaaja: Antti Rautiainen**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

TIIVISTELMÄ

Tekijä Ollimatti Karttunen	
Työn nimi KHT-tutkintokoekysymykset tilintarkastajan ammattitaidon kuvaajana vuosina 2015–2017	
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika (pvm.) 25.4.2019	Sivumäärä 81 + liite
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Auktorisoidulla tilintarkastajalla on merkittävä rooli suomalaisessa yhteiskunnassa. Tästä huolimatta tilintarkastajien auktorisointia, osaamisvaatimuksia ja etenkin tutkintokokeita on käsitelty harvoin laskentatoimen tutkimuksissa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella tilintarkastajan ammattitaidon teoreettista viitekehystä KHT-tutkintokokeen näkökulmasta. Aikaisemman tutkimuksen pohjalta rakennettu ammattitaidon viitekehys koostuu tiedoista, kokemuksesta ja henkilökohtaisista ominaisuuksista. Tässä tutkimuksessa keskityttiin pääasiallisesti viitekehysten tiedolliseen ulottuvuuteen.</p> <p>Tutkimus on erittäin ajankohtainen, koska tilintarkastaluokat ja -tutkinnot muuttuivat tilintarkastuslain (1141/2015) muutoksessa. Tutkimuksen ajankohtaisuutta lisää myös julkinen keskustelu tilintarkastusrajojen nostamisesta Suomessa.</p> <p>Tutkimus toteutettiin monimenetelmätutkimuksena. Tutkimuksessa haastateltiin kahta tilintarkastajaa ja KHT-tutkintokoetta järjestävän tutkintolautakunnan puheenjohtajaa. Tämän lisäksi vuosien 2015–2017 tutkintokokeista laadittiin sisällönanalyysi, jonka perusteella tutkintokokeen sisältö saatiin luokiteltua analysoitavaan muotoon.</p> <p>Tutkimustulokset antoivat hyvän yleiskuvan KHT-tutkintokokeen sisällöstä. Haastatteluissa esille nousseet olennaisuuden hahmottaminen, priorisointi ja kriittinen ajattelukyky näkyivät selkeästi KHT-tutkintokokeessa. Tutkintokoe testaa monipuolisesti taloushallinnon eri osa-alueita painottaen kuitenkin kansainvälisten tilinpäätös- ja kirjanpitostandardien tuntemista. Ajankohtaisuus näkyi KHT-tutkintokokeissa, mutta ajankohtaisuuden teemaa merkittävämpää oli tutkintokokeen rungon pysyvyys tarkastelujakson aikana.</p> <p>Tutkintokokeen ulkoisessa rakenteessa tapahtui muutos tilintarkastuslain muutoksen vuoksi, mutta sisältö pysyi tarkastelujakson aikana olennaisilta osin muuttumattomana. Tämä voi johtua tilintarkastajan osaamisalueen laajuudesta, jossa suurenkaan yksittäisen muutoksen merkitys ei ole kokonaisuuden kannalta olennainen.</p>	
Asiasanat Tilintarkastus, KHT-tutkinto, ammattitaito, sisällönanalyysi, teemahaastattelu	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston kirjasto	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
1.1	Tutkimuksen tausta.....	5
1.2	Tutkimuskysymykset.....	7
1.3	Tutkimuksen rajaukset ja rakenne.....	8
2	TILINTARKASTUS.....	10
2.1	Tilintarkastuksen teoreettinen perusta.....	10
2.2	Auktorisoinnin teoria.....	14
3	TILINTARKASTUS SUOMESSA.....	16
3.1	Instituutio ja auktorisoitu tilintarkastaja.....	16
3.1.1	Tilintarkastusinstituutio.....	16
3.1.2	Tilintarkastaja.....	19
3.1.3	Tilintarkastajan tutkintokokeet.....	22
3.2	Tilintarkastuslaki.....	23
3.2.1	Tilintarkastuskertomuksen muutokset.....	28
3.3	Taloushallinnon kansallinen sääntely Suomessa.....	29
3.3.1	Yhteisöjen toiminta.....	30
3.3.2	Kirjanpito ja tilinpäätös.....	31
3.3.3	Arvopaperit ja verotus.....	32
3.4	Kansainväliset standardit.....	33
3.4.1	ISA-standardit.....	34
3.4.2	IESBA – eettiset säännöt.....	36
3.4.3	IAS/IFRS – normisto.....	36
3.5	Hyvä tilintarkastustapa.....	37
4	TILINTARKASTAJAN AMMATTITAIDON TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	40
4.1	Aikaisempi tutkimus.....	40
4.1.1	Kotimainen tutkimus.....	40
4.1.2	Kansainvälinen tutkimus.....	41
4.2	Teoreettinen viitekehys.....	44
5	TUTKIMUSMENETELMÄT.....	48
5.1	Tutkimusmenetelmien valinta.....	48
5.2	Teemahaastattelut.....	49
5.3	Teemahaastattelujen toteutus.....	50
5.4	Sisällönanalyysi.....	51
6	TUTKIMUSTULOKSET.....	53
6.1	Teemahaastattelut.....	53
6.1.1	Tilintarkastajat.....	53
6.1.2	Tutkintojaoston puheenjohtaja.....	56

6.1.3	Yhteenveto teemahaastatteluista	58
6.2	Sisällönanalyysi tutkintokokeista.....	59
6.2.1	Tutkintokokeiden rakenne ja tehtävät	59
6.2.2	Havainnot tehtävien sisällöstä	63
6.2.3	Yhteenveto sisällönanalyysistä	68
7	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	70
7.1	Johtopäätökset.....	70
7.2	Yhteenveto ja pohdinta	72
7.3	Jatkotutkimusmahdollisuudet	74
	LÄHTEET	76
	LIITE - TEEMAHAASTATTELURUNKO	82
	Kuva 1: Tilintarkastuksen keskeinen sisältö.....	11
	Kuva 2: Tilintarkastajan opintopolku	22
	Kuva 3: ISA-standardit	35
	Kuva 4: Tilintarkastuksen toimintaympäristö sääntelyn näkökulmasta.....	45
	Kuva 5: Tilintarkastajan ammattitaidon viitekehys	46
	Taulukko 1: KHT-tutkintokoe 2015, osa 1.....	60
	Taulukko 2: KHT-tutkintokoe 2015, osa 2.....	61
	Taulukko 3: KHT-tutkintokoe 2016	62
	Taulukko 4: KHT-tutkintokoe 2017	62
	Taulukko 5: Havaintojen mukaiset raportointivelvollisuudet	63
	Taulukko 6: Pisteiden jakauma raportointitoimenpiteen mukaisesti.....	63
	Taulukko 7: Pisteiden jakautuminen osa-alueittain	65
	Taulukko 8: Tunnuslukuja tilintarkastustehtävästä.....	66
	Taulukko 9: Kolmannen tehtävän pistejakauma	67

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Tilintarkastajat ovat olleet rakentamassa suomalaista yhteiskuntaa jo yli 100 vuoden ajan. Suomen itsenäisyyden alkuvuosista lähtien suomalaisten yhtiöiden tilinpäätökset ovat olleet julkisia ja niiden varmentajilta on vaadittu tilintarkastajatutkinto. Tilintarkastajien ammattikunnalla on pitkät perinteet ainakin osittain itsesääntelevänä professiona. Tilintarkastustoiminnan tarve syntyi 1800-luvun loppupuolella, kun yrityksen omistaminen ja johtaminen erkaantuivat toisistaan. Tilintarkastajien auktorisointi siirtyi keskuskauppakamarille vuonna 1925 ja vuonna 1935 osakeyhtiölakiin tehtiin muutos, joka edellytti osalle yhtiöistä KHT-tilintarkastajan valitsemista. Tilintarkastuksen asema suomalaisessa yhteiskunnassa vakiintui viimeistään sotien välisenä aikana. (Apajalah-tti 2017.)

KHT (yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön tilintarkastajan erikois-pätevyys) on tilintarkastusalan ammattinimike, jonka saaminen edellyttää KHT-erikoistutkintokokeen suorittamista. KHT-erikoistutkinnon suorittavan henkilön tulee olla suorittanut myös tilintarkastajan perustutkinto, eli HT-tutkinto. HT- ja KHT-tutkinnon järjestämisestä ja valvonnasta vastaa nykyisin Patentti- ja Rekisterihallituksen (PRH) alainen tilintarkastusvalvonta. Tilintarkastajien tutkintokokeet järjestetään vuosittain syksyllä. Pääsääntöisesti KHT-tutkinnon suorittavan henkilön täytyy olla suorittanut ylempi korkeakoulututkinto eli yleisimmin kauppatieteiden maisterin tutkinto. Lisäksi tutkintoon ha-kevalla tulee olla todistetusti vähintään kolmen vuoden kokemus tilintarkastus-tehtävistä tilintarkastusyhteisössä. KHT-tutkinnon suorittamiseen liittyviä en-nakkovaatimuksia ja niiden poikkeuksia käsitellään tarkemmin 3. luvussa. KHT-tilintarkastajaa pidetään yhtenä vaikeimmin saavutettavista ammatti-nimikkeistä Suomessa.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selventää tilintarkastajan ammatti- taidon ja osaamisvaatimusten määritelmää ja teoreettista viitekehystä. Ammat- taidon teoreettinen viitekehys on määritelty tilintarkastuksen teorian, vallitse-

van lainsäädännön ja aikaisemman tutkimuksen avulla. Lopputuloksena on tarkoitus saada selkeämpi kuva siitä, mistä tilintarkastajan ammattitaito ja osaaminen koostuvat ja mitä tilintarkastajan oikeastaan pitäisi tietää tai osata. Tämän viitekehyksen ilmenemistä selvitetään KHT-tutkintokokeen näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan, kuinka KHT-tilintarkastajatutkinto ilmentää tilintarkastajan ammattitaidon viitekehystä.

Tilintarkastuksen tarpeellisuutta perusteellaan pääasiassa agenttiteorian avulla, jonka mukaan päämies tarvitsee ulkoisen henkilön, eli tilintarkastajan, varmentamaan agentin suorittaman tilinteon oikeellisuuden (Jensen & Meckling 1976, Meklin 2009, 56-57). Tilinteon oikeellisuudesta varmistuakseen tilintarkastajan tulee olla riippumaton ja ammattitaitoinen. Aikaisemman tutkimuskirjallisuuden perusteella tilintarkastajan ammattitaito muodostuu koulutuksen, kokemuksen ja henkilökohtaisten ominaisuuksien myötä. (mm. Grey 1998; Law & Yuen 2011; Bedard & Chi 1993; Bonner & Lewis 1990.) Tilintarkastajan ammattitaidon teoreettista viitekehystä on kuvattu tarkemmin luvussa 4.

Tutkimus toteutettiin monimenetelmätutkimuksena. Useita tutkimusmenetelmiä käyttämällä tutkimustuloksista voidaan saada luotettavampia ja kattavampia, koska ilmiötä tarkastellaan useammasta kuin yhdestä näkökulmasta. (Jyväskylän yliopisto 2015.) Teemahaastatteluissa pyrittiin selvittämään KHT-tutkintokokeeseen liittyvää valmistautumista, tarvittavaa osaamista ja tutkinnon tulevaisuuden näkymiä KHT-tutkintoon osallistuneilta tilintarkastajilta ja Patentti- ja rekisterihallituksen alaisen tilintarkastusvalvonnan ylläpitämisen tutkintojooston puheenjohtajalta. Luonnollisesti haastatteluissa sivuttiin myös tilintarkastusalaa kokonaisuutena. Sisällönanalyysissä analysoitiin KHT-tutkintokokeen sisältöä eli koekysymyksiä. Tarkoituksena oli selvittää, vastaako tutkintokoe tilintarkastajien käytännön työtä, työmenetelmiä, ja onko vuotuinen tutkintokoe ajantasainen tilintarkastajan osaamisvaatimuksiin nähden. Tulosten kuvailun lisäksi sisällönanalyysin tuloksia käsiteltiin myös perinteisin tilastollisin menetelmin. Tarkoitus oli selvittää, kuvaako KHT-tutkintokoe tilintarkastajan ammattitaitoa ja toisaalta, mitä tilintarkastajan tulee osata, jotta hän saa KHT-auktorisoinnin.

Tutkimus on ajankohtainen, sillä tilintarkastuslain uudistuksen yhteydessä tilintarkastajatutkinnot ja suomalainen tilintarkastusinstituutio ovat muuttanut tutkimuksessa tarkasteltavan ajanjakson aikana. Tilintarkastuslain (1141/2015) muutoksessa tilintarkastajatutkintorakenne uudistui merkittävästi. Aikaisemmin käytössä olleiden HTM- ja KHT-tilintarkastajien nimikkeet, merkitykset ja tutkinnot muuttuivat. HTM-tilintarkastajan nimike vaihtui HT-tilintarkastajaksi ja HT-tutkinnosta tuli tilintarkastusalan perustutkinto. KHT-tutkinto määriteltiin erikoispätevyydeksi, joka on keskittynyt yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastukseen. Samaan aikaan tilintarkastusvalvonta siirrettiin Patentti- ja rekisterihallituksen alaisuuteen vuodesta 2016 alkaen. Lisääntynyt kansainvälinen tilintarkastuksen säätely ja mm. rahanpesulain (444/2017) uudistus, EU:n tietosuojasetus sekä kiristynyt tilintarkastajien laadunvalvonta ovat entisestään lisänneet auktorisoituihin tilintarkastajiin kohdistuvia, ammattitaitoon ja osaamiseen liittyviä, odotuksia. Viime vuosina

Suomessa on käyty myös monipuolista keskustelua tilintarkastusrajojen nostamisesta. Tilintarkastusrajojen nostaminen voisi vaikuttaa tilintarkastuspalveluiden saatavuuteen, tilinpäätösten luotettavuuteen ja harmaan talouden lisääntymiseen. (Suomen tilintarkastajat 2018c.)

Ajankohtaisuuden lisäksi tutkimusaiheen valintaan vaikutti aiemman vastaavan tutkimuksen vähyys. Vaikka tilintarkastus on ollut kohtuullisen suosittu opinnäytetöiden aihe etenkin laskentatoimen pääaineopiskelijoiden keskuudessa, tilintarkastajan ammattitaitoa tai osaamisvaatimuksia koskevien tutkimusten määrä on vähäinen. Näsin (2009, 34) mukaan tilintarkastustutkimuksen vähyys voi johtua tilintarkastusammattin vaatimasta käytännön osaamisesta. Aihetta on vaikea tutkia ilman käytännön ajantasaista osaamista ja kokemusta, mutta toisaalta tutkiminen on haasteellista sivutoimisesti työn ohella. Ammattitaidon ja osaamisen näkökulmasta tilintarkastusta on kansainvälisissä tutkimuksissa käsitelty pääasiassa mm. vaadittavan pohjakoulutuksen (mm. Law & Yuen 2011), kokemuksen (mm. Libby & Fredrick 1990) ja persoonallisten ominaisuuksien (mm. Hall 1988) kautta. Kansainvälistä tutkimusta on eritelty tarkemmin luvussa 4. Tilintarkastusalalta huomattavasti tutkitumpia aiheita ovat etenkin tilintarkastus agenttiteorian näkökulmasta, tilintarkastajan odotuskuilu ja tilintarkastajan vastuu- ja vahingonkorvauskysymykset. Määrittelemättömästä syystä johtuen tilintarkastajan ammattitutkintoihin liittyviä tutkimuksia on tehty hyvin rajallisesti. Mahdollisia syitä voivat olla esimerkiksi aiheen vaikea mitattavuus tai ammattitaidon käsitteen abstraktius opiskelijan tai tutkijan näkökulmasta. Lisäksi tilintarkastustutkinnot ja tilintarkastajan urapolku voivat jäädä yliopisto-opetuksessa epäselväksi, jolloin HT- tai KHT-tutkinto tilintarkastusalan tutkimuskohteena voi tuntua kaukaisemmalta ja haastavammalta kuin yleisemmät tilintarkastukseen liittyvät näkökulmat. Toisaalta myös teoreettisen viitekehysten ja tutkimusmenetelmän löytäminen tutkintokokeiden, tai yleisemmin ammattitaidon, tutkimiseen ja arviointiin voi olla hankalaa.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää KHT-tutkintokokeen suhdetta oletuksiin tilintarkastajan työssä tarvittavasta erilaisesta osaamisesta eli ammattitaidosta. Tilintarkastajan ammattitaidon viitekehys jakautuu aiemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta tietoihin, kokemukseen ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin (mm. Kukkola 2013; Koskinen, Pihlanto & Vanharanta 2003.) Tilintarkastajan ammattitaidon viitekehystä käsitellään tarkemmin luvussa 4.2. Käytännössä halutaan selvittää KHT-tutkintokokeen ajantasaisuutta suhteessa osaamisvaatimukseen ja jatkuvasti muutoksen keskellä oleviin lakeihin ja standardeihin. Tutkimuksen varsinaiset tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Kuvaako KHT-tutkintokoe kokonaisuutena KHT-tilintarkastajan ammattitaidon viitekehystä?

- Onko tutkintokokeissa ollut muutoksia tarkastelujakson aikana?
- Mitä tutkintokokeen mahdollinen muutos ilmentää?

1.3 Tutkimuksen rajaukset ja rakenne

Tutkimuksen keskeinen rajausta on ajallinen. Tutkimusaineistoksi valikoitui kolmen vuoden tutkintokoeaineisto, koska sen katsottiin olevan riittävä tutkimuksen tavoite ja monimenetelmällisyys huomioiden. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole tarkastella tilintarkastajien ammattitaidon kehittymistä ja ilmenemistä pitkittäisesti ajassa vaan enemmänkin olla kuvaus siitä, mitä se on nykypäivänä uusimpien tilintarkastuslain ja muun toimintaympäristön muutoksien jälkeen. Ajallinen rajausta liittyy myös haastateltavien valintaan. Haastatteluun valitut henkilöt olivat olleet tutkintokokeessa tarkasteltavalla ajanjaksolla. Näin mahdollisten haastateltavien määrä pieneni huomattavasti.

Tutkimuksen toinen rajausta on maantieteellinen. Tutkimuksessa on tarkasteltu tilintarkastajan ammattitaitoa ja ammattitutkintoja Suomessa. Tilintarkastajan ammattitaito ja osaaminen on luonnollisesti osittain universaali ilmiö, esimerkiksi henkilökohtaisten ominaisuuksien (riippumattomuus, ongelmanratkaisukyky) osalta, mutta siinä on merkittävässä määrin lokaaleja piirteitä, kuten kansallisen lainsäädännön vaatimukset tai kansallinen tutkintojärjestelmä. Maantieteellinen rajausta on olennaista ottaa huomioon arvioitaessa esimerkiksi tutkimuksessa määritellyn tilintarkastajan ammattitaidon viitekehyksen tai tutkimustulosten yleistettävyyttä.

Tutkimuksen kolmas rajausta liittyy tilintarkastajaluokkiin ja yksityisen sektorin tilintarkastukseen. Tutkimuksessa käsitellään pääasiallisesti KHT-tutkintoa. Tilintarkastajan ammattitaitoa ja osaamista tarkastellaan tässä tutkimuksessa KHT-tilintarkastajan näkökulmasta, eli yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tarkastukseen erikoistuneen tilintarkastajan näkökulmasta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi tilintarkastajan osaamisvaatimukseen sisällytetään kansainväliset IFRS-standardit, jotka eivät ainakaan samassa laajuudessa sisältyisi HT-tilintarkastajan osaamiseen ja ammattitaitoon. Koska tutkimuksen pääpaino on KHT-erikoistutkinnossa ja yksityisen sektorin tilintarkastuksessa, toinen erikoistutkinto, JHT-tutkinto eli julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajatutkinto rajautuu tutkimuksessa pois.

Tutkimuksen rakenne noudattaa perusrakennetta. Tutkimuksen aloittaa tilintarkastuksen teoreettisiin perusteisiin johdettava luku, jossa tilintarkastuksen tarve ja auktorisoidun tilintarkastajan olemassaolon tarve perustellaan pääasiassa agenttiteorian valossa. Tämän jälkeen seuraa katsaus vallitsevaan suomalaisen tilintarkastusinstituutioon. Luvun tarkoituksena on määrittellä suomalaisen KHT-tilintarkastajan toimintaympäristöä ja sen asettamia vaatimuksia tilintarkastajan osaamiselle ja ammattitaidolle. Teorian jälkeen perehdytään ai-

kaisempaan kansalliseen ja kansainväliseen tutkimukseen sekä muodostetaan teorian ja aikaisemman tutkimuksen perusteella viitekehys suomalaisen KHT-tilintarkastajan ammattitaidon viitekehysten muodostumisesta. Tutkimuksen viidennessä luvussa perustellaan tutkimusotteen ja -menetelmien valinta ja kuvataan tutkimuksen käytännön toteutus. Kuudennessa luvussa esitellään tutkimustulokset. Viimeisessä luvussa esitellään tulosten pohjalta tehdyt johtopäätökset ja pohditaan tulosten merkitystä esimerkiksi jatkotutkimuksen kannalta.

2 TILINTARKASTUS

2.1 Tilintarkastuksen teorettinen perusta

Tilintarkastukselle on annettu useita erilaisia määritelmiä. Kansainvälinen tilintarkastajaliitto IFAC (International Federation of Accountants) määrittelee tilintarkastuksen seuraavasti (Riistama 1994, 21):

"Tilintarkastus on minkä tahansa kokoisen tai lakisääteisen muodon omaavan ansaintataloudellisen tai muun talousyksikön tilinpäätöksen tai siihen verrattavaan informaation riippumattomaa tutkimista, jonka tarkoituksena on käsityksen ilmaiseminen tutkitusta tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta."

IFAC:n määritelmä on varsin laaja. Saarikiven (1999) esittämä määritelmä vastaa huomattavasti enemmän sitä, mitä tilintarkastuksella käsitetään julkisessa keskustelussa:

"Tilintarkastus on tarkastettavan yhteisön taloudellista asemaa ja siihen vaikuttavia seikkoja kuvaavan informaation oikeellisuuden varmistamista ammattitaitoisen ja luottamusta nauttivan ulkopuolisen tarkastajan toimesta."

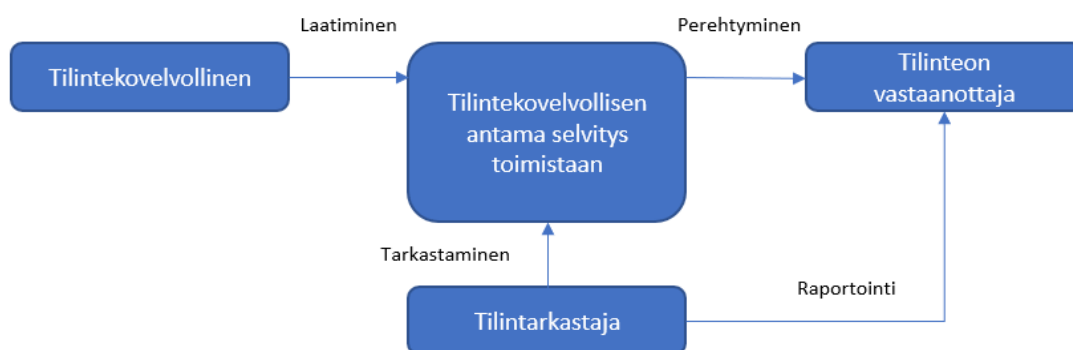
Saarikiven määritelmä esittää tilintarkastuksen sellaisena, jota yleisesti yhteisön vuotuisen tilinpäätöksen lakisääteisellä tilintarkastuksella Suomessa tarkoitetaan. Lakisääteinen tilintarkastus voidaan Horsmanheimon, Kaisanlahden ja Steinerin (2007,26) mukaan määritellä myös käytännön työn kautta:

"Lakisääteinen tilintarkastus kostuu kaikesta työstä, jonka tilintarkastaja tekee voidakseen antaa tilintarkastuskertomuksen ja laissa säädetyt muut tilintarkastajan raportit."

Tilintarkastajan tärkein tehtävä on varmentaa taloudellisten tietojen luotettavuus. Käytännössä tämä voi tapahtua eri tavoin, esimerkiksi lakiin tai so-

pimukseen perustuen. Lähtökohta kuitenkin on, että tilintarkastaja ei tuota uutta taloudellista tietoa yrityksestä, vaan ennemminkin tarkastaa yrityksen antamien tietojen oikeellisuuden. Tilintarkastuksen historiallinen lähtökohta johtaa aikaan, jolloin yrityksen johto ja yrityksen omistus ovat eriytyneet. Nykyaikaisen tilintarkastuksen alkuaikoina 1800-luvulla yhteiskunnat ja talous kasvoivat länsimaissa nopeasti ja syntyi tarve ammattimaiselle yritysjohtamiselle. Yrityksen omistajalla tai omistajilla ei ollut enää mahdollisuutta valvoa ja tarkkailla kaikkea toimintaa itsenäisesti vaan syntyi tarve delegoida sitä osaavalle henkilölle. Näin yritystoiminnan johtamiseen ja valvontaan syntyi selkeä työnjako. Tarve tilintarkastukselle syntyi omistajien tiedon tarpeesta. Omistajien täytyi saada varmistus, että yrityksen toimivan johdon heille toimittama informaatio yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja toiminnasta oli oikeaa. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 23.)

Talousteoriassa tilintarkastuksen tarve perustuu tilintekovelvollisuuteen joko kahden tai useamman osapuolen välillä. Tilintekovelvollisuus voi perustua yksityiseen sopimukseen osapuolten välillä tai julkiseen velvoitteeseen, kuten esimerkiksi kirjanpitolakiin. (Riistama 1994,29.) Tilintarkastus kohdistuu tilintekovelvollisuuden täyttämiseen ja sen yhteydessä annettavan informaation oikeellisuuden vahvistamiseen (Horsmanheimo & Steiner 2017, 24). Tilintekovelvollisuuden asianmukaista täyttämistä on usein hankala valvoa, mikä luo tarpeen tilintarkastukselle. Esimerkiksi edes osakeyhtiön suurimmatkaan osakkeenomistajat eivät saa lain mukaan perehtyä hallituksen pöytäkirja-aineistoon tai sopimuksiin. (Tomperi 2016, 6.) Tilintarkastuksen keskeinen sisältö tilintekovelvollisuuden näkökulmasta on Riistamaa (1994,30) mukailten esitetty kuvassa 1.:

Kuva 1: Tilintarkastuksen keskeinen sisältö

Tilintekovelvollisuutta ja tilintarkastuksen tarpeellisuutta selitetään taloustieteissä erityisesti agenttiteorian (Agency Theory) avulla (Steiner & Halonen 2009, 14). Yrityksen teoriassa yhtiö nähdään tuotannontekijöiden, omistajien, asiakkaiden, sidosryhmien ja agenttisuhteiden verkkona. Tilintarkastuksen oikeutuksen kannalta keskeinen agenttisuhte on tilintarkastuskohteen omista-

jien ja tarkastuskohteen johdon välinen agenttisuhte. Suurissa yhtiöissä, kuten pörssi-yhtiöissä, yritystoiminta on järjestetty usein siten, että yhtiön omistus ja operationaalinen johto on eriytetty. Näin syntyy agenttisuhte, jossa yksi tai useampi päämies valitsee ja valtuuttaa jonkin ulkopuolisen henkilön eli agentin toimimaan puolestaan määrätyn tehtävän suorittamiseksi päämiehen määräämällä tavalla. Tehtävän suorittamiseksi päämies joutuu usein myös delegoimaan agentille ainakin osan päätösvalloistaan. (Meklin 2009,56; Jensen & Meckling 1976, 308-311.)

Päämies-agenttisuhteeseen kuuluu kiinteästi tilintekovelvollisuus, koska agentti eli yleensä toimitusjohtaja on tilintekovelvollinen päämiehille eli yhtiön omistajille. Agentti saa tekemästään työstä korvauksen. Agenttiteorian mukaan päämiehen ja agentin välinen suhte konkretisoituu monimuotoisessa ja abstraktissa sopimuksessa, joka koostuu niistä pelisäännöistä, joissa on sovittu päämiehen ja agentin välisestä suhteesta ja erityisesti agentin tehtävistä. Päämiehen on kuitenkin vaikea varmistua agentin kyvyistä, luotettavuudesta ja halukkuudesta suorittaa sopimuksen mukaisia tehtäviä päämiestä hyödyttävällä tavalla. (Meklin 2009, 57.) Agenttisuhteisiin liittyykin usein ongelmia, joita kutsutaan agenttikustannuksiksi. Agenttikustannuksia syntyy mm. agenttisolupusten laatimisesta, toimeenpanosta, sitouttamisesta ja valvonnasta. (Steiner & Halonen 2009, 14.) Esimerkiksi juuri tilintarkastus on yksi valvontaan liittyvistä agenttikustannuksista.

Agenttiteorian keskeisenä oletuksena on, että molemmat osapuolet ovat rationaalisia omaa etuaan maksimoivia toimijoita, joiden välillä tiedonkulku on epäsymmetristä (Meklin 2009, 57). Agenttiteorian näkökulmasta tilintarkastuksen teoreettinen tarve perustuu edellä mainittuun oletukseen tiedon epäsymmetrisyydestä. Päämies joutuu toimimaan agentin tarjoaman informaation varassa, joten hän hankkii tarkastajan varmentamaan agentin toimittaman informaation oikeellisuuden ja riittävyuden. (Jensen & Meckling 1976; Watts & Zimmerman 1983, 614-615.) Tilintarkastuksen keskiössä on siis agentin tilintalon oikeellisuuden varmistaminen luotettavalla tavalla (Meklin 2009, 57).

Tilintarkastuksen teoreettista taustaa on perusteltu myös informaatioteorian pääomamarkkinasovelluksen avulla. Agenttiteoria keskittyy jo keskenään toimivien päämiehen ja agentin suhteeseen, kun taas informaatioteoria käsittelee potentiaalisten päämiesten ja organisaation (agentin) välistä suhdetta. Informaatioteoria keskittyy etenkin nykyiseen vapaan pääoman liikkumisen aikaan ja tarkastelee tilintarkastuksen tarvetta sijoittajan informaationriskin näkökulmasta. Sijoittaessaan pääomaa markkinoilla sijoittajalla on aina riski siitä, onko markkinoilla saatavilla ollut informaatio riittävää ja luotettavaa. Riskin pienentämiseksi sijoittaja tukeutuu sijoituspäätöksessään tilintarkastajan suorittamaan arvioon annetusta informaatiosta ja sen laadusta. Näin informaatioteorian näkökulma tukee tilintarkastuksen yhteiskunnallista merkitystä. (Gwilliam 1987,53; Vuorinen 1995, 106.)

Tilintarkastusta voidaan selittää myös vakuutusteorian avulla. Vakuutus-teoriassa on kysymys riskinjaosta, jossa tilintarkastaja osallistuu organisaatiolta saamansa informaation perusteella tehtyjen päätösten sisältämään riskiin. Tilin-

tarkastuksesta suoritettu korvaus on osittain vakuutusmaksu, eikä pelkästään korvaus tilintarkastajan suorittamasta tarkastustyöstä. Vakuutusteorian taustalla on ”deep pocket” – ajattelu, jonka mukaan tilintarkastajaa pidetään oikeudellisessakin mielessä informaation oikeellisuuden takaajana sekä korvausvelvollisena sattuneista virheistä. (Dejong & Smith 1984,21; Vuorinen 1995, 107.)

Huomattavaa on, että yleisesti tilintarkastuksen keskeisenä teoriana käytetyn agenttiteorian näkökulmasta tilintarkastuksen keskeinen tarve liittyy päämiehen tai päämiesten etujen valvontaan. Käytännössä tämä tarkoittaa yhtiön omistajien ja mahdollisten pienosakkaiden etujen valvontaa. Tilintarkastusta voidaan kuitenkin tarkastella myös yhteiskunnallisten perusteiden näkökulmasta. Yhteiskunnallisen tarkastelun keskiössä on tilintarkastuksen käytännöllinen tulkinta. Tilintarkastuksen käsite on periaatteessa muuttumaton, mutta sitä tulkitaan eri tavoin yhteiskunnassa vallitsevien eettisten arvojen ja yhteiskunnallisten tilintekovelvollisuutta koskevien arvojen muuttuessa. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 25.) Taloudellisen informaation luotettavuus on pääomien käyttöön ja liikkumiseen perustuvan nykyisen talousjärjestelmän kulmakivi. Tämä on tilintarkastuksen keskeinen yhteiskunnallinen rooli. Sijoittajat, osakkeenomistajat ja muut sidosryhmät tarvitsevat tarkkaa ja luotettavaa tietoa toimiakseen markkinoilla, jonka vuoksi tilintarkastajaa ja toimivaa tilintarkastusinstituutiota tarvitaan yhteiskunnassa. Tämän vuoksi on säädetty tilintarkastusvelvollisuus, joka tekee tilintarkastuksesta monin paikoin pakollista. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 25.)

Riistaman (1994,26) mukaan tilintarkastusta voidaan yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkastella samalla tavoin kuin mitä tahansa muutakin ilmiötä. Tarkastelua varten on kehitetty joukko postulaatteja, joiden oikeellisuutta, kelpoisuutta ja johdonmukaisuutta testaan loogisen päättelyn avulla. Postulaattien tarkoituksena on toimia tilintarkastusteorian ja käytännön tilintarkastustyön periaatteiden perustana ja viitekehyyksenä. Seuraavassa on esitetty Flintin (1988) mukaiset 7. tiivistettyä postulaattia yhteiskunnallisesta näkökulmasta:

1. Tilintarkastus perustuu joko yrityksen sisäiseen tai ulkoisen tilintekovelvollisuuteen
2. Tilintarkastus on tarpeellista, koska tarkastuskohde on etäinen, vaikea tai monimutkaisesti ymmärrettävä toimeksiantajalle
3. Riippumaton tilintarkastus ja sen raportoiminen on mahdollista
4. Tarkastuskohteen toiminta ja asiakirjat on voitava todentaa
5. Toiminnoille ja informaatiolle voidaan asettaa mittareita
6. Tilinpäätös ja muut tiedot ovat selkeitä ja luotettavia
7. Tilintarkastuksen pitää tuottaa taloudellista ja yhteiskunnallista hyötyä.

Postulaattien tarkoituksena on auttaa ymmärtämään tilintarkastuksen tarkoitusta ja tavoitteita yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Tilintarkastusta koskevan lainsäädännön tulisi periaatteessa olla postulaattien mukaista, jotta sääntely olisi johdonmukaista. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 27.) Seitsemänteen

postulaattiin viitaten, Sarjan (1999,12-13) mukaan perusolettama on, että tilintarkastus osaltaan myötävaikuttaa joko yksittäisen yhteisön tai koko yhteiskunnan hyvinvointiin. Osoituksena tilintarkastuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä Suomessa voidaan pitää 1990-luvun alkupuolen lamaa. Tilintarkastusjärjestelmän pettämistä on pidetty yhtenä mahdollisena syynä taloudellisiin katastrofeihin. Tilintarkastuksen yhteiskunnallisen merkityksellisyyden vuoksi tilintarkastuksen sanotaan olevan eräs kehittyneen talouselämän tunnusmerkeistä. (Sarja 1999, 12-13.)

2.2 Auktorisoinnin teoria

Ammattikunnan jäseneksi hyväksymisestä käytetään termiä auktorisointi (Flint 1992, 89). Tilintarkastajan auktorisoinnin on tarkoitus antaa puolueeton kuva tilintarkastajan pätevyydestä. Auktorisointi määritellään seuraavasti: ”lailla tai hallinnollisella säädöksellä tietty tutkinto tai pätevyys on vahvistettu edellytykseksi määrättyihin tehtäviin”. Kyseessä on siis virallinen vahvistus tai valtuutus. (Sarja 1999,60-61.) Tilintarkastuslain (1141/2015) kuudes luku säätelee tilintarkastajien hyväksymistä ja rekisteröintiä. Tilintarkastaja on Suomessa erityisen auktorisoinnin vaativa ammattinimike. Tilintarkastaja on näin ollen verrattavissa esimerkiksi lakimiehen tai lääkärin ammattiin. Kaikki näistä ammatteista vaativat erityisen luvan tai oikeuden ammatinharjoittamiseen. Tilintarkastusalalla tilintarkastajana toimimisen oikeutus tulee HT-, KHT- tai JHTT-tentin hyväksytysti läpäisseille henkilöille.

Riippumattomuus ja ammattitaitoisuus ovat tilintarkastuksen luotettavuuden ja arvostuksen kulmakiviä. Käytännön työn kautta syntyy myös tilintarkastajan ja tilintarkastajien ammattikunnan auktoriteetti yleisön silmissä. Flintin (1992, 88-89) mukaan ammattikunnalla on auktoriteettinsa luomiseksi oltava erityispiirteitä ja -taitoja sekä pätevyteen johtavan koulutuksen tulee olla korkeatasoista. Ulkopuolinen yleisö ei pysty arvioimaan ammattikunnan työn laatua, jolloin on olennaista, että vain sopivat ja vaatimukset täyttävät henkilöt valikoituvat harjoittamaan auktorisoitua ammattia. Ammattikunnan on pystyttävä valvomaan ammatinharjoittajien pätevyyttä ja toimintaa sekä tarvittaessa asettamaan kurinpidollisia seuraamuksia yleisen luotettavuuden turvaamiseksi. (Flint 1992, 88-89.)

Auktorisointi vaatii Flintin (1992,88-89) mukaan sääntelyä. Ammattikunnan tulee määritellä vaadittava peruskoulutuksen ja kokemuksen määrä ja sisältö. Ammattikunnan on lisäksi tunnistettava ja eriteltävä yleiset vaatimukset, jotka koskevat henkilökohtaisia ominaisuuksia, kykyjä ja käyttäytymistä. Ammattikunnan on myös säänneltävä auktorisoidun henkilön ulkoisia tunnusmerkkejä. Pohdittavaksi tulee, kuinka julkinen yleisö voi tunnistaa auktorisoidun henkilön luotettavasti.

Oman ammatin oikeuttaminen ja työn tarpeellisuuden todistaminen on tyypillistä lähes mille tahansa ammattikunnalle. Tietyt ammattikunnat onnistuvat hankkimaan yleisen hyväksynnän, jolloin ammattikunnan vaikutus- ja toi-

mivalta on yleisesti tunnustettua. Tällöin ammattikunnasta voi muodostua ikään kuin instituutio, joka ammattikunnan etujen mukaisesti ylläpitää ja korostaa uskottavuutta. (Neu 1990, 298-299.) Neun (1990) mukaan luotettavuuden mielikuvaa luodaan seuraavien käytäntöjen avulla:

1. Pääsyvaatimukset
2. Teknisten taitojen hallinta ja ylläpitäminen
3. Suhdetoiminta
4. Kurinpitojärjestelmä

Pääsyvaatimukset voivat tarkoittaa mm. pakollista yliopistotutkintoa, harjoittelujaksoa tai erinomaista koulumenestystä. Alalle pääsemiseksi asetetut pääsyvaatimukset palvelevat Neun (1990, 300-301) mukaan kolmea tarkoitusta. Ensinnäkin korkeat pääsyvaatimukset luovat yleisölle mielikuvaa haastavasta ja suurta teknistä osaamista vaativasta alasta. Toiseksi, alalle tulevat henkilöt muodostavat pääasiallisesti homogeenisen joukon jo alalla olevien henkilöiden kanssa, jotta ammattikunnan yhtenäisyys säilyy. Kolmanneksi korkeiden pääsyvaatimusten tarkoitus on viestiä yleisölle ammattikunnan olevan samalla tasolla muiden korkeaa ammattitaitoa, luottamusta ja statusta nauttivien ammattikuntien, kuten esimerkiksi lääkäreiden, kanssa. Teknisten taitojen hallinta ja ylläpitäminen tarkoittaa esimerkiksi ammattikunnan sisäistä sääntelyä ja julkaisutoimintaa. Esimerkiksi kirjoitetut ja julkiset säädökset, kuten tilintarkastuksen standardit ja oppaat, luovat läpinäkyviä käytäntöjä ja kuvastavat luottamusta toisin kuin suullisesti leviävät ammattikunnan sisäiset käytännöt. Julkaisutoiminnalla ja julkisilla kannanotoilla ammattikunta voi myös pyrkiä vaikuttamaan yleisön kuvaan ja ennakkoluuloihin ammattikunnasta. (Neu 1990, 302-303.) Suhdetoiminta on myös keskeinen keino luoda positiivista mielikuvaa ja samalla oikeuttaa korkeaa statusta yleisön silmissä. Positiivista suhdetoimintaa voivat olla esimerkiksi hyväntekeväisyystyö, koulutuspäivät ja aktiivinen yhteistyö viranomaistahojen kanssa. Neun (1990, 304) mukaan suhdetoiminta auttaa luotettavuuden mielikuvan luomista ainakin kahdella tavalla. Ensinnäkin suhdetoiminta kuten hyväntekeväisyystyö linkittää ammattikuntaa yhteiskunnallisesti toivottavien päämäärien kanssa ja toiseksi suhdetoiminta laajentaa ammattikunnan sosiaalisia suhteita muun yhteiskunnan kanssa. Neun (1990, 304-305) mukaan ammattikunnan sisäinen kurinpito on erittäin tärkeää koska se osoittaa sisäisen kontrollin ja järjestelmän toimivuutta yleisölle.

3 TILINTARKASTUS SUOMESSA

3.1 Instituutio ja auktorisoitu tilintarkastaja

3.1.1 Tilintarkastusinstituutio

Suomalainen tilintarkastusinstituutio koki organisatorisella tasolla suuria muutoksia vuonna 2016, kun ajantasainen tilintarkastuslaki (1141/2015) astui voimaan. 1.1.2016 alkaen tilintarkastuksen ohjaukseen, valvontaan ja kehittämiseen liittyvät tehtävät siirtyivät tilintarkastuslain 7:1 §:n mukaisesti Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastusvalvonnalle ja sen alaiselle tilintarkastuslautakunnalle. Aikaisemmin samojen tehtävien järjestäminen oli annettu työ- ja elinkeinoministeriön sekä kauppakamarilaitoksen vastuulle. Tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta vastasi työ- ja elinkeinoministeriön yhteydessä toiminut valtion tilintarkastuslautakunta (VALA). Tilintarkastajien hyväksymisestä ja käytännön valvonnasta oli vastuussa keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta (TILA). HTM-tilintarkastajia valvoivat alueelliset kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat (TIVA). (Horsmanheimo ym. 2007, 245-249; Tomperi 2009, 16.)

Hallituksen esityksessä (HE 254/2014) on esitetty tavoitteita ja perusteluja tilintarkastusinstituutiota koskeville muutoksille. Hallituksen esityksen keskeisenä tavoitteena on ollut järjestää toiminta siten, että käytännön valvontatehtävät ja vastuut niiden hoitamisesta on järjestetty yksinkertaisesti asianmukaisella tavalla. Esityksessä on todettu, että ammattikunnan koko, noin 1600 henkilöä, huomioiden, ei rinnakkaisia tai jopa päällekkäisiä valvontajärjestelmiä voida pitää tehokkaana ratkaisuna, vaan näin laajasta järjestelmästä seuraa väistämättä tarpeetonta hallinnollista kuluja ja raskautta sekä yleistä epäselvyyttä. Ammattikunnan koosta johtuen myöskään käsiteltävänä olevat asiamäärät eivät ole yhteenlaskettuinaakaan olleet suuria. Lisäksi osalla lautakunnista on ollut kokopäiväisiä työntekijöitä, mutta valtaosa lautakunnista on vähäisen työmäärän vuoksi toiminut osa-aikaisten ja sivutoimisten henkilöiden voimin. Esityksen mukaan vallinneessa järjestelmässä on ollut selkeästi tunnistettava hajaantumisen riski tilintarkastajien yhdenmukaisen kohtelun vaarantumisesta. Hallituksen keskeinen ehdotus lainvalmisteluissa on ollut, että yksityisen ja

julkisen sektorin tilintarkastajajärjestelmä yhdistetään ja uutta järjestelmää koskeva sääntely ja valvonta keskitettäisiin uuteen tilintarkastuslakiin ja yhden toimijan eli Patentti- ja rekisterihallituksen alle. (HE 254/2014.)

PRH:n tilintarkastusvalvonnan tehtävät on määritelty tilintarkastuslain 7. luvussa. Tilintarkastusvalvonta vastaa tilintarkastuksen yleisestä ohjeistuksesta ja kehittämisestä sekä tilintarkastajien valvonnasta. Tilintarkastuslain 7:2 §:n mukaan tilintarkastusvalvonta

1. hyväksyy tilintarkastajat sekä huolehtii hyväksymisjärjestelmästä ja sen kehittämisestä;
2. valvoo, että tilintarkastajat toimivat tämän lain, sen nojalla annettujen säännösten ja julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta annetun lain mukaisesti;
3. valvoo, että tilintarkastajat ylläpitävät ja kehittävät ammattitaitoaan ja säilyttävät hyväksymisen edellytykset;
4. valvoo tilintarkastuksen laatua ja huolehtii laadunvalvontajärjestelmän kehittämisestä;
5. huolehtii tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta ja kehittämisestä;
6. osallistuu kansainväliseen yhteistyöhön ja tietojenvaihtoon;
7. hoitaa muut sille tässä laissa säädetyt tehtävät.

Tilintarkastajien laaduntarkastukset ovat näkyvin osa PRH:n tilintarkastusvalvonnan käytännön valvontatyötä. Tilintarkastusvalvonta määrää tilintarkastajan laaduntarkastukseen vähintään joka kuudes vuosi. Tilintarkastaja tai yhteisö, joka tarkastaa yleisen edun kannalta merkittävää yhteisöä, eli esimerkiksi julkisen kaupankäynnin kohteena olevaa pörssiyhtiötä tai pankkia, määrätään tarkastukseen vähintään joka kolmas vuosi. Laaduntarkastuksen tavoitteena on varmistua siitä, että tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön oma laadunvalvontajärjestelmä ja laatu prosessi toimivat asianmukaisesti, tilintarkastustyö on suoritettu tilintarkastuslain säännöksiä ja hyvää tilintarkastustapaa noudattaen ja tehtyjen johtopäätösten ja annetun tilintarkastuskertomuksen tueksi on hankittu riittävä määrä oikein dokumentoitua ja tarkoitukseen sopivaa tilintarkastusevidenssiä. (Patentti- ja rekisterihallitus 2018b) Vuonna 2018 erityiset painopistealueet laaduntarkastuksissa ovat olleet liikevaihto tai sitä vastaavat tuotot, vaihto-omaisuus sekä riskien arviointi ja suunnitellut toimenpiteet riskeihin vastaamiseksi. (Patentti- ja rekisterihallitus 2018a)

Tilintarkastusvalvontaan kuuluu myös jälkikäteen tutkittavat yksittäistapaaukset. Tilintarkastusvalvonta voi ottaa tilintarkastajan toiminnan tutkintaan kantelun tai muun vastaavan yhteydenoton perusteella tai tarvittaessa omaaloitteisesti. Jälkikäteinen tutkinta voi kohdistua niin tilintarkastajan kuin tilintarkastusyhteisön menettelyyn. Tutkinta-asian käsittely noudattaa pääosin laadunvarmistuksen kaavaa, mutta jälkikäteisessä tutkinnassa tulee ottaa huomioon seikat, jotka ovat olleet tai joiden olisi pitänyt olla tilintarkastajan tiedossa tilintarkastuksen aikana. Näin ollen seikat, joista tilintarkastaja ei ole voinut tarkastushetkellä olla tietoinen, eivät vaikuta tilintarkastusvalvonnan ratkaisui-

hin. Mikäli tilintarkastusvalvonta toteaa, että tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö on toiminut tilintarkastuslain tai hyvän tilintarkastustavan vastaisesti, siirtyy asia tilintarkastuslautakunnan ratkaistavaksi. Tilintarkastuslautakunta voi määrätä tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle tilintarkastuslain 10. luvun mukaisen seuraamuksen, joita ovat mm. huomautus, varoitus ja hyväksymisen peruuttaminen. (Patentti- ja rekisterihallitus 2018f)

Käytännössä laaduntarkastus alkaa PRH:n määräyksellä ja ilmoituksella laaduntarkastuksessa kohteena olevalle tilintarkastajalle. Tilintarkastusvalvonta pyytää tilintarkastajalta toimeksiantoa koskevan dokumentaation ja muut oleelliset tiedot toimeksiantoon ja sen suorittamiseen liittyen. Mikäli tilintarkastusvalvonta toteaa tilintarkastustyössä tai sen dokumentaatiossa puutteita tai virheitä, tilintarkastusvalvonta tekee asiasta laaduntarkastushavainnon. Havainnot ja muut laaduntarkastuksessa esille nousseet asiat käsitellään laadunvarmistusyksikön kokouksissa, joissa arvioidaan esille nousseiden havaintojen vaikutusta laadunvarmistuksen lopputulokseen. Tilintarkastajalla on oikeus kommentoida havaintoja lähettämällä oma kirjallinen vastineensa tarkastusvalvonnalle, joka arvioi vastineen. PRH:n tilintarkastusvalvonta käsittelee lopulliset havainnot laadunvarmistusyksikön yhteisissä kokouksissa varmistaakseen arvioinnin yhteneväisyyden. Lopuksi PRH tekee päätöksen laaduntarkastuksen tuloksesta. (Patentti- ja rekisterihallitus 2018d)

Tilintarkastuslaissa säädetään tilintarkastuslautakunnasta 10 luvun 4-7 §:ssä. Tilintarkastusvalvonnassa toimii ratkaisutoiminnassaan itsenäinen tilintarkastuslautakunta (TTL 10:4 §). Tilintarkastuslautakunta ratkaisee tilintarkastuslaissa tarkoitettuja asioita, joissa on kyse tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta ja kehittämisestä, hallinnollisen seuraamuksen määrittämisestä, oikaisuvaatimuksesta tai muutoksenhausta. (TTL 10:5 §). Valtioneuvosto asettaa tilintarkastuslautakunnan kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Lautakunnassa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja sekä viidestä kahdeksaan muuta jäsentä. Lisäksi lautakuntaan kuuluu kaksi pysyvää asiantuntijaa. Kaikkien lautakunnan jäsenten tulee olla tilintarkastukseen hyvin perehtyneitä ja lautakunnalla tulee kokonaisuutena olla sen tehtävien edellyttämä laaja asiantuntijuus. Tilintarkastuslautakunnan jäseneksi ei voida valita tilintarkastajaa, tilintarkastusyhteisön osakasta ja muutoin tilintarkastusyhteisöön työ- tai toimeksiantosuhteessa olevaa henkilöä. Asiantuntijajäsenten tulee olla tilintarkastajia. (TTL 10:6 §). Tilintarkastuslautakunta on päätösvaltainen, kun läsnä on puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja ja vähintään 3 muuta jäsentä, joista vähintään yhdellä on oikeustieteen ylempi korkeakoulututkinto. Lautakunta tekee päätöksensä yksinkertaisella äänen enemmistöllä. Tasatilanteessa puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan ääni ratkaisee (TTL 10:7 §). Patentti- ja rekisterihallituksen verkkosivuilla julkaistaan päätökset, joissa tilintarkastuslautakunta on määrännyt tilintarkastajalle tilintarkastuslain mukaisen seuraamuksen. Kalenterivuonna 2018 tilintarkastuslautakunta on 18.9.2018 mennessä määrännyt yhteensä 2 hyväksymisen peruuttamista, 3 huomautusta ja 9 varoitusta. (Patentti- ja rekisterihallitus 2018e)

Tilintarkastuslain 7:8 §:ssä määrätään tutkintojen ja kokeiden järjestämisestä. PRH:n tilintarkastusvalvonta vastaa tilintarkastuslaissa määriteltyjen tutkintojen ja kokeiden järjestämisestä. Tilintarkastusvalvonnan alainen tutkintojaosto vastaa tilintarkastajakokeiden tehtävistä, arvosteluperusteista sekä kokeiden arvostelusta. Tutkintojaosto laatii tilintarkastusvalvonnalle esityksen tutkintokokeiden arvosteluperusteiden vahvistamisesta, tutkintokokeiden hyväksymisen pisterajoista sekä vastausten arvostelusta. (TTL 10:8 §; Patentti- ja rekisterihallitus 2018g)

3.1.2 Tilintarkastaja

Tilintarkastuslain 6. luvun mukaan tilintarkastajalla tarkoitetaan luonnollista tai oikeudellista henkilöä, joka on hyväksytty ja rekisteröity. Maallikkotilintarkastaja jäi pois uudesta tilintarkastuslaista vuonna 2007 ja tämän jälkeen tunnettiin vain kahdenlaisia yksityisen sektorin tilintarkastajia, KHT ja HTM-tilintarkastajia. Tilintarkastajaluokat ja tutkintorakenteet muuttuivat jälleen nykyiseen ajantasaiseen tilintarkastuslakiin (1141/2015). Hallituksen esityksessä HE 254/2014 on esitetty tilintarkastajatutkintojen uudistamisesta. Hallituksen esityksessä uudistuksen tavoitteiksi on asetettu kehittää tilintarkastajajärjestelmää tehostamalla järjestelmän toimivuutta ja päivittämällä se vastaamaan kehitystä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Hallituksen esityksessä tilintarkastajaluokkien nykytilaa on kuvattu osittain sekavaksi ja rinnakkaisiksi. Esityksessä todetaan, että tilintarkastuskohteiden eroavuuksien takia on edelleen tarkoitukseenmukaista säilyttää yksityisellä sektorilla kaksi tilintarkastajaluokkaa, joista toisessa hankitaan ns. peruspätevyys ja toisessa erikoistutaan yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastukseen, joka osaltaan palvelisi myös kansainvälisiä tilintarkastuksia. Kuitenkaan kahta erillistä tutkintoa ei pidetä tarkoitukseenmukaisena ja hallituksen esityksen mukaan järjestelmien erillisyyden rajoittaa myös tarpeettomasti kilpailua tilintarkastustoimeksiannoista. Nykytilan yhteenvetona todetaan, että tilintarkastajaluokkien erillisyydelle ei ole perusteita vaan ne tulisi yhdistää siten, että kyse olisi järjestelmästä, jossa tilintarkastajan peruspätevyyden lisäksi on mahdollista suorittaa tiettyjä erityispätevyyksiä. Myöskään tilintarkastusyhteisöjen osalta ei ole perusteita säilyttää eri kategorioita. Keskeisenä ehdotuksena on, että tutkintojärjestelmä muodostuisi jatkossa tilintarkastajien perustutkinnosta, jolla varmistettaisiin kaikille tilintarkastajille yhtenäinen perusosaaminen. Tätä tutkintoa olisi mahdollisuus täydentää kahdelle eri tutkinnolla, joista toisessa erikoistutaan yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksiin ja toisessa julkishallinnon ja - talouden tilintarkastuksiin. Tilintarkastajan perustutkinnon suorittaneista tilintarkastajista käytettäisiin jatkossa ammattinimikettä HT-tilintarkastaja (entinen HTM) ja erikoistutkinnon suorittaneista tilintarkastajista ammattinimikkeitä KHT-tilintarkastaja ja JHT-tilintarkastaja. KHT-tilintarkastaja olisi erikoistunut yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastukseen ja JHT-tilintarkastaja julkishallinnon ja - talouden tilintarkastukseen.

Ajantasaisen tilintarkastuslain (1141/2015) mukaan yksityisen sektorin tilintarkastajia ovat siis HT- ja KHT-tilintarkastaja. Tilintarkastuslain (1141/2015)

siirtymäsäännöksessä, 12 luvun 2 §:n mukaan Tilintarkastusvalvonnalle rekisteröitynyt HTM-tilintarkastaja rekisteröidään HT-tilintarkastajaksi, KHT-tilintarkastaja HT- ja KHT-tilintarkastajaksi ja KHT- ja HTM-yhteisö tilintarkastusyhteisöiksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että aikaisemmat HTM- ja KHT-tilintarkastajat saivat tilintarkastuslain (1141/2015) mukaisen HT- tai KHT-pätevyyden ilman toimenpiteitä. Tilintarkastuslain 6:2 §:ssä määrätään HT-tilintarkastajan hyväksymisedellytykset. HT-tilintarkastajan tulee olla luonnollinen henkilö, joka

1. ei ole konkurssissa, jota ei ole määrätty liiketoimintakieltoon, joka ei ole vajaavaltainen, jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu ja jolle ei ole määrätty edunvalvojaa;
2. ei toiminnallaan ole osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään;
3. on suorittanut korkeakoulututkinnon tai jolla on vähintään seitsemän vuoden kokemus ammattimaisista laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä;
4. on suorittanut tilintarkastajan tehtävän edellyttämät laskentatoimen, oikeustieteen ja muut kauppa- ja taloustieteelliset opinnot;
5. on hankkinut vähintään kolmen vuoden käytännön kokemuksen tilinpäätösten tai konsernitilinpäätösten tilintarkastuksesta tai vastaavien taloudellisten laskelmien tarkastamisesta taikka vähintään 15 vuoden käytännön kokemuksen ammattimaisesta laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä;
6. on suorittanut hyväksytysti tilintarkastajatutkinnon, sekä
7. on HT-tutkinnon hyväksytysti suoritettuaan antanut tuomioistuimelle tilintarkastajan vakuutuksen.

Kohdassa 2 tarkoitettu sopimattomuus seuraa, mikäli henkilö on tuomittu lainvoimaisesti kolmen viimeisen vuoden aikana sakkorangaistukseen tai viiden viimeisen vuoden aikana vankeusrangaistukseen rikoksesta, joka osoittaa hänen olevan sopimaton tilintarkastajaksi. Henkilöä ei myöskään pidetä sopivana tehtävään, jos hän on muutoin aikaisemmalla toiminnallaan osoittanut olevansa ilmeisen sopimaton tehtävään. Kohdissa 3 ja 4 tarkoitetuista opinnoista säädetään tarkemmin Työ- ja elinkeinoministeriön asetuksessa (1442/2015). (TTL 10:21)

Työ- ja elinkeinoministeriön asetuksen 1442/2015 mukaan HT-tilintarkastajan hyväksymisen edellytyksenä ovat seuraavat opinnot:

1. 52 opintopisteen laajuiset tilintarkastuksen ja laskentatoimen opinnot, jotka käsittävät 1) tilintarkastusta koskevan sääntelyn ja hyvän tilintarkastustavan 2) kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskeva sääntelyn, hyvä kirjanpitoavan ja tilinpäätöksen analysoinnin 3) johdon laskentatoimen ja 4) sisäisen valvonnan.
2. 22 opintopisteen laajuiset kauppa- ja taloustieteen opinnot, jotka käsittävät seuraavat asiakokonaisuudet: 1) liiketaloustiede ja kansantaloustiede 2) yritysrahoitus ja rahoitusmarkkinat 3) talousmatematiikka ja tilastotiede 4) tietotekniikka ja tietojärjestelmät.
3. 22 opintopisteen laajuiset oikeustieteen opinnot, jotka käsittelevät seuraavia aihealueita: 1) eri yhteisömuotoja ja arvopaperimarkkinoita koskeva sääntely 2) yritysverotus, ennakoperintä, arvonlisäverotus ja verotusmenettely; 3) kauppa- ja varallisuus oikeus sekä maksukyvyttömyys- ja työlainsäädäntö.

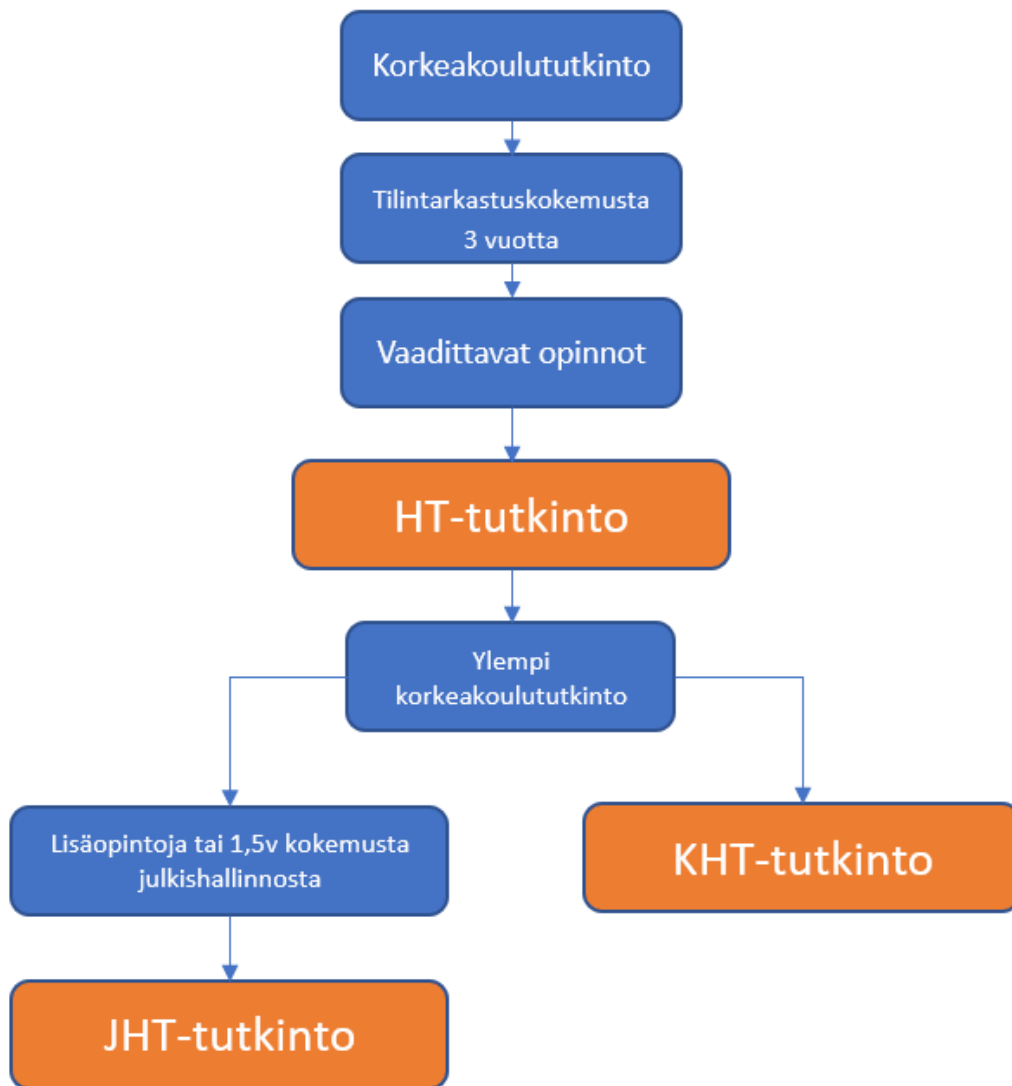
Hakijan hyväksi voidaan lukea vastaavia korkeakouluopintoja Suomessa tai muualla maailmalla, jos ne vastaavat sisällöltään Työ- ja elinkeinoministeriön asetuksen (1442/2015) 2-5 §:ssä tarkoitettuja opintoja. HT-tilintarkastajan hyväksymistä hakeva voi myös 6 §:n mukaan korvata lisätehtävillä enintään 6 opintopistettä kutakin edellä määriteltyä opintolajia, mikäli hänellä on vähintään 7 vuoden käytännön kokemus ammattimaisista laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan työtehtävistä.

Tilintarkastuslain 6:3 §:ssä säädetään KHT-erikoispätevyyden hyväksymisedellytyksistä. KHT-tilintarkastajaksi on hyväksyttävä HT-tilintarkastaja, joka täyttää tilintarkastuslain 6:2 §:n 1 momentin 1 ja 2 kohdassa määritellyt kelpoisuusvaatimukset ja:

1) on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon tai on toiminut vähintään viiden vuoden ajan HT-tilintarkastajana taikka jolla on vähintään seitsemän vuoden kokemus ammattimaisista laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä; sekä

2) on suorittanut hyväksytysti yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön tilintarkastajan erikoistumistutkinnon, jäljempänä KHT-erikoistumistutkinto.

HT- ja KHT-tilintarkastajia koskevat siis ajantasaisen tilintarkastuslain mukaan samat kelpoisuus- ja opintojen sisältövaatimukset. Keskeisin ero perustutkinnon (HT) ja erikoispätevyyden (KHT) välillä on KHT-erityispätevyyden vaatimus ylemmästä korkeakoulututkinnosta. Tilintarkastajan tavanomainen opinto- ja urapolku on esitetty seuraavassa kuvassa 2.:

Kuva 2: Tilintarkastajan opintopolku

3.1.3 Tilintarkastajan tutkintokokeet

Tilintarkastuslain 10:4 §:n mukaan HT-tutkinto sekä KHT-erikoistumistutkinto järjestetään vähintään kerran kalenterivuodessa. Käytännössä tutkinnot järjestetään Helsingissä alkusyksystä. Tutkintoon voi osallistua luonnollinen henkilö, joka on saanut osallistumisluvan Tilintarkastusvalvonnalta. HT- ja KHT-tutkintoon on hakemuksesta myönnettävä lupa osallistua, mikäli tilintarkastuslain mukaiset kelpoisuus- ja opintovaatimukset täyttyvät hakijan kohdalla. HT- ja KHT-tutkintoon on siis mahdollista osallistua samana vuonna. (TTL 10:4 §)

Tilintarkastajatutkintojen sisältöä ja laajuutta määritellään Työ- ja elinkeinoministeriön asetuksessa (1442/2015). 3:13 §:n kohdan 1 mukaan HT-tutkinnon tehtävät liittyvät valmiuksiin hoitaa itsenäisesti kirjanpitovelvollista

yhteisöä ja säätiötä sekä konsernia koskevia tilintarkastustehtäviä. 3:13 §:n kohdan 2 mukaan KHT-erikoistutkinnon tehtävät liittyvät valmiuksiin hoitaa itseenäisesti kirjanpitovelvollista yleisen edun kannalta merkittävää yritystä ja konsernia koskevia vaativia tilintarkastustehtäviä. 3:13 §:n mukaan sekä HT-tutkinto että KHT-tutkinto sisältävät tehtäviä seuraavista aihealueista:

1. kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskeva sääntely ja hyvä kirjanpitotapa;
2. tilintarkastusta koskeva sääntely ja hyvä tilintarkastustapa;
3. sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan sääntely;
4. eri yhteisömuotoja koskeva sääntely;
5. tilintarkastukseen liittyvä muu kuin 2 – 4 kohdissa tarkoitettu sääntely.

Molemmat tutkinnot sisältävät tehtäviä tilintarkastuskertomuksen ja muiden tilintarkastajan lausuntojen ja todistusten laatimisesta sekä näiden edellyttämistä tarkastustoimenpiteistä. (1442/2015, 13 §) Työ- ja elinkeinoministeriön asetuksen (1442/2015) 3:14 §:n mukaan HT-tutkinto jakautuu kahteen osaan, jotka ovat 1) hyvä tilintarkastustapa ja hyvä kirjanpitotapa ja 2) tilintarkastuskertomus ja tilintarkastajan muu raportointi. Tutkinnon molemmat osat on suoritettava hyväksytysti. Lisäksi KHT-erikoistutkintokoe sisältää tehtäviä yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuskertomusten laatimisesta ja niiden edellyttämistä tarkastustoimenpiteistä ja muusta raportoinnista. (Patentti- ja rekisterihallitus 2018a, tilintarkastuslaki 3:15 §)

3.2 Tilintarkastuslaki

Suomalaista tilintarkastusinstituutiota ja sen toimintaa säätelee tilintarkastuslaki. Tilintarkastuslaki (TTL) on yleislaki, jota sovelletaan, mikäli muissa laissa ei toisin säädetty. Tilintarkastuslaki määrittelee tilintarkastuksen keskeiset käsitteet ja toimintatavat, mutta ei anna suoranaisia määräyksiä tilintarkastuksen sisällöstä. Tilintarkastuslain soveltamisala on pääsääntöisesti sama kuin kirjanpitolaissa. Tilintarkastuslain 1:1 §:n mukaan tilintarkastuslakia sovelletaan kirjanpitolain tarkoittaman kirjanpitovelvollisen yhteisön ja säätiön tilintarkastukseen ja toimeen, joka muussa laissa tai asetuksissa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi tai jonka perusteella tilintarkastaja antaa kirjallisen lausunnon viranomaisen tai tuomioistuimen käyttöön. Yksityisellä elinkeinon- tai maataloudenharjoittajalla ei ole velvollisuutta valita tilintarkastajaa, vaikka ne ovat molemmat kirjanpitolain mukaisia kirjanpitovelvollisia. Tilintarkastuslaki ei myöskään koske valtiota, kuntaa tai uskonnollista yhteisöä, vaan niiden tilintarkastuksesta on säädetty omissa erityislaeissaan. Tilintarkastuslakia ei myöskään sovelleta tilintarkastajan toimintaan valtiontalouden tarkastusviraston virkamiehenä. (TLL 1:1 §).

Ensimmäinen tilintarkastuslaki (936/1994) astui voimaan 1995. Erillisen tilintarkastuslain tarpeeseen vaikuttavat erityisesti 1980-luvulla avautuneet pääomamarkkinat sekä 1990-luvun alkupuolella vaikuttanut lama, jotka molemmat

synnyttivät julkista keskustelua ja kannanottoja tilintarkastuksen tarpeesta, tehtävistä ja vastuusta. Suomalaisia yhteisöjä on perinteisesti koskenut varsin laaja tilintarkastusvelvollisuus ja nykyisinkin Suomen tilintarkastusrajat ovat eurooppalaisella tasolla korkeat. Vuonna 2007 voimaan tullessa uudessa tilintarkastuslaissa (459/2007) pienimmät yhteisöt vapautettiin tilintarkastusvelvollisuudesta. Ajantasainen tilintarkastuslaki (1141/2015) on ollut voimassa 19.8.2016 alkaen. Syksyllä 2018 julkisessa keskustelussa on ollut jälleen tilintarkastusrajojen korottaminen, jota Työ- ja elinkeinoministeriö on HE-luonnoksessaan tilintarkastuslain 2:2 §:n muuttamisesta 22.8.2018 esittänyt. Esitystä on perusteltu pääasiassa EU:n viimeaikaisella suuntauksella keventää pienimpien yhtiöiden taloudellisen raportoinnin velvollisuuksia. (Suomen tilintarkastajat 2018c.) Suomessa tilintarkastuksen lähtökohta on laaja tilintarkastusvelvollisuus, joka eroaa merkittävästi esimerkiksi yhdysvaltalaisesta tilintarkastustraditiosta, jossa vain julkisesti noteeratut yhtiöt ovat tilintarkastusvelvollisia. (Horsmanheimo ym. 2007,22; Riistama, 1994, 18-19.)

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastus käsittää yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastuksen. Ajantasaisessa tilintarkastuslaissa toimintakertomus on poistettu tilintarkastuksen kohteista, vaikkakin toimintakertomuksessa lausutaan tilintarkastuskertomuksessa direktiivien edellyttämällä tavalla. (TTL 3:1 §, Suomen tilintarkastajat ry 2016.) Tarkastettuaan tilinpäätöksen tilintarkastajan on tehtävä siitä tilinpäätösmerkintä, jossa viitataan tilintarkastuskertomukseen (TTL 3:4 §). Tilinpäätösmerkinällä tarkoitetaan tilintarkastajan allekirjoitusta ja viittausta tilintarkastuskertomukseen lopullisessa allekirjoitetussa tilinpäätöksessä. Tilintarkastajan on tilintarkastuslain mukaisesti annettava päiväty ja allekirjoitettu tilintarkastuskertomus yhteisön kultakin tilikaudelta. Tilintarkastuskertomuksessa on yksilöitävä sen kohteena oleva tilinpäätös sekä ilmoitettava, mitä tilinpäätössäännöstä tilinpäätöksen laatimisessa on noudatettu. (TTL 3:5 §). Tilintarkastuskertomuksessa annettaviin lausuntoihin on tullut pieniä muutoksia tilintarkastuslaissa (1141/2015). Jatkossa tilintarkastajan on annettava lausunto siitä, antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset, onko toimintakertomus laadittu toimintakertomuksen laatimiseen sovellettavien säännösten mukaisesti ja ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia. (TTL 3:5 §, Suomen tilintarkastajat 2016.) Tilintarkastajan lausunto voi olla vakiomuotoinen, varauman sisältävä tai kielteinen. Jos tilintarkastaja ei voi antaa lausuntoa, tulee tästä ilmoittaa tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuskertomuksessa on lisäksi todettava, onko tilintarkastaja tilintarkastuksen yhteydessä saamiensa tietojen perusteella havainnut olennaisia virheellisyyksiä toimintakertomuksessa, sekä ilmoitettava näiden mahdollisten virheellisyyksien luonteesta. (TTL 3:5 §).

Tilintarkastajan on huomautettava tilintarkastuskertomuksessa, jos yhteisön tai säätiön yhtiömies, hallituksen, hallintoneuvoston tai vastaavan toimielimen jäsen, puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja taikka toimitusjohtaja tai muu

vastuuvelvollinen on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhteisöä tai säätiötä kohtaan, rikkonut yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia taikka yhteisön tai säätiön yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä (TTL 3:5 §). Muista huomautettavista asioista tilintarkastaja voi laatia TTL 3:7 §:n mukaisen tilintarkastuspöytäkirjan, jolla tilintarkastaja voi esittää hallitukselle, hallintoneuvostolle, toimitusjohtajalle tai muille vastuuvollisille huomautuksia, joita ei esitetä varsinaisessa tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuspöytäkirja on annettava yhteisön tai säätiön hallitukselle tai vastaavalle toimielimelle, jonka on käsiteltävä pöytäkirjassa mainitut huomautukset viipymättä ja säilytettävä se luotettavalla tavalla (TTL 3:7 §).

Tilintarkastuslain neljäs luku koskee muita tilintarkastajaa koskevia säännöksiä. Tilintarkastajan on suoritettava tilintarkastuslaissa tarkoitettut tehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja ammatillinen kriittisyys säilyttäen sekä huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. Tilintarkastaja on velvollinen pitämään yllä ja kehittämään ammatitaitoaan. Tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa tilintarkastuslain mukaisia tehtäviä suorittaessaan. Tilintarkastajan on noudatettava yhtiömiesten sekä yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen antamia erityisiä ohjeita, jos ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen, yhtiösopimuksen, kansainvälisten tilintarkastustandardien, hyvän tilintarkastustavan tai ammattieettisten periaatteiden kanssa. Tilintarkastajan on säilytettävä tilintarkastustoimeksiantoja koskevat asiakirjat vähintään kuuden vuoden ajan. Tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta ja osallistuttava laaduntarkastukseen. (TTL 4:1-5 §)

Tilintarkastuslain 4 luvun 1 §:ssä viitataan jo tilintarkastajan ja tilintarkastustyön riippumattomuuteen mainitsemalla muut keskeiset periaatteet, kuten objektiivisuus ja ammatillinen kriittisyys. Riippumattomuuden periaatteesta ja tilintarkastajan esteellisyydestä säädetään varsinaisesti omissa pykälissään TTL 4:6-7 §:ssä. TTL 4:6 §:n mukaan tilintarkastajan tulee olla riippumaton tilintarkastustoimeksianto suorittaessaan ja tarkastettavan tilinpäätöksen kattaman ajan sekä järjestettävä toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla. Jos edellytykset riippumattomaan toimintaan puuttuvat, tilintarkastajan on kieltäydyttävä vastaanottamasta toimeksiantoja tai luovuttava siitä. Tilintarkastajan ei kuitenkaan ole tarpeen kieltäytyä tai luopua toimeksiannosta, jos riippumattomuutta uhkaavia tekijöitä on kokonaisuutena arvioiden pidettävä merkityksettöminä tai tilintarkastaja on ryhtynyt riippumattomuuttaan turvaaviin toimenpiteisiin. Riippumattomuutta turvaaviin toimenpiteisiin on ryhdyttävä ainakin jos tilintarkastajalla on taloudellisia tai muita etuuksia yhteisössä tai säätiössä taikka tilintarkastajalla on muu suhde kuin tavanomainen liikesuhde yhteisöön tai säätiöön, tarkastettavana on tilintarkastajan oma toiminta, tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tai muussa asiassa yhteisön tai säätiön puolesta tai sitä vastaan, tilintarkastajalla on läheinen suhde henkilöön, joka kuuluu yhteisön tai säätiön johtoon tai joka on osallistunut toimeksiannon kohteena olevaan asiaan yhteisön tai säätiön palveluksessa tai tilintarkastajaa painostetaan. (TTL 4:6 §)

Tilintarkastuslain 4:7 §:n mukaan tilintarkastaja ei ole 6 §:ssä tarkoitetulla riippumaton ainakaan jos tilintarkastaja tai hänen puolisonsa, lapsi, vanhempi tai sisaren toimii asiakkaan yhtiömiehenä tai vastuuhenkilönä, tilintarkastaja vastaa asiakkaan varojen hoidosta, tilintarkastajalla on muu palvelusuhde asiakkaaseen, tilintarkastajalla tai hänen lähipiirillään on omistus voittoa tavoittelevassa asiakasyrityksessä, mikäli se ei ole vähämerkityksellinen tai tilintarkastajalla on asiakkaalta tai sen johtoon kuuluvalta henkilöltä oleva rahalaina tai vakuus.

Tilintarkastuslain 4:8 §:n mukaan tilintarkastaja tai hänen apulaisensa ei saa ilmaista ulkopuoliselle tilintarkastuslaissa tarkoitettua tehtävää suorittaessaan tietoonsa saamaa seikkaa. Salassapitovelvollisuus ei kuitenkaan koske seikkaa: 1) josta tilintarkastajan on ilmoitettava tai lausuttava lain tai Euroopan unionin tilintarkastusasetuksen nojalla 2) jonka ilmaisemiseen se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, antaa suostumuksensa; 3) jonka viranomaisen, tuomioistuimen tai muun henkilön on lain perusteella oikeutettu saamaan tietoonsa; tai 4) joka on tullut yleiseen tietoon. Salassapitovelvollisuus ei kuitenkaan estä tilintarkastajaa tai tilintarkastusyhteisöä toimittamasta toiselle tilintarkastajalle tämän tilintarkastusta varten tarvitsemia tietoja.

Tilintarkastusvelvollisuudesta säädetään tilintarkastuslain 2 luvun 2 §:ssä. Yhteisössä ja säätiössä on valittava tilintarkastaja ja toimitettava tilintarkastus tilintarkastuslain mukaisesti. Kuitenkin jollei muussa laissa toisin säädetä, tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta yhteisössä, jossa sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täyttynyt enintään yksi seuraavista edellytyksistä:

1. taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa;
2. liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa;
3. palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

Tilintarkastaja voidaan myös jättää valitsematta toimintansa aloittavassa yhteisössä, jolla ei vielä ole tilikausia, jollei ole ilmeistä, ettei edellytyksiä tilintarkastajan valitsematta jättämiseen ole. Tilintarkastaja on kuitenkin aina valittava yhteisössä, jonka pääasiallisena toimialana on arvopapereiden omistaminen ja hallinta ja jossa on kirjanpitolain 1 luvun 8 §:ssä tarkoitettu huomattava vaikutusvalta toisen kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan ja rahoituksen johtamisessa (ns. Holding-yhtiö). (TTL 2:2 §)

Tilintarkastuslaissa tilintarkastajalla tarkoitetaan luonnollista tai oikeudellista henkilöä, joka on hyväksytty ja rekisteröity tilintarkastajaksi tilintarkastuslain kuudennen luvun tarkoittamalla tavalla. Ei-ammattimaisesta eli ns. maallikkotilintarkastajasta luovuttiin kokonaan uudessa tilintarkastuslaissa 2007. Vuodesta 2007 alkaen siis pientenkin yhteisöjen on valittava auktorisoitu KHT- tai HT-tilintarkastaja, mikäli tilintarkastus suoritetaan. Lisäksi vähintään yhden tilintarkastajan tulee olla KHT-tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö, jos kyse on julkisen kaupankäynnin kohteena olevasta yhteisöstä tai jos yhteisössä tai säätiössä päättyneellä tilikaudella täyttyy vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä: (TTL 5:2 §)

1. taseen loppusumma ylittää 25 000 000 euroa;
2. liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 50 000 000 euroa;
3. yhteisön tai säätiön palveluksessa on keskimäärin yli 300 henkilöä.

Uudessa tilintarkastuslaissa tilintarkastajasta tuli suojattu ammattinimike ja tilintarkastuslain 6:6 §:n mukaan vain tilintarkastajarekisteriin merkityllä tilintarkastajalla on oikeus käyttää tilintarkastajan ammattinimikettä. (Tomperi, 2009, 17-18; TTL 6:1-11 §) HT- ja KHT-tilintarkastajien eroa, kelpoisuusvaatimuksia, tutkinto- ja opintovaatimuksia ja tutkintoihin liittyviä tenttejä kuvataan tarkemmin luvussa 3.1.2.

Tilintarkastuslain seitsemännessä luvussa säädetään tilintarkastuksen ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta. Ajantasaisen tilintarkastuslain (1141/2015) tullessa voimaan 2016 vuonna tilintarkastajien valvonnassa on TTL 7:1 §:n mukaisesti 1.1.2016 alkaen vastannut Patentti- ja rekisterinhallituksen tilintarkastusvalvonta. Edellisen tilintarkastuslain mukaisten Keskuskauppa-kamarissa sijainneiden tilintarkastuslautakunnan (TILA), kauppakamareiden tarkastusvaliokuntien (TIVAt) ja valtion tilintarkastuslautakunnan (VALA) toiminnot lakkasivat 31.12.2015 (Suomen tilintarkastajat ry 2018b). Tilintarkastusvalvonnan tehtäviä ovat tilintarkastajien hyväksyminen ja hyväksymisjärjestelmän kehittäminen, tilintarkastajien tilintarkastuslain alaisen toiminnan valvominen, tilintarkastajien ammattitaidon ylläpitämisen ja kehittämisen valvominen, yleinen tilintarkastuksen laadun ja laadunvalvontajärjestelmän valvominen ja kehittäminen, yleisestä tilintarkastukseen liittyvästä ohjauksesta huolehtiminen ja osallistuminen kansainväliseen yhteistyöhön.(TTL 7:2 §) Tilintarkastuslain 7 luvun 4-7 §:ssä määritellään tilintarkastuslautakunnan ratkaisuvallta, asettaminen, kokoonpano ja asian käsittely. Lisäksi tilintarkastuslain 7 luvussa määrätään tutkintojen ja kokeiden järjestämisestä sekä laadunvalvonnasta. Tilintarkastusvalvonnan ja PRH:n alaisen tilintarkastuslautakunnan toimintaa kuvattiin tarkemmin luvussa 3.1.

Tilintarkastuslain 10. luvussa säädetään tilintarkastajaa koskevista seuraamuksista. Mahdolliset seuraamukset jakautuvat kurinpidollisiin toimenpiteisiin, vahingonkorvausvastuuseen sekä rikosoikeudelliseen vastuuseen. Kurinpidolliset toimenpiteet liittyvät tilanteisiin, jossa tilintarkastaja on toiminut moitittavasti, mutta toiminta ei ole aiheuttanut olennaista vahinkoa eikä kyseessä ole rikos. Kurinpidollisia sanktioita ovat tilintarkastuslain 10:1-2 §:n mukaan huomautus, varoitus ja hyväksymisen peruuttaminen.

Tilintarkastuslautakunnan tulee antaa tilintarkastajalle huomautus, jos tämä on huolimattomuudesta menetellyt tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti tai julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta annetun lain vastaisesti tai muussa lainsäädännössä olevien tilintarkastusta koskevien säännösten vastaisesti. Huomautus on riittävä seuraamus, jos moitittava menettely on vähäinen, siihen liittyy lieventäviä asianhaaroja tai se on taloudellisesti vähämerkityksellinen. Jos menettely on sellainen, että huomautusta ei pidetä riittävänä seuraamuksena, tilintarkastuslautakunnan tulee antaa tilintarkastajalle varoitus. (TTL 10:1 §) Tilintarkastuslautakunnan on peruutet-

tava hyväksyminen, jos tilintarkastajan toiminta on ollut tahallista tai johtunut törkeästä huolimattomuudesta ja tilintarkastaja annetuista varoituksista huolimatta toistuvasti rikkonut velvollisuuksiaan, ei ole ammattitaitoinen tai ei täytä muita hyväksymisen edellytyksiä (TTL 10:2 §). Tilintarkastuslautakunta voi asettaa tilintarkastajan myös määräaikaiseen toimintakieltoon, mikäli hyväksymisen perumista pidetään liian ankarana toimenpiteenä (TTL 10:3 §).

Tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on tilintarkastusta suorittaessaan aiheuttanut tahallisesti tai huolimattomuudesta yhteisölle tai säätiölle. Sama koskee vahinkoa, joka tilintarkastuslakia, yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia taikka yhtiöjärjestystä, sääntöjä tai yhtiösopimusta rikkomalla on aiheutettu yhteisön osakkaalle, yhtiömiehelle tai jäsenelle taikka muulle henkilölle. Tilintarkastaja vastaa myös vahingosta, jonka hänen apulaisensa on tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut. (TTL 10:9 §)

Tilintarkastaja voi joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen, mikäli hän on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta on säädetty rangaistus. Rikoslain 10 a §:n mukaan tilintarkastuslain säännösten rikkomisesta koskien tilintarkastuskertomuksen laatimista, on tuomittava, jollei teko ole vähäinen tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, tilintarkastusrikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Tilintarkastuslain 10:10 §:n mukaan, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta rikkoo tilintarkastuslain säännöistä tilintarkastuskertomuksen laatimisesta tai suorittaessaan tilintarkastuslain mukaista tilintarkastusta antaa lausunnossaan tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta väärän tai harhaanjohtavan tiedon, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, tilintarkastusrikkomuksesta sakkoon. Tilintarkastajan ammattinimikkeen luvattomasta käyttämisestä tuomitaan sakkoon. Rangaistus tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain lukujen 38 tai 30 mukaan riippuen tekotavasta. (TTL 10:10)

Tilintarkastusta ja tilintarkastajia koskeva sääntely Suomessa ei rajoitu pelkästään tilintarkastuslakiin. Työ- ja elinkeinoministeriön mukaan suoraa kansallista tilintarkastajia koskevaa lainsäädäntöä sisältävät tilintarkastuslain lisäksi seuraavat lait (Työ- ja elinkeinoministeriö 2018):

- Laki julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta (1142/2015)
- Valtioneuvoston asetus tilintarkastuksesta (1377/2015)
- Työ- ja elinkeinoministeriön asetus tilintarkastajan hyväksymisedellytyksistä (1442/2015)
- Laki tilintarkastajan vuosimaksusta ja laadunvalvonnan maksuista (1512/2015)

3.2.1 Tilintarkastuskertomuksen muutokset

Tilintarkastuslain muutoksen yhteydessä myös tilintarkastuskertomus uudistui vuonna 2016. Uudistus perustui IAASB:n vuonna 2014 hyväksymiin raportointistandardeihin (ISA700-799), jotka koskevat 15.12.2016 jälkeen päättyneitä tili-

kausia. (Savtschenko 2015.) Tilintarkastuskertomuksen kansainvälisen uudistamisen taustalla oli sijoittajien ja yhtiöiden muiden sidosryhmien kasvava tarve yhä informatiivisempaa ja avoimempaa tilintarkastuskertomusta kohtaan. Kertomuksen uudistamisen tarkoituksena onkin lisätä lukijan tietoa yhtiön taloudellisesta asemasta ja toiminnan jatkuvuudesta sekä kaventaa tilintarkastajan odotuskuilua antamalla tarkempaa ja yksityiskohtaisempaa tietoa tilintarkastajan velvollisuuksista ja tarkastustoimenpiteistä. (Euroopan komissio 2010.)

Uusi tilintarkastuskertomus jakaantuu kahteen osaan, joista ensimmäisessä kuvataan tilintarkastusta koskevat tiedot ja toisessa muita raportointivelvoitteita koskevat tiedot. Tilintarkastuskertomuksen rakenteen jakamisen tarkoitus on parantaa kertomuksen kansainvälistä vertailukelpoisuutta, kun kansalliset erityislainsäädäntöä koskevat vaatimukset esitetään erillään tilinpäätöksen tilintarkastusta koskevasta osiosta. Suomessa kertomuksen toisessa osassa esitetään mm. toimintakertomusta koskevat seikat. (Fraktman 2016.) Kertomuksen ulkoasu muuttui myös merkittävästi, kun kertomuksen keskeisin sisältö, tilintarkastajan lausunto, nostettiin tilintarkastuskertomuksen alkuun. Tilintarkastuskertomus myös pidentyi tilintarkastajan velvollisuuksien tarkemman kuvauksen vuoksi.

Tilintarkastuskertomuksen olennaisin sisällöllinen muutos liittyy tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen (Key Audit Matter, KAM) sisällyttämiseen yleisen edun kannalta merkittävien yhtiöiden tilintarkastuskertomukseen. KAM-asiat ovat tilintarkastajan käsityksen mukaan kaikkein olennaisimpia tilikauden tarkastuksessa. Tilintarkastaja määrittää keskeiset seikat jokaisessa yhtiössä tapauskohtaisesti ottaen huomioon mm. korkean riskin alueet yhtiön toiminnassa, arvionvaraiset tai harkintaa vaativat erät ja merkittävät tapahtumat tilikauden aikana. Keskeisten seikkojen lisäksi PIE-yhtiöiden tilintarkastuskertomukseen tuli myös muita lisäyksiä kuten lausunto ristiriidattomuudesta tarkastusvaliokunnalle annettavan lisäraportin kanssa ja tieto tilintarkastajan valinnasta. (Savtschenko 2016.)

3.3 Taloushallinnon kansallinen sääntely Suomessa

Tilintarkastukseen ja tilintarkastajiin liittyviä suoranaisia määräyksiä löytyy kuitenkin myös monesta muusta laista tai säädöksestä. Tilintarkastajan varsinaisen tehtävän on varmistua tilinpäätöksen ja kirjanpidon oikeellisuudesta sekä hallinnon asianmukaisuudesta. Pystyäkseen suorittamaan tämän tehtävän tilintarkastajan työhön liittyy välillisesti vähintään kymmeniä, ellei satoja lakeja ja määräyksiä. Suomen lainsäädännössä keskeisiä tilintarkastajan arkiseen työhön vaikuttavia lakeja ovat esimerkiksi osakeyhtiölaki (624/2006), kirjanpitolaki (1336/1997), laki elinkeinotulon verottamisesta (360/1968) ja arvonlisäverolaki (1501/1993). Taloushallinnon säädökset -kirjassa taloushallintoa keskeisesti koskeva lainsäädäntö on jaettu viiteen osaan, jotka ovat yhteisöjen toiminta, kirjanpito ja tilinpäätös, tilintarkastus, arvopaperit ja verotus. (Taloushallinnon

säädökset 2018, 3) Tilintarkastusta koskeva sääntely on käsitelty edellisessä alaluvussa.

3.3.1 Yhteisöjen toiminta

Yhteisöjen toimintaa Suomessa keskeisimmin säätelee osakeyhtiölaki. Reilusti yli kolmannes kaupparekisteriin rekisteröidyistä yhtiöistä on osakeyhtiöitä. Osakeyhtiölaki on yleislaki ja sitä sovelletaan kaikkiin Suomen lain mukaan rekisteröityihin osakeyhtiöihin, jollei muuta säädetä. Keskeisin yhtiömuoto, johon osakeyhtiölakia ei sovelleta, on asunto-osakeyhtiöt, joita koskee asunto-osakeyhtiölaki. Osakeyhtiölaissa säädetään koko osakeyhtiön elinkaaren keskeisistä säännöksistä aina osakeyhtiön perustamisesta yhtiön purkamiseen. (Mähönen & Säiläkivi 2006, 17-22) Osakeyhtiölaissa säädetään mm. osakeyhtiön osakkeista, päätöksenteosta yhtiökokouksissa, osakeyhtiön omasta pääomasta, varojen jakamisesta, sulautumisesta ja jakautumisesta. Osakeyhtiölain keskeiset periaatteet ovat oikeushenkilöllisyys ja rajoitettu vastuu, pääoma ja sen pysyvyys, osakkeen luovutettavuus, voitontuottamistarkoitus, enemmistöperiaate ja yhdenvertaisuusperiaate. (OYL. 1: 2-7 §.) Osakeyhtiölain lisäksi keskeisiä yhteisöjen toimintaa määrittäviä lakeja ovat Suomessa mm. Säätiölaki (627/2014), Yhdistyslaki (462/2017) ja Toiminimilaki (720/2016). Osakeyhtiölain tapaan nämä lait määrittävät keskeiset yhteisön toimintaa ja hallintoa koskevat periaatteet.

Tilintarkastusta sivutaan monessa kohtaa osakeyhtiölakia, mutta etenkin lain seitsemäs luku on omistettu tilintarkastusta koskeville säädöksille. Osakeyhtiölaissa säädetään tilintarkastajan valinnasta (7:2,3,6 §), tilintarkastajan toimikaudesta (7:4 §), vähemmistön oikeudesta vaatia tilintarkastajaa (7:5 §), erityisestä tarkastuksesta (7:7-10 §). Lisäksi lain muissa luvuissa käsitellään mm. tilintarkastuskertomuksen saamisesta ja sen esillä pitämisestä ja tilintarkastajan antamia todistuksia ja lausuntoja. (OYL.) Osakeyhtiön johdon on Hannulan (2014, 85) mukaan olennaista hahmottaa osakeyhtiölain seitsemäs luku hahmottaakseen yhtiön johdon ja hallituksen vastuu suhteessa tilintarkastajan oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

Vuonna 2017 yhteisöjen toimintaa koskevaan sääntelyyn ei tullut merkittäviä muutoksia rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämistä koskevan lainsäädännön uudistusta lukuun ottamatta. Rahanpesulain uudistus astui Suomessa voimaan 1.7.2017. Rahanpesulain uudistuksen tarkoituksena on rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estäminen, tällaisen toiminnan paljastaminen ja kyseisten rikosten tuottaman hyödyn jäljittämisen ja takaisinsaannin tehostaminen. Finanssialan toimijoiden lisäksi myös monelle uudelle toimijalle, kuten kirjanpitäjälle ja tilintarkastajalle tuli uusia velvoitteita lakiuudistuksen myötä. Rahanpesulaissa säädetään asiakkaan tuntemiseen liittyvistä toimista, jotka ilmoitusvelvollisen täytyy suorittaa asiakassuhteen perustamiseksi. Lisäksi ilmoitusvelvollisen täytyy laatia asiakkaistaan riskiarvio rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskien tunnistamiseksi ja arvioimiseksi. Ilmoitusvelvollisen täytyy myös ilmoittaa epäilyttävästä liiketoimesta suoraan rahanpesun selvityskeskukseen. (Taloushallinnon säädökset 2018, 12.)

3.3.2 Kirjanpito ja tilinpäätös

Taloushallinnon kannalta keskeisin laki Suomessa on kirjanpitolaki, joka määrittää keskeiset perusteet kirjanpitovelvollisuudelle, kirjanpidon toteutukselle ja tilinpäätöksen laatimiselle. (Leppiniemi 2006, 17.) Suomessa on säädetty laaja kirjanpitovelvollisuus, jonka perusteella liikkeen- ja ammatinharjoittajien, yhdistysten ja muiden yhteenliittymien on pidettävä kirjaa toiminnastaan ja käytössään olevista varoista sekä vastuista. Yleislakina kirjanpitolaki sisältää ohjeet kaikille kirjanpitovelvollisille. Pienten kirjanpitovelvollisten kohdalla on ollut kuitenkin tarkoituksenmukaista antaa toiminnan laajuuteen nähden kevennyksiä kirjanpitolain tiedonantovelvollisuutta sääteleviin kohtiin, jotka koskevat mm. toimintakertomuksen, rahoituslaskelman ja liitetietojen laatimista. (Rekola-Nieminen 2012, 13-15.)

Kirjanpitolain (1336/1997) ensimmäisessä luvussa säädetään kirjanpitovelvollisuudesta ja määrätään mm. kirjanpitovelvollisen tilikaudesta ja pien- ja mikroyrityksen tunnusmerkeistä. Kirjanpitolain toinen luku käsittelee liiketapahtumien kirjaamista ja kirjanpitoaineistoa. Luvussa määritellään mm. kirjanpidon peruskäsitteet kuten liiketapahtuma, tosite ja kirjausketju. Lisäksi toisessa luvussa säädetään kirjanpitoaineiston säilyttämisestä ja säilyttämisen määräajoista. Kirjanpitolain kolmas luku käsittelee tilinpäätöstä ja toimintakertomusta. Luvun säännökset ovat tulleet voimaan 30.12.2004. (1304/2004) Luvussa määritellään mm. tilinpäätöksen lakisääteinen sisältö, olennaisuuden periaate tilinpäätöksen kannalta. Kolmannessa luvussa on useita tilintarkastajalle olennaisia säädöksiä kuten 6 §:n mukainen tilinpäätöksen laatimisaika ja 7 §:n mukainen tilinpäätöksen päiväys ja allekirjoitus. Luvussa 3a säädetään lähinnä suuryhtiöitä koskevista toimintakertomuksen lisäyksistä. Neljännessä luvussa on määritelty keskeisiä tilinpäätöseriä, joita ovat mm. liikevaihto, vaihto-omaisuus ja hankintameno. Kirjanpitolain viidennessä luvussa käsitellään arvostus- ja jaksotussäännöksiä. Luvun olennaisin säädös lienee 1 §, jossa määritellään tulojen ja kulujen jaksottamisen peruseriaate. Kirjanpitolain kuudes luku koskee konsernitilinpäätöksen laatimista. Luvussa säädetään laatimisvelvollisuudesta, laatimisperusteista ja konsernierien laskennasta ja kirjaamisesta. Seitsemäs luku koskee kansainvälisten kirjanpito-standardien mukaan laadittavia tilinpäätöksiä ja konsernitilinpäätöksiä.

Rekola-Niemisen (2012, 13) mukaan kirjanpitolain ehkäpä tärkein pykälä on 1. luvun 3 §, jonka mukaan kirjanpitovelvollisen on noudatettava hyvää kirjanpitoa. Kuten tilintarkastuksessa, myös kirjanpidossa hyvä ammattitapa ohjaa oikein laadittua kirjanpitoa ja tilinpäätöstä. Kirjanpitäjän tulee kaikessa työssään miettiä, onko kirjaus tai muu suorite hyvän kirjanpitotavan mukainen. Hyvän kirjanpitotavan perustana on kirjanpitolaki ja sen perusteellinen tuntemus. Lisäksi hyvää kirjanpitoa koskevat erityislakien kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskevat säädökset sekä alemman tason säädökset. Lakien uusimisen vaikeuden vuoksi kirjanpitolain tapauksessa on päädytty ratkaisuun, jossa laki antaa päälinjat kirjanpitokokonaisuuksille, jota

täydennetään alempien tasojen säännöillä ja ohjeilla. (Rekola-Nieminen 2012, 17.) Rekola-Niemisen (2012, 18) mukaan hyvä kirjanpitolaki luodaan viidellä eri tasolla, jotka ovat:

1. Kirjanpitolaki
2. Kirjanpitoasetus
3. Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) asetukset
4. Kirjanpitolautakunnan yleisohjeet
5. Kirjanpitolautakunnan lausunnot.

Nykyinen uudistettu kirjanpitolaki tuli voimaan 1.1.2016. Kirjanpitolain uudistus sisälsi etenkin pienyritysten hallinnollista taakkaa vähentäviä muutoksia kuten vapautuksen pienkonsernin konsernitilinpäätöksen laadinnasta. (Suomen tilintarkastaja ry 2017.) Kirjanpitolain uudistustyössä merkittävin muutos oli pien- ja mikroyritysten oman asetuksen voimaantulo. Pien- ja mikroyrityksessä (1753/2015) säädetään pien- ja mikroyritysten tuloslaskelma- ja tasekaavoista ja tilinpäätöksessä esitettävistä liitetiedoista. (Lydman 2016, 15-16.) Kaikkien yritysten osalta uudistus myös mahdollisti IAS- ja IFRS-standardien mukaisten laskentaperusteiden laajemman käytön Suomen kirjanpitolainsäädännön mukaisesti laadituissa tilinpäätöksissä. Uudistettu kirjanpitolaki toi esimerkiksi mahdollisuudet rahoitusleasing-sopimusten ja sijoituskiinteistön käsittelyyn vastaavien IAS17- ja IAS40- pykälien mukaisesti. Lisäksi terminologiset muutokset ja tekniset uudistukset toivat vanhaa lainsäädäntöä lähemmäksi kirjanpidon nykyistä käytäntöä esimerkiksi tositeaineiston säilyttämisen osalta. (Karkulahti 2016.)

Kirjanpitolakiin ei tullut uudistuksia vuonna 2017, mutta jo aiemmin tehdyt muutokset ei-taloudellisten tietojen antamisesta tulivat ensimmäistä kertaa sovellettaviksi 31.12.2017 päättyvien tilikausien osalta. Lakimuutoksen myötä ei-taloudellisten tietojen selvitysvuorokausi koskee vain sellaisia suuria yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä, joiden työntekijöiden keskimääräinen lukumäärä on tilikaudella yli 500 henkilöä. Tiedot on mahdollista antaa osana toimintakertomusta tai erillisenä selvityksenä. Vuonna 2017 kirjanpitolautakunta antoi uudet yleisohjeet koskien asunto-osakeyhtiöiden ja muiden keskinäisten kiinteistöyhtiöiden kirjanpitoa ja tilinpäätöstä, konsernitilinpäätöksen laadintaa, perustajaurakoinnin käsittelyä tilinpäätöksessä ja arvonlisäveron kirjaamista. (Talouhallinnon säädökset 2018 308.)

3.3.3 Arvopaperit ja verotus

Arvopapereiden hallintaa ja kauppaa sääntelevät Suomessa pääasiassa Arvopaperimarkkinalaki (746/2012) ja Laki Finanssivalvonnasta (878/2008). Arvopaperimarkkinalaissa säädetään arvopaperien yleiseen liikkeeseen saattamisesta, tiedonantovelvollisuuksista arvopaperimarkkinoilla, julkisista ostotarjouksista, arvopaperimarkkinoiden väärinkäytön estämisestä ja arvopaperimarkkinoiden valvonnasta (AML 1:1 §). Laissa Finanssivalvonnasta säädetään Finans-

sivalvonnan tavoitteista, hallinnollisesta asemasta ja lakisäätteisistä tehtävistä. (Laki Finanssivalvonnasta, 1:1-3 §)

Arvopaperimarkkinalakiin tuli vuonna 2017 lähinnä lakitekniisiä tarkennuksia ja terminologisia muutoksia. Finanssivalvontaa koskevaa lakia muutettiin Finanssivalvonnan toimivallan, viranomaisyhteistyötä koskevien määräysten ja sanktiointivaltuuksien osalta EU-asetusten täytäntöönpanoon perustuen. (Taloushallinnon säädökset 2018, 308.)

Tilintarkastajan osaamisen kannalta keskeisiä verotukseen liittyviä lakeja ovat ainakin mm. tulonlähdejaon kannalta Tuloverolaki (1535/1992) ja Laki elinkeinotulon verottamisesta (360/1968). Lisäksi Arvonlisäverolain (1501/1993) tunteminen on olennaista liiketoimintaa harjoittavien yhtiöiden tilintarkastuksessa.

3.4 Kansainväliset standardit

Vaikka jokaisella valtiolla on oma tilintarkastusinstituutio ja -traditio, globalisaatio ja yleinen tarve kansainvälistymiseen luovat tarpeen kansainvälisille standardeille. Esimerkiksi Pohjoismaissa yhtenevien tilintarkastusstandardien kehitystyö aloitettiin jo 1970-luvulla (Satopää 2003, 85). Euroopan Unionin (EU) alueella jäsenmaiden tilintarkastusta koskevia säädöksiä on yhtenäistetty EU:n antaminen direktiivien avulla. EU:n kansallista lainsäädäntöä ohjaavat direktiivit ovat seuraavat (Työ- ja elinkeinoministeriö 2018):

- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisäätteisestä tilintarkastuksesta, direktiivien 78/660/ETY ja 83/349/ETY muuttamisesta sekä neuvoston direktiivin 84/253/ETY kumoamisesta (kahdeksas yhtiöoikeudellinen direktiivi, tilintarkastusdirektiivi)
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisäätteisestä tilintarkastuksesta annetun direktiivin 2006/43/EY muuttamisesta (2014/56/EU)
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) No 537/2014 yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisäätteisistä tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista ja komission päätöksen 2005/909/EY kumoamisesta
- Komission suositus tilintarkastajan riippumattomuuden peruseriaatteista EU:ssa (2002/590/EY)
- Komission suositus yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksia tekeviin lakisäätteisiin tilintarkastajiin ja tilintarkastusyhteisöihin sovellettavasta ulkoisesta laadunvarmistuksesta (2008/362/EC)
- Komission suositus lakisäätteisistä tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen siviilioikeudellisen vastuun rajoittamisesta (2008/473/EY)

EU:n tilintarkastusdirektiivit on otettu suoraan osaksi Suomen kansallista lainsäädäntöä viittaamalla direktiiveihin suoraan tilintarkastuslaissa (1141/2015). Esimerkiksi vuonna 2014 EU:n hyväksymät tilintarkastusdirektiivien muutokset ja uusi yleisen edun kannalta merkittävien yhtiöiden tilintarkastusta koskeva asetus tulivat suoraan tilintarkastuslakiin. Käytännössä tilintarkastuslain viides luku tulee suoraan yleisen edun kannalta merkittäviä yhtiöitä koskevasta asetuksesta, jossa määritellään mm. toimikausien yhteenlasketuksi enimmäiskestoksi 10 vuotta ja määrätään muiden kuin tilintarkastuspalveluista maksettujen korvausten määrä enintään 70 %:iin tilintarkastuspalkkiosta. (TTL 5; Suomen tilintarkastajat ry 2014.)

Europan Unioniin liittymisen jälkeen vuonna 1995, EU:n ja kansainvälisen yhteisön vaikutus suomalaisen tilintarkastuksen kehittymiseen kiihtyi. Kososen (2005, 78-82) mukaan Suomi ei ollut kuitenkaan ensimmäisten jäsenvaltioiden joukossa, jotka alkoivat noudattaa täysin kaikkia IFAC:n (International Federation of Accountants) suosituksia. Kansainväliseen kehityskulkuun liittyen Suomen KHT-yhdistys otti vuonna 2000 käyttöön uusiin ISA-standardeihin (International Standards on Auditing) perustuvat suositukset tilintarkastuksen suorittamisesta ja laadusta. (Kosonen 2005, 79-80.) Uuden tilintarkastuslain myötä vuonna 2007 ISA-standardit tulivat osaksi Suomen kansallista lainsäädäntöä, kun tilintarkastuslain (459/2007) kolmannen luvun 13 §:n mukaan lakisäätöissä tilintarkastuksessa tuli noudattaa EU:n direktiivissä ja artiklassa tarkoitettuja hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja eli ISA-standardeja. ISA-standardeja ylläpitää IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board), joka on IFAC:n alainen toimija. ISA-standardien noudattaminen on keskeinen osa hyvää tilintarkastustapaa. (Alakare ym. 2008, 71.)

3.4.1 ISA-standardit

Nykymuotoiset ISA-standardit uudistettiin vuosina 2006-2009 IAASB:n Clarity-hankkeessa, jossa ISA-standardit pyrittiin kirjoittamaan mahdollisimman luettavaan, yksiselitteiseen ja selkeään muotoon. Hankkeen tavoitteena oli saada standardit laajempaan käyttöön. Standardien kieltä ja rakennetta selkiytettiin mm. tilintarkastajien velvollisuuksien osalta. Hankkeen aikana noin puoleen ISA-standardeista tehtiin sisällöllisiä muutoksia. Nykyisenmuotoisia standardeja on sovellettu vuodesta 2010 alkaen. (Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center 2009)

Toisin kuin myöhemmin esiteltävät IFRS-standardit, käytännön luonteeltaan ISA-standardit ovat suurpiirteisiä ja jättävät tilaa tilintarkastajan omalle harkinnalle, arvioinnille ja soveltamiselle (Eilifisen ym. 2014- 45). ISA-standardit käsittelevät tilintarkastuksen kaikkia vaiheita, aina asiakastoimeksiannon hyväksymisestä tilintarkastuskertomuksen antamiseen. Mennyttä aikaa koskevan taloudellisen informaation tilintarkastusta koskevat ISA-standardit on jaoteltu aihepiireittäin ja numeroittain kuvassa 3. esitettyihin ryhmiin:

ISA 200-299	Yleiset periaatteet ja velvollisuudet
ISA 300-499	Riskienarviointi ja arvioituihin riskeihin vastaaminen
ISA 500-599	Tilintarkastusevidenssin hankkiminen
ISA 600-699	Muiden tekemän työn käyttäminen
ISA 700-799	Tilintarkastuksen perusteella tehdyt johtopäätökset ja raportointi
ISA 800-899	Eriyiset osa-alueet

Kuva 3: ISA-standardit

ISA 200-299 standardit koskevat otsikkonsa mukaisesti pääasiassa yleisiä periaatteita ja tilintarkastajan velvollisuuksia. ISA 200 määrittelee riippumattoman tilintarkastajan tavoitteet ja vaatimukset. ISA 200.11.a:n mukaan ”tilintarkastajan yleinen tavoite on hankkia kohtuullinen varmuus, siitä onko tilinpäätöksessä kokonaisuutena väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyttä, jotta hänen on mahdollista antaa lausunto siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osiltaan laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti” (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa I 2016, 86). Muut ensimmäisen aihepiirin standardit koskevat myös yleisiä periaatteita, kuten tilintarkastustoimeksiannon ehtoja (ISA210), tilintarkastusdokumentaation laatimista (ISA 230) ja tilintarkastajan laadunvalvontaan (ISA220).

ISA 300-499 koskevat tilintarkastuksen suunnittelua, riskien havaitsemista ja olennaisuutta tilintarkastuksessa. ISA300 koskee tilintarkastuksen suunnittelua ja asettaa vaatimuksen mm. suunnitelman dokumentoinnista ja toimeksiantotiimin palaverista. ISA315 koskee riskien tunnistamista ja arviointia. ISA320 koskee olennaisuutta tilintarkastuksen suunnittelussa ja suorittamisessa. ISA330 koskee tilintarkastajan toimenpiteitä riskeihin vastaamiseksi. ISA450 koskee tilintarkastuksessa havaittu virheiden kokonaisvaikutusten arviointia. Käytännössä tämä näkyy tilintarkastajan dokumentaatiossa lopun yhteenvetona, jonka perusteella todetaan, onko olennaisia virheitä havaittu.

ISA500-599 koskevat tilintarkastusevidenssin hankkimista eli ne käsittelevät tilintarkastajan käytännön tarkastustoimenpiteitä. Standardeissa määritellään tilintarkastajan työn kannalta keskeisiä toimenpiteitä kuten mm. ulkopuolisten vahvistusten pyytäminen (ISA 505), analyttiset tarkastustoimenpiteet (ISA 520), Lähipiirin tarkastaminen (ISA 550) ja tilinpäätöksen jälkeisten tapahtumien tarkastaminen (ISA 560). ISA 570 määrittelee toiminnan jatkuvuuden tilintarkastuksessa. Toiminnan jatkuvuuden periaate on olennaisimpia tilinpäätökseen liittyviä olettamuksia ja tarkastustoimenpiteitä suorittaessaan tilintarkastajan täytyy varmistua siitä, onko tarkastuksen aikana hankittu tarvittava määrä tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä siitä, että jatkuvuuden periaatetta voidaan soveltaa (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa I 2016,585).

Muiden tekemän työn käyttämistä sisältävä aihepiiri sisältää tällä hetkellä vain kolme standardia. ISA 600 käsittelee konsernitilinpäätöksen tarkastamista. Käytännössä standardi käsittelee esimerkiksi ulkomaalaisen tytäryhtiön tilintarkastajan työn hyödyntämistä emoyhtiön tarkastuksessa. ISA610 käsittelee sisäisen tarkastajan työn hyödyntämistä tilintarkastuksessa ja ISA620 erityisasiantuntijan tekemän työn hyödyntämistä tilintarkastuksessa.

ISA700-799 standardit koskevat pääasiassa tilintarkastajan raportointia, raportoinnin sisältöä ja sen mukautuksia. Aihepiirissä käsitellään mm. tilintarkastuskertomusta (ISA700), kertomuksen mukauttamista (ISA705), kertomuksen tiettyjä seikkoja painottavia kappaleita (ISA706) ja kertomuksessa viestittäviä tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja (ISA701). ISA800-899 standardit koskevat erityisesti huomioon otettavia seikkoja liittyen epätavallisiin tilintarkastustoimeksiantoihin. Näitä ovat erityistä tarkoitusta varten sovellettavien normistojen mukaan laaditut tilinpäätökset (ISA800), yksittäisiin tilinpäätöslaskelmiin tai tilinpäätöksen yksittäiseen osaan kohdistuvat tilintarkastukset (ISA805) ja tilinpäätösyhteenvedojen raportointia koskevat toimeksiannot (ISA810).

3.4.2 IESBA - eettiset säännöt

Tilintarkastajan ammattieettisiä periaatteita ohjaa IFAC:n yhteydessä toimiva IESBA-komitea (International Ethics Standards Board for Accountants), joka laatii ja julkaisee Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille-säännöskokoelmaa. Eettiset säännöt sisältävät kolme osaa. A-osassa käsitellään sääntöjen yleistä soveltamista ja määritellään keskeiset käsitteet kuten rehellisyys, objektiivisuus ja ammatillinen käyttäytyminen. B-osa koskee tilintarkastustehtävissä työskenteleviä tilintarkastusammattilaisia. B-osassa määrätään mm. eturistiriidoista, tilintarkastuspalkkion määrästä ja objektiivisuudesta asiakastoimeksiannossa. C-osa koskee muissa ammateissa toimivia tilintarkastusammattilaisia. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa II 2017, 479-480.)

3.4.3 IAS/IFRS - normisto

Euroopan parlamentin ja Euroopan Union neuvoston antaman IAS-asetuksen (1606/2002) mukaan kaikkien EU-alueella listattujen yhtiöiden on vuodesta 2005 alkaen laadittava konsernitilinpäätöksensä kansainvälisiä IAS/IFRS-tilinpäätösstandardeja noudattaen. IAS-asetus huomioitiin Suomessa ja sen perusteella kirjanpitolakiin tehtiin tarvittavia muutoksia. Kaikkien suomalaisten pörssiyhtiöiden on täytynyt laatia konsernitilinpäätöksensä IAS/IFRS-standardeja käyttäen vuodesta 2005 alkaen. Lisäksi kirjanpitolain 7a 3 §:n mukaan myös listaamattomilla yhtiöillä on oikeus laatia halutessaan tilinpäätöksensä IAS/IFRS-standardien mukaisesti, mikäli tilinpäätös tilintarkastetaan. Nykyisin IAS/IFRS -standardeihin viitataan pääasiassa vain nimellä IFRS-standardit. (Haaramo 2012, 49-54.)

IFRS-normisto (International Financial Reporting Standards) on laaja tilinpäätösinformaatiota sääntelevä normisto, joka koostuu IFRS- ja IAS-standardeista. IFRS-standardien tausta johtaa EU-alueen tilinpäätösinformaatioiden harmonisoinnin tarpeeseen. Kansallisten tilinpäätösstraditioiden vuoksi eri maiden kansallisen tilinpäätösstandardin mukaan laaditut tilinpäätökset ei ole vertailukelpoisia, joka vapaan pääoman liikkumisen aikakautena on luonut tarpeen harmonisoidulle tilinpäätösstandardistolle. Tilinpäätösinformaatioiden vertailukelpoisuus korostuu etenkin arvopaperimarkkinoilla, jossa sijoittajat tekevät päätöksiä tilinpäätösinformaation pohjalta. Tämä korostaa mm. tunnuslukujen perustekijöiden laskemista yksiselitteisellä tavalla yhtiön kotivaltiosta riippumatta. (Haaramo 2012, 27-32.)

IFRS-standardisto sisältää kolme osaa, jotka ovat:

1. tilinpäätöksen laatimista ja esittämistä koskevat yleiset perusteet (Framework)
2. kansainväliset tilinpäätösstandardit (IFRS)
3. tulkintaohjeet (IFRIC)

Yleisissä perusteissa määritetään tilinpäätösinformaation tavoitteet, laadulliset ominaisuudet, tilinpäätöksen laatimisen perusolettamukset, kirjausperiaatteet, arvostusperiaatteet sekä pääoman ja sen säilyttämisen käsitteet (Haaramo 2012, 32).

IFRS-normiston keskeisimmät erot Suomen kirjanpitolakiin ja muuhun kirjanpito- ja tilinpäätösnormistoon ovat lähtökohtaisesti näkökulmavalinnoissa, jotka heijastelevat yksittäisiin normeihin. IFRS-normiston lähtökohtana on sijoittajan näkökulma, kun taas suomalainen normisto perustuu pääasiassa velkojien suojaan. Lisäksi IFRS-normisto korostaa taseen merkitystä tuloslaskelmaan verrattuna. Suurin käytännön ero IFRS-normiston ja Suomen kansallisen lainsäädännön välillä on arvostusperusteissa. IFRS-normistossa korostuu markkinaperusteinen arvostus rahoitusinstrumenttien osalta, jolloin Suomen kansallisen lainsäädännön kannalta keskeinen hankintamenoajattelu poistuu. Toisin kuin suomalainen lainsäädäntö, IFRS-normisto perustuu myös ajatukseen verotuksen ja kirjanpidon tuloslaskelmien erillisyydestä. Kokonaisuutena IFRS-normisto on myös Suomen lainsäädäntöä yksityiskohtaisempi ja se ei lähtökohtaisesti sisällä valinnaisuuksia. (Haaramo 2012, 32-33.)

3.5 Hyvä tilintarkastustapa

Tilintarkastuslain 4:3 §:n mukaan tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa tilintarkastuslain mukaisia tilintarkastajan tehtäviä suorittaessaan. Hyvän tilintarkastustavan sisältöä ei kuitenkaan ole varsinaisesti määritelty tilintarkastuslaissa tai tilintarkastuslain esitöissä. Näin hyvä tilintarkastustapa kuuluu samaan luokkaan muita, tilintarkastajaa vastaavia, ammatteja sää-

televien tapaoikeuksien kanssa. Tunnetuimpia näistä lienevät hyvä kirjanpito-tapa ja hyvä asianajotapa. Horsmanheimon ym. (2007, 140-142) mukaan jatkuvassa muutoksessa olevien ammattien yksityiskohtainen sääntely velvoittavalla lainsäädännöllä ei ole mielekästä. Lainsäädännön tulee antaa tilintarkastukselle suuntaviivat ja tavoitteet, mutta tilintarkastuksen käytännön toteutuksen kehittäminen ja ns. parhaiden käytäntöjen luominen tulee jäädä alan ammattilaisten vastuulle. Hyvä tilintarkastustapa pitää sisällään ainakin tilintarkastajan keskeiset, tilintarkastuslain 4:1 §:n mukaiset, periaatteet (rehellisyys, objektiivisuus, huolellisuus) ja parhaiden käytäntöjen mukaisia työmenetelmiä. (Horsmanheimon ym. 2007, 140-142.)

Patentti- ja rekisterihallituksen alaisen tilintarkastusvalvonnan mukaan hyvällä tilintarkastustavalla tarkoitetaan huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattamaa tilintarkastuskäytäntöä. PRH:n tehtäväksi todetaan valvoa, että lakisääteiset tilintarkastukset tehdään noudattaen hyvää tilintarkastustapaa, jonka perustana toimivat 1) lait, säädökset ja asetukset; 2) kansainväliset tilintarkastusalan standardit; 3) ammattieettiset periaatteet; 4) tuomioistuinten ratkaisut ja viranomaisten päätökset. (Patentti- ja rekisterihallitus 2018c.)

Suomen tilintarkastajat ry:n määritelmässä hyvästä tilintarkastustavasta viitataan muihin tapaoikeuksiin ja huolellisen ammattihenkilön ammatilliseen harkintaan sekä hyvän tilintarkastustavan muuttumiseen ajassa. Suomen tilintarkastajien mukaan hyvän tilintarkastustavan sisältöön vaikuttavat ainakin seuraavat lähteet (Suomen tilintarkastajat ry 2018a):

1. lait ja asetukset
2. kansainväliset tilintarkastusalan standardit (ISA)
3. ammattieettiset periaatteet ja IESBA:n eettiset säännökset
4. viranomaisten päätökset ja tuomioistuinten ratkaisut
5. tilintarkastusalan keskeisten järjestöjen ohjeet ja suositukset
6. huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattama tilintarkastuskäytäntö.

Suomen tilintarkastajien määrittely sisältää paljon samoja elementtejä kuin Ahon ja Vänskan (1995, 81) määritelmä, jossa hyvä tilintarkastustapa määritellään huolellisen ammattihenkilön yleisesti noudattamana tapana, kuitenkin huomioiden tapojen muuttuminen ajassa. Ahon ja Vänskan (1995, 81) mukaan hyvään tilintarkastustapaan kuuluvaksi voidaan lukea ainakin objektiivisuus, riippumattomuus mielipiteen muodostuksessa, huolellinen perehtyminen tehtävään, tehtävän huolellinen suunnittelu ja tehtävän suorittaminen siten, että perustellun mielipiteen antaminen on mahdollista.

Satopää (2007) määrittelee hyvän tilintarkastustavan ikään kuin negation kautta: Hyvää tilintarkastustapaa ei ole noudatettu, jos tilintarkastustilanteessa ei ole toimittu kuten huolellinen ammattihenkilö toimisi. Kuten aiemmissakin määrittelyissä, Satopään määritelmässä keskeistä on henkilön ammattitaito ja huolellisuus. Satopää korostaa myös hiljaisen tiedon merkitystä hyvän tilintarkastustavan määrittelyssä. Hyvän tilintarkastustavan ymmärtämiseen vaikut-

tavat jokaisen henkilökohtaiset kokemukset ja osittain omassa päässä oleva kokemus siitä, kuinka tilintarkastus tulisi suorittaa. Satopään tutkimilla tilintarkastajilla oli kaikilla hieman erilainen käsitys hyvästä tilintarkastustavasta. (Satopää, 2007.)

Suomen KHT-yhdistyksellä (nykyisin Suomen tilintarkastajat ry) on ollut keskeinen rooli hyvän tilintarkastustavan kehittämisessä. Yhdistyksen suositukset pohjautuvat ISA-standardeihin ja yhdistyksen mukaan hyvää tilintarkastustapaa on noudatettu ainakin silloin kun ISA-standardeja on noudatettu. KHT-yhdistys on julkaissut hyvään tilintarkastustapaan liittyen suosituksetkirjaa, joka on 2006 vuodesta alkaen julkaistu nimellä tilintarkastusalan standardit ja suositukset. Nykyisin Suomen tilintarkastajat julkaisee kansainväliset tilintarkastusalan standardit - kirjaa, jossa on IAASB:n hyvää tilintarkastustapaa koskevat standardit ja IESBA:n eettiset säännöt suomenkielisinä käännöksinä. KHT-yhdistyksen seuraajan Suomen tilintarkastajat ry:n määritelmän mukaan hyvän tilintarkastustavan käsitteen ja sisällön määrittelyssä keskeisessä asemassa ovat juuri edellä mainitut kansainväliset tilintarkastusalan standardit. (Suomen tilintarkastajat ry 2018a.)

Yhteenvedona voidaan todeta hyvän tilintarkastustavan olevan varsin abstrakti käsite. Aiheesta on paljon määritelmiä, mutta ei yhtä selkeästi hyväksyttyä ja implementoitua. Tämä lienee ainakin osittain tarkoituksen mukaista, jotta vastuu tilintarkastuksen toteuttamisesta ja parhaiden käytäntöjen löytämisestä on ammattikunnalla itsellään, kuten Horsmanheimo ym. (2007) viittaavat. Kaikissa hyvän tilintarkastustavan määritelmässä toistuu vaatimus huolellisesta ammattihenkilöstä, joka suunnittelee ja toteuttaa työnsä riippumattomasti. Vaikka hyvää tilintarkastustapaa sääntelevät useat lait, säädökset ja käytännöt, merkittävässä lähteissä mm. ammattikunnan omilla julkaisuilla kansainväliset ISA-standardit mainitaan keskeisimpänä ohjenuorana hyvään tilintarkastustapaan.

4 TILINTARKASTAJAN AMMATTIT AidON TEO- REETTINEN VIITEKEHYS

4.1 Aikaisempi tutkimus

4.1.1 Kotimainen tutkimus

Tilintarkastajan ammattitaidosta ja osaamisvaatimuksista on tehty jonkin verran kansainvälistä tutkimusta, mutta ei siinä määrin kuin on tutkittu tilintarkastukseen liittyviä yleisimpiä tutkimusaiheita, kuten tilintarkastuksen odotuskulua, tilintarkastuksen kysyntää, tilintarkastuksen riippumattomuutta tai tilintarkastuksen käytännön sisältöä ja suorittamista. Suomalaisen tilintarkastustutkimuksen vähyyteen voi Näsin (2009, 34) mukaan olla useita syitä. Ensinnäkin tilintarkastus on pääasiassa käytännön kokemuksesta muodostuva ja jatkuvan muutoksen keskellä oleva taitolaji, jonka oppiminen ja taitojen ylläpitäminen ei onnistu sivutoimisesti. Näin ollen vain harvalla opettajalla ja tutkijalla on tilintarkastajan pätevyys ja toisaalta vain harva auktorisoitu tilintarkastaja on kiinnostunut tutkimus- tai opetustehtävistä sivutoimisesti. Tilintarkastajien laadunvalvonta ja yliopistojen henkilökuntaa koskevat tulosvaateet ovat tehneet kaksoisuran ylläpitämisen käytännössä mahdottomaksi. (Näsi 2009, 34.) Kotimaisia tilintarkastuksen osaamisvaatimukseen liittyviä tutkimuksia ovat lähinnä korkeakoulututkintojen opinnäytetyöt.

Kukkola on pro gradu-tutkielmassaan tutkinut tilintarkastajan ammattitaitoa Tilintarkastaja-lehden kirjoitusten pohjalta. Aiemman tutkimuksen perusteella Kukkola on jakanut tilintarkastajan osaamisen kolmeen eri osaan, jotka ovat koulutus, kokemus ja henkilökohtaiset ominaisuudet. Tutkimuksessa tilintarkastajan ammattitaidon katsottiin perustuvan koulutuksessa hankittuihin perustaitoihin ja koulutuksen päälle rakentuvaan kokemukseen, joihin henkilökohtaiset ominaisuudet antavat oman panoksensa. Henkilökohtaisista ominaisuuksista tärkeimmiksi tutkimuksessa nostettiin ongelmanratkaisukyky ja kommunikointitaidot. Tutkimuksessa todettiin, että käytetty empiirinen aineisto tukee aiemman tutkimuksen pohjalta luotua teoreettisena viitekehystenä

käytettyä kolmijakoa. Keskeisimpänä erona aiemman tutkimuksen ja ammattilehtikirjoittelun välillä Kukkola nosti lehtien painottumisen ammattitutkintoihin. Suomessa ammattitutkinto toimii ammattitaidon mittarina ja sitä arvostetaan laajasti. Lisäksi ammattitutkintokirjoittelun määrään on vaikuttanut 2008-2012 vireillä ollut tilintarkastustutkintojen uudistus, joka realisoitui myöhemmin vuonna 2016. (Kukkola 2013, 58-60.)

Nieminen (2007) on pro gradu-tutkielmassaan selvittänyt auktorisoitujen tilintarkastajien riittävyttä Suomessa lähitulevaisuudessa. Tutkimuksessa on pyritty arvioimaan auktorisoitujen tilintarkastajien määrän kehitystä seuraavan kymmenen vuoden aikana. Tutkimuksen mukaan Suomessa on kärsitty auktorisoitujen tilintarkastajien puutteesta ja tulevaisuudessa kyseinen ongelma tulee pahenemaan. Ongelmaksi vuonna 2007 on havaittu etenkin HT-tilintarkastajien määrän nopea väheneminen, joka on johtunut nuorten vähentyneestä mielenkiinnosta tilintarkastusalaa kohtaan. Mahdollisena keinona auktorisoitujen tilintarkastajien määrän turvaamiseksi esitetään mm. tutkintovaatimusten maldaltamista ja tilintarkastusalan profiilin ja mielikuvien parantamista lahjakkaiden nuorten keskuudessa. (Nieminen 2007, 73-74.) Ristiriitainen suhtautuminen tilintarkastus alaan ilmenee myös Grönroosin (2013) pro gradu-tutkielmassa. Grönroos on tutkinut Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun opiskelijoiden halukkuutta työskennellä tilintarkastusalalla. Tutkimuksessa todettiin, että tilintarkastukseen suuntautuvat laskentatoimen opiskelijat ovat keskimääräistä hieman vähemmän avoimia. Grönroosin tutkimuksessa persoonallisuus, mielenkiinnonkohteet tai työarvot eivät selitä merkittävästi kiinnostusta tilintarkastusalaa kohtaan, vaan olennaisimpia selittäviä tekijöitä olivat alaan liittyvät mielikuvat ja yleinen suhtautuminen. (Grönroos, 2013.)

4.1.2 Kansainvälinen tutkimus

Kansainvälisissä tutkimuksissa tilintarkastajan osaamista ja ammattitaitoa on pääasiallisesta käsitelty koulutuksen, kokemuksen ja toimialatuntemuksen näkökulmista. Soveltuva peruskoulutus ja koulutustausta on keskeinen oletus tilintarkastajan ammattiin pyrkivälle. Asianmukaiset liiketalouden ja tilintarkastuksen opinnot ovat usein vaatimus työpaikan saamiseksi, mutta nämä eivät suoranaisesti määritä tilintarkastajan ammattitaitoa. Greyn (1998) haastattelututkimuksessa havaittiin, että suuren tilintarkastusyhteisön tilintarkastajat käsittelevät ammattitaidon ja ammatillisuuden aivan muuta kautta kuin ammattitutkintolähtöisesti. Tilintarkastajien keskuudessa ammatillisuuden ja ammattitaidon käsite syntyy siis pääosin muista seikoista kuin muodollisesta koulutuksesta. (Grey 1998.) Greyn päätelmiä tukee myös Lawin ja Yuenin (2011) tutkimus, jossa selvitettiin tilintarkastusyhteisöjen rekrytointiperusteita. Tutkimuksen keskeisimpänä havaintona todettiin, että tilintarkastusyhteisöjen rekrytoijat arvostavat enneminkin subjektiivisia kuin objektiivisia attribuutteja työnhakijassa. Käytännössä tämä tarkoitti, että rekrytoijat kiinnittivät enemmän huomiota esimerkiksi kokemuksen ja persoonan merkitykseen kuin muodollisen koulutuksen arvosanoihin. Kuitenkin tutkimuksessa todettiin myös tilintarkastajan ammattitutkinnolla, CPA:lla (Certified Public Accountant), olevan merkitys

korkeamman tason tehtäviin valittaessa, vaikka tutkinnon merkitys oli vähäisempi kuin muiden tekijöiden. (Law & Yuen 2011.) Abdolmohammadin, Searfossin ja Shanteuan (2004) tutkimuksessa selvitettiin attribuutteja, jotka tekevät tilintarkastajasta ammattilaisen. Tutkimuksessa haastateltiin erittäin kokeneita Senior Partner-tason tilintarkastajia suuresta tilintarkastusyhteisöstä. Lomake-tutkimuksessa kokeneet tilintarkastajat pitivät teknisiä taitoja kolmanneksi tärkeimpänä ammattitaidon määrittäjänä tilintarkastajalle. Teknisillä taidoilla tarkoitettiin tutkimuksessa laskentatoimen, matematiikan, tutkimuksen tekemisen ym. muodollisessa koulutuksessa opeteltavia tietoja ja taitoja. Tärkeimmiksi attribuuteiksi tutkimuksessa nousivat toimialakohtainen osaaminen ja kommunikaatiotaidot. (Abdolmohammadi, Searfoss & Shanteua 2004.) Bédardin ja Chin (1993) näkemyksen mukaan tilintarkastaja tarvitsee erilaisia tietoja, jotka syntyvät eri tavoin. Näistä tiedoista yleinen tilintarkastusta koskeva tieto on sellaista, jonka tilintarkastaja voi ainakin osaksi saada muodollisessa koulutuksessaan, eli esimerkiksi yliopistossa. Opinnot voivat tuottaa myös toiminnallisia osa-alueita koskevaa tietoa, kuten esimerkiksi IT-taitoja ja ongelmanratkaisutaitoja. Muodollisessa koulutuksessa tai tutkinnossa hankittuja tilintarkastuksen yleisiä taitoja kehitetään työn ohessa kokemuksen karttuessa ja etenkin työnantajan järjestämän perehdytys ja koulutus on tärkeää tietotaidon kehittämisessä. (Bedard & Chi 1993.)

Kokemuksen merkitystä osana tilintarkastajan ammattitaitoa korostavat monet kansainväliset tutkimukset. Libby ja Fredrick (1990) tutkivat kokeellisesti kokemuksen vaikutusta tilintarkastajan kykyyn perustella ja selittää tilintarkastushavaintojaan. Tutkimuksessa havaittiin, että kokeneemmat tilintarkastajat pystyivät todennäköisesti päättämään havaintoihin johtaneet virheet. Lisäksi havaittiin, että kokeneemmat tarkastajat löytävät selittävän virheen kokemattomia tarkastajia nopeammin. Alissa, Capcum, Jeanjean ja Suca (2014) havaitsivat 15000 tilintarkastuksen otoksessaan, että tilintarkastajan kokemus korostuu etenkin, kun tilintarkastuksen monimutkaisuus on suuri. Kaplan, O'Donnell ja Arel (2008) ovat tutkineet tarkastettavan yrityksen johdon antaman informaation käyttöä ja tilintarkastajan kokemuksen suhdetta. Tarkoituksena oli mitata tilintarkastajan ammatillista skeptisyyttä eli sitä, väheneekö luottamus johdon tarjoamaan informaatioon, kun tilintarkastajan kokemus karttuu. Tutkimus oli luonteeltaan kvantitatiivinen kokeellinen tutkimus, jossa tilintarkastajia testattiin kahdessa koetehtävässä. Tulosten mukaan kokeneemmat tilintarkastajat luottavat vähemmän yrityksen johdon tarjoamaan informaatioon, silloin kun informaatio oli johdon intressien mukaista. Kokeneet tilintarkastajat luottivat informaatioon silloin kun se oli johdon omien intressien vastaista. Kokemus auttoi tilintarkastajia arvioimaan lähteen luotettavuutta suhteessa sen omiin intresseihin. Tutkimuksessa havaittiin, että kokemattomat tilintarkastajat eivät kyenneet vastaavaan arviointiin. Tutkimuksen johtopäätöksenä Kaplan ym. esittivät, että kokemuksen myötä tilintarkastajille kehittyy kyky torjua yritysjohdon yritykset vaikuttaa tilintarkastukseen. Ashtonin (1991) tutkimuksen mukaan kokemusta tulisi ensisijaisesti tarkastella tapauskohtaisesti eri tilintarkastustehtävien osana. Kokemus voi olla käsitteenä myös harhaanjohtava koska

ammattitaidon ja työtehtävän suorittamisen kannalta on eri asia, onko kokemus määritelty työuran ajallisen keston kautta vai esimerkiksi tilintarkastus toimeksiantojen lukumääränä. Kokemusta tulisi aina tarkastella vain tapauskohtaisesti. Bonner ja Lewis (1990) määrittelevät tilintarkastajan ammattitaidon kokemuksen kautta. Tutkimuksessaan Bonner ja Lewis jakavat tilintarkastajan tarvitseman tiedon kolmeen eritasoiseen luokkaan, jotka ovat yleistieto, erityistieto ja yleinen liiketoimintatieto. Tilintarkastaja tarvitsee suoriutuakseen yleistietoa kirjanpidosta ja tilintarkastuksesta. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi yleisten kirjanpitokäytäntöjen ja kirjauksien tuntemista, standardien hallitsemista ja taloushallinnon periaatteiden ymmärtämistä. Vaativimpia tehtäviä varten tilintarkastaja tarvitsee erityistietoa, joka voi olla esimerkiksi toimiala- tai asiakaskohtaista tietoa. Erityistieto on luonteeltaan juuri sellaista, joka yleensä mielletään kokemukseksi. Sitä saa vain työskentelemällä kyseisissä toimeksiantoissa, joissa tätä erityistietoa muodostuu. Yleistiedon ja erityistiedon lisäksi tilintarkastaja tarvitsee yleistä liiketoimintatietoa. Esimerkkinä yleisestä liiketoimintatiedosta Bonner ja Lewis mainitsevat ymmärryksen johdon palkkiojärjestelmistä. Yleisessä liiketoimintatiedossa on tutkijoiden mukaan paljon kokemuksesta riippumatonta vaihtelua, koska osa siitä syntyy suoraan koulutuksen kautta ja osa tilintarkastajan oman mielenkiinnon kautta, joka voi ilmentyä esimerkiksi talousaiheisten kirjojen lukemisena. Varsinaisessa kokeellisessa tutkimuksessa vertailtiin Senior Manager ja Senior-tasoisia tilintarkastajia ja alan opiskelijoita. Tutkimuksen tuloksena havaittiin, että kaikista kokeneimmat tilintarkastajat suoriutuivat testistä parhaiten. Tutkimuksen mukaan työkokemus näkyi etenkin erityistiedon ja yleisen liiketoimintatiedon alueilla, mutta ei merkittävästi yleistiedon alueella. Toisaalta Senior-tason tilintarkastajat pärjäsivät opiskelijoita selkeästi paremmin vain laskentatoimen ja tilintarkastuksen yleistiedon alueella. Tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että työuran alussa tilintarkastuksen perusteet tulevat tutuiksi, mutta vaativimpien tehtävien suorittaminen ja yleisen liiketaloustuntemuksen kerääminen vie aikaa ja se tapahtuu vähitellen työuran edetessä. (Bonner & Lewis 1990.)

Henkilökohtaisten ominaisuuksien merkitys tilintarkastajan ammattitaidon ja ammatillisen kehittymisen kannalta on tunnistettu useissa kansainvälisissä tutkimuksissa. Hallin (1988) mukaan tilintarkastajan tulee olla fiksu, utelias, korkean itseluottamuksen omaava ja rehellinen henkilö. Abdolmohammadin ym. (2004) tutkimuksessa kommunikaatiotaitoja pidettiin toiseksi tärkeimpänä ammattitaidon attribuuttina tilintarkastajien keskuudessa. Henkilökohtaisista ominaisuuksista myös johtamiskykyä, luovuutta, ihmissuhdetaitoja, joustavuutta ja yleistä älykkyyttä pidettiin erittäin tärkeinä tilintarkastajan ammattitaidon kannalta. Tanin (1999) tutkimuksen mukaan erilaiset henkilökohtaiset ominaisuudet ovat merkityksellisiä eri organisaatiohierarkian tasoilla. Tutkimuksessa tarkasteltiin organisaatiota neljällä eri tasolla assistentista partneriin. Assistentin tärkeimmiksi henkilökohtaisiksi ominaisuuksiksi ilmenivät kyky tiimityöskentelyyn ja kyky ymmärtää uusia asioita. Korkeammilla organisaatiotasolla johtajuus, ihmissuhdetaidot ja kommunikaatiotaidot nostivat merkitystään. Erot johtuvat organisaation sisäisistä rooleista. Assistentti toimii pää-

asiassa kokeneempien tilintarkastajien työtä tukevassa roolissa, kun taas esimiestason tilintarkastajilta vaaditaan luonnollisesti ominaisuuksia, jotka ovat keskeisiä johtamis- ja valvontatehtävän kannalta. Tutkimuksesta voi päätellä, että roolin omaksuminen ja rooliin sopeutuminen ovat myös keskeisiä ja hyödyllisiä ominaisuuksia tilintarkastajalle. (Tan 1999.)

4.2 Teoreettinen viitekehys

Tilintarkastuksen teoreettiset perusteet määrittelevät tarpeen auktorisoidulle tilintarkastajalle ja hänen ammattitaidolleen. Talousteoriassa tilintekovelvollisuutta ja tilintarkastusta selitetään yleisimmin agenttiteorialla (Steiner & Halonen 2009, 14.) Päämiehen ja agentin välinen informaation epäsymmetria luo tarpeen riippumattomalle ja luotettavalle ulkopuoliselle henkilölle, joka varmistaa agentin tilinteon oikeellisuuden. Horsmanheimon ja Steinerin (2017, 23) mukaan tilintarkastajan tärkein tehtävä onkin juuri taloudellisten tietojen luotettavuuden varmentaminen. Luotettavuus ja riippumattomuus rakentuvat yleisön silmissä ammattikunnan auktorisointijärjestelmässä, joka mahdollistaa ammattikunnan itsesääntelyn mm. pääsyvaatimusten, teknisten taitojen, kurinpitäjärjestelmän osalta (Neu 1990).

Auktorisointi on keskeisessä asemassa suomalaisessa tilintarkastusinstituutiossa ja tilintarkastajan ammatinharjoittamisessa. Tilintarkastuslaissa (1141/2015) ja Työ- ja elinkeinoministeriön asetuksessa (1442/2015) säädetään suomalaisiin tilintarkastajatutkintoihin osallistuvien henkilöiden hyväksymisedellytyksistä, opintovaatimuksista ja vaadittavasta työkokemuksesta. Suomessa tilintarkastajan ammattia voi nykyisin harjoittaa vain auktorisoitu tilintarkastaja. Yksinkertaistettuna auktorisoinnin saamiseksi vaaditaan korkeakoulututkinto soveltuvien laskentatoimen, rahoituksen ja kauppaoikeuden opinnoin, vähintään kolme vuotta työkokemusta tilintarkastustehtävistä, sekä vähintään HT-tutkintokokeen läpäisy hyväksytyksi.

Suomen lainsäädännössä keskeisimmin tilintarkastusta säätelee tilintarkastuslaki (1141/2015). Käytännössä tilintarkastuslaki määrittelee tilintarkastuksen keskeiset käsitteet, määrää tilintarkastusrajat ja antaa määräykset tilintarkastajan raportoinnista. Tilintarkastuslaissa ei kuitenkaan käsitellä tilintarkastukseen liittyviä toimenpiteitä käytännössä, vaan tilintarkastuksen käytännön sisältö eli tarkastettavat asiat tulevat muista laeista. Tavallisimmassa tapauksessa tilintarkastaja tarkastaa osakeyhtiön kirjanpitoa ja tilinpäätöstä, jotka ovat laadittu kirjanpitolain (1336/1997) mukaisesti ja osakeyhtiön hallintoa, jonka keskeisimmät määräykset tulevat osakeyhtiölaista (624/2006). Tilintarkastuksen kannalta keskeinen lainsäädäntö voidaan jakaa viiteen ryhmään taloushallinnon säädökset kirjan otsikoiden mukaisesti, täydentäen kirjan sisältöä kansainvälisillä säädöksillä. Näistä viidestä ryhmästä tilintarkastusta koskeva sääntely on muista erillinen koska ryhmän säännökset koskevat tilintarkastuksen perusteita, tarkastuksen suorittamista ja tilintarkastuksen keskeisiä peruspilareita. Muut neljä ryhmää säätelevät pääasiassa tilintarkastuksen kohdetta eli

sitä mitä tarkastetaan. Tilintarkastajan työssään kohtaamaa säännösympäristöä on pyritty selventämään kuvassa 4.:

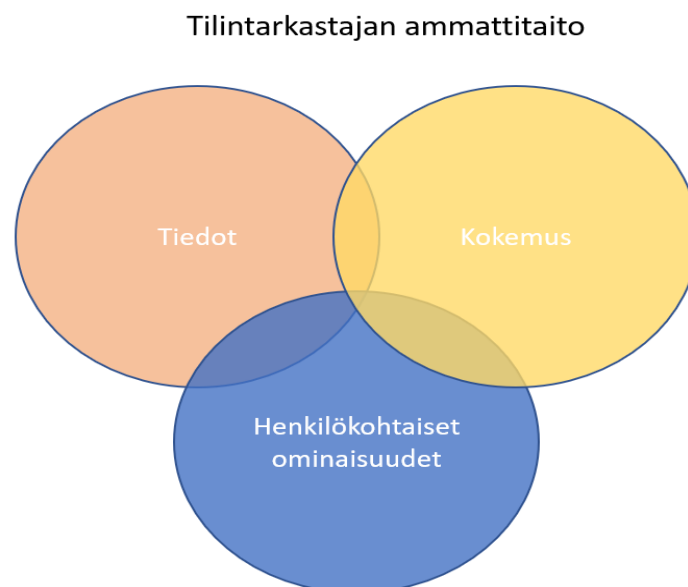

Kuva 4: Tilintarkastuksen toimintaympäristö sääntelyn näkökulmasta

Kansainvälisen tutkimuksen perusteella tutkimuskirjallisuus jakautuu tilintarkastajan ammattitaidon kuvauksessa kolmeen osaan, jotka ovat Kukkolan (2013) mukaan koulutus, kokemus ja henkilökohtaiset ominaisuudet. Tilintarkastajan koulutusta voi olla esimerkiksi muodollinen yliopistokoulutus tai työnantajan järjestämä lisäkoulutus (Bonner & Walker 1994). Greyn (1998) mukaan sopiva koulutus on kynnysvaatimus tilintarkastusalalle pääsemiseen. Lisäksi tilintarkastajan teknisiä, koulutuksessa opittavia, taitoja pidetään tärkeänä ominaisuutena tilintarkastajan ammattitaitoa arvioidessa (Abdolmohammadi ym. 2004.) Kokemus on havaittu useissa tutkimuksissa merkittäväksi ammattitaidon kehittäjäksi tilintarkastajien keskuudessa. Abdolmohammadin, ym. (2004) tutkimuksessa kokemuksen katsottiin olevan neljänneksi tärkein seikka tilintarkastajan ammattitaitoa koskien. Libby ja Fredrick (1990) havaitsivat, että kokeneilla tilintarkastajilla oli kyky perustella ja päätellä tilinpäätösvirheitä kokemattomia paremmin. Kokemuksen myötä myös ammatillinen skeptisyys, kuten kyky torjua johdon vaikuttamisyrietykset, kehittyy (Kaplan ym. 2008). Yleisesti ottaen vaativimpien tilintarkastustehtävien suorittaminen vaatii pitkää kokemusta monipuolisista tilintarkastustoimeksiannoista (Bonner & Lewis

1990). Henkilökohtaiset ominaisuudet voivat olla merkittäviä jo tilintarkastusalalle pääsemisen kannalta. Abdolmohammadin, ym. (2004) tutkimuksessa kommunikaatiotaidot olivat toiseksi tärkein ammattitaidoin ilmentäjä ja kymmenen tärkeimmän ominaisuuden joukossa oli monta täysin henkilökohtaista ominaisuutta, kuten johtamiskyky ja joustavuus.

Tilintarkastajan ammattitaito koostuu Kukkolan (2013) mukaan koulutuksesta, kokemuksesta ja henkilökohtaisista ominaisuuksista. Koulutuksella tarkoitetaan tässä määritelmässä pääasiassa muodollisessa koulutuksessa saatavia tietoja ja taitoja, jotka ovat perusedellytys tilintarkastusalalle pääsemiseen. Terminä ”koulutus” on ainakin suomenkielisenä epätarkka kuvaus niistä lakisääteisistä osaamisvaatimuksista, joita tilintarkastajalle asetetaan tilintarkastuslaissa ja muissa säädöksissä, joita tilintarkastaja päivittäisessä työssään noudattaa. Myös useissa tutkimuksissa korostetaan yleisesti tiedon tai oppimisen merkitystä muodollisen koulutuksen sijaan. Esimerkiksi Bédardin ja Chin (1993) mukaan työnantajan järjestämä lisäkoulutus on tärkeää tietotaidon kehityksen kannalta. Lisäksi esimerkiksi yleisen liiketoimintatietouden omaksuminen riippuu paljon tilintarkastajan omasta kiinnostuksesta ja opiskelusta (Bonner & Lewis 1990). Tilintarkastuksen teoriaan, suomalaisen tilintarkastusinstituution ja aikaisemman kansallisen ja kansainvälisen tutkimuksen perusteella tilintarkastajan ammattitaidon viitekehys määritellään tässä tutkimuksessa hieman tarkemmin. Termi ”koulutus” korvataan termillä ”tiedot”, joka kuvaa paremmin kokonaisuutena kaikkia niitä tiedollisia osaamisvaatimuksia, joita suomalainen toimintaympäristö auktorisoidulle tilintarkastajalle asettaa. Muutoksen tarkoituksena on korostaa sitä, että tilintarkastajan tietoihin liittyvä osaamisen ei synny pelkästään muodollisen koulutuksen kautta vaan merkittävässä määrin myös itseopiskelun, käytännön työn ja pohdinnan kautta. Ammattitaidon määrittelyssä kaksi muuta komponenttia pysyvät samoina. Tilintarkastajan ammattitaidon viitekehys on esitetty kuvassa 5.:

Kuva 5: Tilintarkastajan ammattitaidon viitekehys

Viitekehyksen jaottelu vastaa ajatukseltaan Koskisen, Pihlannon ja Vanharannan (2003) esittämää jaottelua osaamisen eri osa-alueista. Koskisen ym. (2003) mukaan osaaminen koostuu henkilökohtaisista ominaisuuksista, näkyvästä tiedosta ja hiljaisesta tiedosta. Näkyvä tieto kostuu pääasiassa yksilön koulutuksessa saamista tiedoista. Näkyvä tieto kostuu sanoista ja numeroista ja se on näin helposti jaettavissa ja kommunikoitavissa muille. Polanyi (1966) kuvaa hiljaisen tiedon perusolemusta lauseella, ”tiedämme enemmän kuin osaamme kertoa”. Hiljainen tieto on hyvin yksilökohtaista ja vaikeasti muiden kanssa jaettavissa. Hiljainen tieto perustuu pääosin yksilön kokemuksiin. (Koskinen, Pihlanto & Vanharanta 2003.)

Tilintarkastajan ammattitaidon viitekehyksen eri osa-alueet ovat avoimia ja osittain päällekkäisiä. Esimerkiksi tiedot ja kokemus ovat toisistaan riippuvaisia. Teoriassa tilintarkastajan on mahdollista opetella kaikki tekniset tietonsa kirjoista, mutta käytännössä tietojen soveltaminen ja esimerkiksi työhön liittyvät tietotekniset taidot ja tarkastustoimenpiteiden suorittaminen käytännössä opitaan työelämässä. Korkeakoulutasoista laskentatoimen opetusta on myös kritisoitu siitä, että se ei valmista opiskelijoita laskentatoimen käytännön työtehtäviin tehokkaalla tavalla. Laskentatoimen koulutukseen liittyen on olemassa ns. odotuskuilu, jossa työnantajien odotukset valmistuneita opiskelijoita kohtaan eivät vastaa vastavalmistuneiden osaamista. Käytännössä työnantajat odottavat yliopistokoulutuksen valmistavan opiskelijoita suoraan työelämän vaatimuksiin, kun taas akateemisesta näkökulmasta yliopisto-opintojen tehtäväksi nähdään enemmän yleinen kriittisen ajattelun kehittäminen. Pohjakoulutuksen tarjoamat tiedot ja taidot eivät ole välttämättä riittäviä tilintarkastusalan monimutkaisiin käytännön tehtäviin, vaan perehdytys ja työkokemus ovat olennaisia työssä suoriutumisen kannalta. (Bui & Porter 2010)

KHT-tutkintoa voidaan Suomessa pitää tilintarkastajan riittävän ammattitaidon kuvaajana. Mikäli tilintarkastaja suorittaa KHT-tutkinnon hyväksytysti, katsotaan hänen olevan valmis suorittamaan itsenäisesti yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen vaativia tilintarkastustoimeksiantoja. Tässä tutkimuksessa keskitytään pääasiallisesti tilintarkastajan ammattitaidon tiedolliseen ulottuvuuteen, koska kirjallinen tutkintokoe mittaa ensisijaisesti teknisiä tietoja ja taitoja.

5 TUTKIMUSMENETELMÄT

5.1 Tutkimusmenetelmien valinta

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää toisaalta KHT-tutkintoon osallistuneiden tilintarkastajien kokemuksia KHT-tutkintokokeen sisällöstä ja lisäksi verrata KHT-tutkintokokeen sisältöä tutkintojaoston tavoitteisiin. Tämän tavoitteen toteutumiseksi tutkimuksessa käytetään useampaa tutkimusmenetelmää. Tutkielman tutkimusstrategia koostuu kahdesta eri tutkimusmenetelmästä ja -aineistosta. Kyseessä on siis monimenetelmällisyyteen perustuva tutkimus. Vain yhtä tutkimusmenetelmää soveltamalla saadaan tutkimuskohteesta vain osittainen näkemys. Useita menetelmiä käyttämällä tutkimuksesta voidaan saada luotettavampia ja kattavampia tuloksia, koska käytössä on erilaisia näkökulmia. (Jyväskylän yliopisto 2015)

Teemahaastattelujen avulla oli tarkoitus kerätä monipuolista tietoa KHT-tutkinnon kannalta keskeisistä ilmiöistä ja teemoista. Tutkimuksessa haastateltiin kahta KHT-tutkintoon osallistunutta tilintarkastajaa ja tilintarkastusvalvonnan alaisen tutkintojaoston puheenjohtajaa, joka vastaa KHT-tutkinnon järjestämisestä, koekysymysten laatimisesta ja tarkastamisesta. Haastatteluasetelman tarkoituksena oli saada näkökulmia molemmilta puolilta KHT-tutkintokoetta. Haastatteluasetelman perusteella saatiin selville, minkälaisena KHT-tutkinto näyttäytyy tilintarkastajalle ja toisaalta meritoituneelle, järjestävää tahoa edustavalle tilintarkastajalle.

Tutkimuksen toinen osa oli KHT-tutkinnon koekysymysten sisällönanalyysi. Tarkoitus oli luokitella koekysymykset siten, että kokeiden sisältöä voidaan analysoida ja analyysin pohjalta tehdä johtopäätöksiä. Kysymysten luokittelulla oli tarkoitus selvittää koekysymysten aihealueiden ja ajankohtaisuuden jakautumista. Keskeisenä tarkoituksena oli selvittää, mitä tilintarkastajan tulisi osata, että KHT-tutkinnon läpäiseminen olisi mahdollista.

5.2 Teemahaastattelut

Teemahaastattelu on lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun välimuoto eli puolistrukturoitu tai puolistandardoitu haastattelu (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 208). Tuomen ja Sarajärven (2006, 77) teemahaastattelu muistuttaa avoimuudessaan jopa syvähaastattelua. Hirsjärven ja Hurmeen (1988, 35) määrittelemä teemahaastattelu perustuu Mertonin ja Kendallin (1946) julkaisemaan *The Focused Interview* -artikkeliin. Artikkelissa Merton ym. (1946) kuvaavat kohdennetun haastattelun sopivan erityisesti tilanteisiin, jossa haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen ja tutkija on alustavasti selvittänyt tutkittavan ilmiön keskeiset rakenteet ja prosessit, jotta tutkija osaa kohdentaa haastattelun oikein. Teemahaastattelulle on tyypillistä, että haastattelu kohdentuu tiettyihin teemoihin, josta myös tutkimusmenetelmän nimi tulee. (Hirsjärvi & Hurme 1988, 36.) Teemahaastattelusta puolistrukturoidun menetelmän tekee se, että haastattelun aihealueet eli teemat ovat ennalta haastattelijan tiedossa. Menetelmästä kuitenkin puuttuu strukturoidulle haastattelulle olennaiset kysymysten tarkkuus, tietty järjestys ja mahdolliset vastausvaihtoehdot. Teemahaastattelussa ei välttämättä ole lukittua kysymysrunkoa, vaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 47-48.)

Tuomen ja Sarajärven mukaan (2006, 85) laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole tehdä tilastollisia yleistyksiä, vaan kuvata valittua ilmiötä tai tapahtumaa ja ymmärtää sitä. Sen vuoksi haastattelututkimuksessa ei ole välttämättä olennaista haastattelujen määrä, vaan haastattelujen laatu. Olennaista on, että haastateltavat tietävät paljon haastattelun aiheesta ja heillä on siitä oma-kohtaista kokemusta. Haastattelujen määrä päätettiin rajata kolmeen haastatteluun (kaksi tilintarkastajaa ja tutkintojaoston puheenjohtaja). Haastateltavien tilintarkastajien piti olla vastavalmistuneita KHT-tutkintoon osallistuneita tilintarkastajia. Kaksi kriteerit täyttävää henkilöä löytyi tutkijan henkilökohtaisten kontaktien avulla. Haastattelujen sisältöä ja niistä tehtyjä johtopäätöksiä esitellään viidennessä luvussa, jossa heidät on nimetty tilintarkastajiksi A ja B. Haastateltavien tilintarkastajien taustatiedot olivat seuraavat:

Tilintarkastaja A:	KHT-tilintarkastaja, tutkinto vuonna 2017, kauppateiden maisteri, 5 vuoden kokemus tilintarkastusalalta.
Tilintarkastaja B:	KHT-tilintarkastaja, tutkinto vuonna 2015, kauppateiden maisteri, 6 vuoden kokemus tilintarkastusalalta.

Koska teemahaastattelussa haluttiin saada ensikäden tietoa KHT-tutkintokokeen laadinnasta ja laadintaprosessista, oli tilintarkastusvalvonnan tutkintojaoston puheenjohtaja luonnollinen valinta haastattelun kohteeksi. Tutkintojaoston puheenjohtaja ei ole ns. täyspäiväinen virka vaan sitä hoidetaan

määräaikaisesti oman tilintarkastustyön ohessa. Haastateltavan tutkintojaoston puheenjohtajan taustiedot olivat seuraavat:

Puheenjohtaja: KHT-tilintarkastaja, tutkintojaoston puheenjohtaja 2015-2017, BIG4-tilintarkastusyhteisön osakas, noin 20 vuoden kokemus tilintarkastusalalta.

5.3 Teemahaastattelujen toteutus

Teemahaastattelun tarkoituksena oli laatia teemoja, joiden ympärille haastattelu kehittyi. Teemat valikoituvat pääasiassa aikaisemman tutkimuksen, valittujen tutkimuskysymysten ja tutkijan oman kokemuksen ja ammattitaidon perustella. Teemahaastattelujen keskeisiksi teemoiksi valikoituivat valmistautuminen, ajankohtaisuus, osaamisvaatimukset ja tulevaisuuden muutokset koskien KHT-tutkintoa. Havaittujen teemojen pohjalta haastatteluihin syntyi kronologisesti etenevä runko alkaen haastateltavan taustasta ja valmistautumisesta tenttiin edeten aina KHT-tutkinnon tulevaisuuden arviointiin. Haastattelut perustuivat alustavaan runkoon, mutta oli myös tärkeää, että haastattelu ei ollut liian strukturoitu, jotta haastateltavan oma ääni pääsi paremmin kuuluviin. Teemahaastattelujen aiherungot on esitetty liitteessä 1. Aiherungon keskeinen rooli oli varmistaa, että kaikki olennaiset asiat tulevat haastattelussa käsiteltyä. Molempia KHT-tilintarkastajia haastateltiin kasvokkain. Tilintarkastajien haastattelut alkoivat haastateltavan taustan ja kokemuksen kartoituksella. Tämän jälkeen ensimmäisenä teemana oli KHT-tutkintoon valmistautuminen, jossa tarkoituksena oli selvittää tilintarkastajan käytännön valmistautumista ja suhtautumista KHT-tutkintoon. Tämän jälkeen ajankohtaisuuden teemassa tilintarkastajat kuvasivat tärppien merkitystä valmistautumisessaan tutkintokokeeseen. Seuraavana teemana oli tilintarkastajan osaamisvaatimukset, jossa haastateltavat kuvasivat omin sanoin mielestään tilintarkastajan keskeisimmän osaamisen ja osaamisvaatimusten ilmenemisen KHT-tutkinnon koekysymyksissä. Tämän jälkeen haastateltavat kertoivat odotuksista ja muutoksista koskien KHT-tutkintoa. Tarkoituksena oli selvittää, vastasiko KHT-tutkinto tilintarkastajan odotuksia, mitä tilintarkastaja muuttaisi tutkinnossa ja minkälaisia tulevaisuuden näkymiä tilintarkastaja näkee KHT-tutkinnolla ja tilintarkastusalalla yleisesti.

KHT-tutkinnon järjestävän tutkintojaoston puheenjohtajan haastattelu muodostui samoista teemoista ja samasta kronologisesta järjestyksestä kuin tilintarkastajien haastattelut. Puheenjohtajaa haastateltiin käytännön syiden vuoksi puhelimitse. Kuitenkin teemojen sisällä olevat kysymykset olivat hieman erilaisia kuin tilintarkastajien haastatteluissa, koska näkökulma KHT-tutkintoon oli täysin erilainen. Ensimmäisenä teemana haastattelussa oli käsitellä asioita ennen vuotuista tenttiä. Tarkoituksena oli saada selvyyttä siihen, mikä on tutkintojaoston rooli, minkälainen vuotuinen aikataulu tutkintojaoston toiminnalla on ja millä perusteilla koekysymyksiä laaditaan. Ajankohtaisuuden

teemassa keskusteltiin tutkintokokeiden ajankohtaisista tarpeista ja ajankohtaisuudesta kokeen laadintaan vaikuttavana ilmiönä. Tilintarkastajien tapaan, puheenjohtajalta kysyttiin tilintarkastajan osaamisvaatimuksesta sekä lisäksi havainnoista tentin osallistujien osaamistasosta ja läpäisyprosentista. Tulevaisuuden ja muutoksen teemassa keskusteltiin osaamisvaatimusten tulevaisuuden näkymistä ja KHT-tutkinnon kehittämisestä.

Haastattelut kestivät 25 – 30 minuuttia ja ne tallennettiin nauhuriin. Lisäksi haastatteluista tehtiin erilliset muistiinpanot. Aineiston analysointi aloitettiin kuuntelemalla kaikki haastattelut kertaalleen ja haastattelut litteroitiin sanasta sanaan. Koska kyseessä on puolistrukturoitu teemahaastattelu eikä esimerkiksi diskurssianalyysi, ei litterointimerkkien käyttöä katsottu tarpeelliseksi. Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 138) mukaan puolistrukturoidussa haastattelussa voidaan poimia vain tutkimuksen kannalta oleelliset asiat, mutta tutkimuksessa päädyttiin kuitenkin litteroimaan haastatteluaineisto kokonaisuudessaan. Valikoivassa litteroinnissa on riskinä, että jotakin tutkimuksen kannalta olennaista materiaalia voi jäädä kokonaan huomaamatta, kun aineistoa valikoidaan vain ennakolta asetettujen olettamusten mukaan. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 138-141.) Haastattelun täydellisen litteroinnin jälkeen tekstimuotoisesta haastattelusta poimittiin teemoittain olennaisimmiksi koetut havainnot, jotta tilintarkastajien näkemyksiä ja kokemuksia valituista teemoista voidaan vertailla puheenjohtajan vastauksiin.

5.4 Sisällönanalyysi

Kyngäs ja Vanhanen (1999) esittelevät sisällönanalyysin menettelytapana, jonka avulla dokumentteja ja kokonaisia aineistoja voidaan analysoida systemaattisesti ja objektiivisesti. Sisällönanalyysin kohteena oleva dokumentti voi olla lähes mikä tahansa kirjallinen dokumentaatio, kuten aikakauslehti, puhe tai taltioitu keskustelu (Tuomi & Sarajärvi 2006, 105.) Tutkimuksessa sisällönanalyysin aineistona olevat kokeet ja niiden kysymykset soveltuvat siis sisällönanalyysin kohteena oleviksi dokumenteiksi. Sisällönanalyysi on oikeastaan enemmän työkalu tutkimusaineiston järjestämiseen kuin varsinainen tutkimusmenetelmä. Sisällönanalyysin käyttäminen varsinaisena tutkimusmenetelmänä vaatii tutkijan kykyä tehdä sisällönanalyysin avulla järjestetystä aineistosta mielekkäitä johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 105.) Sisällönanalyysi on tekstianalyysiä, jossa etsitään tekstin merkityksiä. Tämä eroaa esimerkiksi merkittävästi diskurssianalyttisestä lähestymistavasta, jossa tarkastellaan, mitä merkityksiä tekstissä tuotetaan. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 106.)

Tuomen ja Sarajärven (2006, 94-95) mukaan sisällönanalyysin tarkoituksena on luoda sanallinen ja selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Analyysissä käytetään tavallisesti nelivaiheista prosessia, jota käytetään tässä tutkimuksessa sisällönanalyysin käytännön toteutuksen ohjeena. Ensimmäisessä vaiheessa etsitään ja valitaan aineistosta kiinnostavat asiat. Toisessa vaiheessa aineisto

litteroidaan tai koodataan. Tämän jälkeen aineisto luokitellaan, teemoitellaan tai tyypitellään ja viimeisessä vaiheessa kirjoitetaan yhteenveto havainnoista.

Tämän sisällönanalyysin aineistona käytettiin KHT-tutkintokokeiden kysymyksiä ja arvosteluperusteita vuosilta 2015–2017. Tutkimuksen kannalta aineistossa merkittävää oli koekysymysten sisältö ja tausta. Tutkimuksen aineisto oli jo valmiiksi kirjallisessa muodossa, joten aineistoa ei tarvinnut litteroida. Lisäksi aineisto oli suomenkielistä ja jäsenneiltyä, joten tutkijan tehtäväksi jäi aineiston luokittelu ja analyysi. Tutkintokokeet käytiin läpi tehtävä kerrallaan ja kysymykset ja havainnot luokiteltiin ajankohtaisuuden ja taloushallinnon lainsäädännön osa-alueiden mukaisiin ryhmiin. Ajankohtaisuudella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa kysymyksiä, joiden käsittelemän aihealueen lainsäädäntö on muuttunut viimeistään koetta edeltävän kahden vuoden aikana. Kysymykset luokiteltiin taloushallinnon mukaisiin osa-alueisiin pääasiassa arvosteluperusteissa viitattujen lakipykäliden mukaisesti. Lisäksi tutkintokokeiden ns. tilintarkastustehtävässä havainnot luokiteltiin myös tilintarkastajan raportointivelvoitteen mukaisesti. Luokittelun perusteella tutkintokokeiden aineisto saatiin muokattua analysoitavaan muotoon taloushallinnon osa-alueiden, ajankohtaisuuden ja tilintarkastajan raportoinnin mukaan. Aineistoa analysoitiin laadullisesti sekä yksinkertaisin kvantitatiivisin menetelmin, esimerkiksi keskiarvojen avulla. Tämän jälkeen havainnoista kirjoitettiin sanallinen yhteenveto, joka on esitetty luvussa 6.2. Kansankielisesti ilmaistuna tutkimuksessa pyrittiin luomaan kuva keskimääräisestä KHT-tutkintokokeesta ja tarkastelemaan tarkastelujakson muutoksia.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Teemahaastattelut

6.1.1 Tilintarkastajat

Tilintarkastaja A kertoi aloittaneensa KHT-tutkintoon valmistautumisen varsinaisesti toukokuussa eli noin neljä kuukautta ennen tutkintokoetta. Hän kertoi osallistuneensa Suomen tilintarkastajien järjestämiin tenttivalmennuksiin toukokuun ja elokuun välisenä aikana ja keskittäneensä varsinaisen kirjojen lukemisen pääasiassa elokuulle. Pääasialliseksi lukemiseksi tilintarkastaja A oli valinnut tilintarkastusalan standardit ja IFRS-standardit sekä Taloushallinnon säädökset -kirjan. Tilintarkastaja B oli hankkinut työkokemuksensa BIG4-yhteisössä, jossa hän osallistui yhteisön omaan 3-vuotiseen assistenttien koulutusohjelmaan. Lisäksi tilintarkastaja B suoritti Suomen tilintarkastajat ry:n järjestämän tutkintovalmennuksen, johon kuului kuusi kurssia. Kurssit alkoivat jo muutama vuosi ennen tenttiä ja tihenivät tutkintokokeen lähestyessä. Tämän lisäksi tilintarkastaja B:n valmistautumiseen kuului oma lukeminen, joka alkoi muutama kuukausi ennen tenttiä. Tilintarkastaja B kertoi havainneensa, että lukemisaikaa ei välttämättä ole riittävästi, joten hän kertoi rajanneensa lukuaineistoa seuraavasti:

”Ymmärsin, että varsinainen tenttiin lukuaika jää lyhyeksi, joten rajasin läpikäytävän aineiston ja materiaalin mahdollisimman pieneksi. Päätin keskittyä osakeyhtiölakiin, kirjanpitolakiin ja Taloushallinnon säädökset- kirjaan. Se kirja (Taloushallinnon säädökset) on muuten hyvä, kun siinä on periaatteessa kaikki.”

Tilintarkastaja A kertoi miettineensä etukäteen, minkälaisia uusia säädöksiä on tullut voimaan edellisten vuosien aikana ja pohtineensa aiheita, joita aiempien vuosien tutkintokokeissa ei ole käsitelty. Tilintarkastaja A kertoi tehneensä järjestelmällisen katsauksen uudistuneisiin säädöksiin tilintarkastus- ja

kirjanpitolainsäädännön osalta. Tilintarkastaja B:n mukaan suurin virhe tenttiin valmistautumisessa oli jättää vanhojen tenttien lukeminen vähäiselle. Tilintarkastaja B:n mukaan vanhojen tenttien merkitystä valmistautumisessa ei voi lii-
kaa korostaa. Ajankohtaisuudesta tilintarkastaja B totesi seuraavaa:

”Mulla kävi siinä aika hyvä tuuri, että silloin ei ollut tullut mitään merkittäviä uusia lakeja tai standardeja”

Vastaus osoittaa selkeästi, että ajankohtaiset muutokset ja täripit ovat olleet valmistautumisen kannalta olennaisia etenkin sellaisena vuosina, kun suuria muutoksia on tapahtunut. Tilintarkastaja B kertoi kartoittaneensa mahdollisia ajankohtaisia asioita ja tärippejä edellisten vuosien tutkintokokeiden avulla.

Tutkintokokeisiin tulevaisuudessa osallistuvalla tilintarkastajalle tilintarkastaja A painotti oman osaamisensa tuntemista ja ajankohtaisten tenttitärippeiden kartoittamista. Tärkeänä tilintarkastaja A piti myös tenttitilanteeseen valmistautumista:

”Kaikkein tärkeimpänä pidän vanhoihin tentteihin perehtymistä ja harjoittelee niitä kelloa vastaan, jotta pystyy tenttitilanteessa arvioimaan omaa ajankäyttöään ja suoritusta. Vanhojen tenttien läpikäyminen antaa varmuutta tenttitilanteeseen, koska silloin tietää miten lähteä liikkeelle ja koska siirtyä kysymyksissä eteenpäin.”

Tutkintokokeisiin tulevaisuudessa osallistuvalla tilintarkastajalle tilintarkastaja B painotti vanhoihin tentteihin perehtymistä. Tärkeää on ylipäättään ymmärtää mitä siellä kysytään ja mitä pitäisi vastata. Tärkeää on muistaa, että tentti on osaltaan oma maailmansa ja harvoin arkityössä joutuu vastamaan, dokumentoimaan ja raportoimaan samaan tapaan kuin tutkintokokeessa. Ulkoa ei pidä opiskella mitään. Muutoksista ajantasalla oleminen on olennaista ja tärippeiden miettiminen kannattaa, koska tutkintokokeen rakenne on kuitenkin hyvin rajattu.

Tilintarkastajan olennaisimmasta osaamisesta tilintarkastaja A:n näkemys oli selkeä:

”Kyllä se on sitä, että osaa varmentaa tilinpäätöksen oikeellisuuden. Sen tehdäkseen pitää olla käsitys noudatettavasta normistosta. Suomalaisissa yhtiöissä noudatetaan pääosin kirjanpitolakia, tai sitten jos on kansainvälinen yhtiö niin sitten IFRS-standardeja...ja kirjanpitolakien tietäminen ei riitä, vaan pitää tietää mitä hyvä tilintarkastustapa eli kansainväliset (ISA) - standardit edellyttävät. Ne ovat sitä syvintä osaamisaluetta.”

Tilintarkastaja B:n mukaan olennaisinta tilintarkastajana toimimisessa on hahmotuskyky siitä, mikä on olennaista ja mikä ei. Tilintarkastaja B:n mielestä KHT-tilintarkastajan keskeisin osaamisvaatimus on IFRS-standardit, joka näkyy myös KHT-tutkintokokeessa. Hän kuitenkin lisäsi, että IFRS-asioiden varsinais-

ta osaamista vaaditaan pääasiassa pääkaupunkiseudulla, kun taas maakunnissa IFRS-asioita tulee toimeksiannoissa todella vähän. Toiseksi keskeiseksi osaamisvaatimukseksi tilintarkastaja B nosti käytännön soveltamisen:

”Tietysti jos ajattelee laajemmin, niin käytännön soveltaminen on tärkeää niin tentissä kuin siinä arkityössä. Tenttitilanne on kuitenkin sellainen, että kaikki maailman aineisto on käytössä, niin mitään ei tarvitse osata ulkoa. Minun mielestä olennaista on, että ymmärtää mistä on kysymys, omaa laaja-alaista käsitystä tilintarkastuksesta ja kirjanpidosta ja sen perusteella osaa sitten etsiä oikeat standardit.”

Tilintarkastaja A:n mukaan KHT-tutkinto vastaa tilintarkastajan keskeisiä osaamisvaatimuksia. Tilintarkastaja A:n mielestä tutkintokoe on hyvin monipuolinen ja mittaa parhaalla mahdollisella tavalla sitä osaamista, mitä tilintarkastajan ammatissa tarvitaan.

Tilintarkastaja A:n mukaan tutkintokoe vastasi pitkälti hänen odotuksiaan ja sitä kuvaa, jonka hän oli saanut vanhoja tutkintokokeita tarkastelemalla. Tilintarkastaja A:n mukaan tenttien perusrakenne on ollut hyvin samanlainen jo pitkään, mikä oli helpottanut tutkintokokeisiin valmistautumista.

Tilintarkastaja A ei tekisi KHT-tutkintokokeen sisältöön muutoksia, koska hän uskoo tentin saavuttavan ne tavoitteet, mitä siltä odotetaan. Tilintarkastaja A korosti vapaan aineiston ja tiedonhaun merkitystä tutkintokoetilanteessa:

”Myös se tapa, jolla tentti tehdään, että saa olla kaikki aineisto mukana, saa käyttää internettiä, saa hakea tietoa myös tenttitilanteessa, vastaa sitä mitä käytännössä tilintarkastaja tekee. Pääpaino ei ole ulkoluvulla ja muistamisella, vaan sillä, että on alustava käsitys asiasta ja tenttitilanteessa pystyy menemään sitten tarkan tiedon lähteellä ja löytää ne oikeat lait ja säädökset. Tämä vastaa tilintarkastajan käytännön työtä.”

Tilintarkastaja B:n mielestä KHT-tutkintokoe on kuitenkin kaukana käytännön elämästä. Tentin läpäisy antaa hyvät lähtökohdat, mutta tentin jälkeen ei voi sanoa suoraan olevansa tilintarkastajana valmis.

Tilintarkastaja B:n mukaan hänen oma valmistautumisensa tenttiin onnistui valmistautumisaikaan nähden erittäin hyvin. Tilintarkastaja B:n mukaan tentin hyvä puoli on se, että mihinkään ei tarvitse vastata täydellisesti vaan riittää, että kokonaisuus on hallussa. Tilintarkastaja B suhtautui kuitenkin hieman kriittisesti tutkintokokeen läpäisemiseen:

”Välillä olen miettinyt myös, että olisi varmaan puhtaasti osaamisen kannalta ollut hyvä, että valmistautumisprosessi olisi ollut pidempi. Toisaalta myöskään ensimmäisellä kerralla reuttaminen ei olisi ollut ammatillisen osaamisen kannalta huono juttu.”

Tilintarkastaja B:n mukaan tutkintokoe mittaa pääasiassa oikeita asioita ja olennaisinta on, että tulevaisuudessakin käytännön soveltaminen ja kokonaisuuden hallinta pysyvät tutkintokokeen keskiössä.

Tilintarkastaja A ei nähnyt suuria muutostarpeita tutkintorakenteessa lähitulevaisuudessa. Perusrakenteet tulevat tilintarkastaja A:n mukaan pysymään samanlaisina, koska keskeisimmät lait, kuten tilintarkastuslaki, osakeyhtiölaki ja kirjanpitolaki eivät tule sisällöltään merkittävästi muuttumaan. Perusteet tulevat pysymään samoina, joka heijastelee myös tentin runkoon. Tilintarkastaja A:n mukaan tietokoneavusteisuus ja tietojärjestelmiä hyödyntävä tilintarkastus voivat tulla osaksi KHT-tutkintokoetta tulevaisuudessa. Tilintarkastaja A painottaa jopa voimakkaasti tentin pysymistä kokonaiskuvan hallinnassa:

”Toisaalta ajattelen, että tentti ei voi mennä hyvin yksityiskohtaisuuksiin vaan sen pitää pysyä niissä isoissa asioissa, mitä tilintarkastajalta edellytetään. Tentin tulee koskea enemmänkin sitä kokonaiskuvaa siitä tarkastuksesta ja sen hahmottamista, eikä yksittäisen tase-erän varmistamista.”

Tilintarkastaja B:n mukaan tulevaisuudessa suurimmat muutokset tilintarkastusalalla voivat liittyä tilintarkastusrajojen nostamiseen tai tilintarkastuksen valvontaan. Mikäli tilintarkastuksen rajoja nostettaisiin selvästi, käytännön työhön voisi tulla muutoksia suurten ja pienten yritysten tarkastuksen välillä. Tilintarkastajien valvonnasta ja yleisistä vaatimuksista tilintarkastaja B:llä oli selkeä mielipide:

”Pelkästään se, että tarkastetaan joku yritys ja todetaan, että se on oikein, ei nykyisin enää riitä. Nykyisin pitää huomioida omaan dokumentaatioon ja raportointiin liittyvät asiat sekä ottaa kantaa todella laajasti eri asioihin, joten tarkastaminen ei olekaan enää niin yksinkertaista.”

6.1.2 Tutkintojaoston puheenjohtaja

Tutkintojaoston puheenjohtajan mukaan tutkintojaoston rooli tutkintokokeen valmistelussa on pääosin ohjaava ja valvova. Tutkintojaosto päättää kysymysten sisällöstä sekä kysymysten laatijoista ja arvostelijoista. Tutkimusjaosto myös hyväksyy lopulliset kysymykset ja niiden arvosteluperusteet. Käytännössä tutkintokoekysymykset ovat täysin tutkintojaoston tahtotilan mukaisia.

Tutkintokokeen suunnittelu alkaa puheenjohtajan mukaan helmikuussa eli noin kahdeksan kuukautta ennen varsinaista tutkintokoetta. Suunnittelu alkaa ideointikokouksella, jossa kartoitetaan mahdollisia ajankohtaisia teemoja koekysymyksiä varten. Tästä prosessi etenee siten, että kesän alkaessa tutkintokoekysymyksistä on alustavat luonnokset, joita sitten iteroidaan vielä ennen tenttiä useaan otteeseen. Puheenjohtajan mukaan tutkintokokeeseen ei ole yleis-

tä pohjaa, mutta tentin sisällölliset vaatimukset tulevat tilintarkastuslaista ja tilintarkastusasetuksesta.

Puheenjohtajalla oli varsin samanlainen käsitys tenttiin valmistautumisesta kuin haastatelluilla tilintarkastajilla A ja B:

”Tosiasia on, että vanhoja tenttejä kannattaa käydä läpi ja katsoa vastaustekniikkaa. Tilintarkastajat menettävät tentissä tosi paljon pisteitä vastaustekniikan puutteellisuuden takia. Etenkin kun tentti on sellainen painetilanne, jossa helposti unohtuu helppojakin asioita, kuten lakien pykäläviittaukset, niin oikealla vastaustekniikalla ottaa merkittävän edistysaskeleen muihin verrattuna.”

Puheenjohtaja korosti myös oman osaamisensa ja kokemuksensa tunteista ennen tutkintokokeeseen ilmoittautumista. Puheenjohtajan kokemuksen mukaan noin joka viides tilintarkastaja tulee kokeeseen liian raakileena, vaikka tekniset taidot olisivat sinällään hyvällä tasolla.

Puheenjohtajan mukaan tutkintokoe kysymysten painotukset vaihtelevat vuosittain, mutta kuitenkin tilintarkastuslaista ja tilintarkastusasetuksesta olevat vaatimukset täyttyvät aina. Tästä huolehditaan puheenjohtajan mukaan jo suunnitteluprosessin alusta alkaen. Puheenjohtajan mukaan ajankohtaisuutta mietitään tutkintokoe kysymyksiä laatiessa:

”Kyllä se ajankohtaisuus on prosessissa mukana ja esimerkiksi tänä vuonna tilinpäätöstehtävässä oli teemoja, jotka ovat olleet yleisesti talouselämässä tapetilla. Ajankohtaisuuteen pyritään aina, mutta se on toinen asia, onnistutaanko siinä aina.”

Puheenjohtajan mukaan 2017 vuoden tutkintokokeessa ajankohtaisia tietoja testasivat mm. kysymykset konserniyleisohjeesta ja Suomen laissa sallituiksi tulleista IFRS-käytännöistä, kuten tietyistä rahoitusleasingkirjauksista.

Puheenjohtajalla oli selkeä kuva tilintarkastajan keskeisimmästä osaamisesta:

”Kyllähän se on sitä, että hahmottaa isot kokonaisuudet ja pystyy tekemään niiden isojen havaintojen perusteella oikeita johtopäätöksiä tilinpäätöksen oikeellisuudesta.”

Puheenjohtajan mukaan tentti pyritään laatimaan niin, että se vastaisi mahdollisimman hyvin tilintarkastajan käytännön työn osaamisvaatimuksia. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että puheenjohtajan mukaan selkeä painopiste hänen puheenjohtajakaudellaan on ollut siinä, että yksittäisillä pienillä havainnoilla ei voi päästä tenttiä läpi, vaan tilintarkastajan täytyy löytää isot havainnot tilinpäätöksen oikeellisuuteen liittyen. Puheenjohtajan mukaan tutkintokokeessa on 2-3 isoa asiaa, joiden kautta testaan sitä, onko tilintarkastaja valmis haastaviin tilintarkastustöihin.

Puheenjohtajalla oli selkeä kuva tilintarkastuksen tulevaisuuden näkymistä:

”Ainoa yleinen havainto on, että maailma monimutkaistuu ja kun säädöksiä tulee koko ajan lisää, on haaste pysyä kaikissa näissä muutoksissa mukana. Tämä kehitys aikaansaa sen, että yksittäisten sääntöjen tunteminen saattaa muodostua ylivoimaiseksi, mikä lisää yhä edelleen sen kokonaiskuvan ja asian olennaisuuden havainnointikyvyn merkitystä. Tämän vuoksi tällainen ”mies ja salkku tai nainen ja salkku – tilintarkastus” tulee kokemaan kovia.”

6.1.3 Yhteenveto temahaastatteluista

Tilintarkastajien A ja B valmistautuminen tilintarkastajien tutkintokokeeseen oli pääosin samanlaista. Tilintarkastaja A:n ja tilintarkastaja B:n keskeinen ero oli työkokemuksessa. Tilintarkastaja B oli hankkinut työkokemuksensa BIG4-yhteisössä, jonka vuoksi hän oli päässyt tilintarkastusyhteisön omaan assistenttien kolmevuotiseen koulutusohjelmaan, joka tähtäsi paitsi käytännön työhön opettamiseen myös tutkintokokeiden suorittamiseen. Molemmat tilintarkastajat osallistuivat Suomen tilintarkastajat ry:n järjestämiin valmennuksiin ja keskittivät lukemisensa muutamalle viimeiselle kuukaudelle ennen tutkintokokeeseen osallistumista. Molemmat tilintarkastajat mainitsivat opiskelleensa osakeyhtiölakia, kirjanpitolakia ja etenkin taloushallinnon säädökset-kirjaa.

Ajankohtaisuus on sekä tilintarkastajien, että puheenjohtajan mukaan tärkeä tutkintokokeeseen liittyvä ominaisuus. Puheenjohtajan mukaan tutkintokoekysymysten ajankohtaisuutta pyritään miettimään prosessin jokaisessa vaiheessa. Tilintarkastajien vastauksissa ajankohtaisuus näkyy pääasiassa valmistautumisessa. Molemmat tilintarkastajat mainitsivat kartoittaneensa ja pohtineensa merkittäviä lakimuutoksia ja uusia käytäntöjä, joista voisi saada tarpejää tutkintokokeeseen.

Tilintarkastajat ja tutkintojaoston puheenjohtaja olivat kaikki yhtä mieltä siitä, että vanhojen tutkintokokeiden läpikäyminen on parasta mahdollista valmistautumista tulevaan kokeeseen. Vaikka tutkintokokeissa on vuosittain erilaisia painotuksia, tutkintokokeiden runko on vuodesta toiseen hyvin samanlainen koska kokeiden sisältövaatimukset tulevat tilintarkastuslaista ja -asetuksesta. Vanhoja tutkintokokeita tarkastelemalla tutkintoon osallistuvat tilintarkastajat oppivat mm. ajankäytön hallitsemista ja oikeaa vastaustekniikkaa, jolla voi saada puheenjohtajan kokemuksen mukaan selkeän edun muihin kokelaisiin verrattuna. Tilintarkastajat ja puheenjohtaja pitivät myös oman osaamisen ja kokemuksen reflektiivistä tarkastelua olennaisena asiana valmistautumisessa. Tilintarkastaja A:n mukaan on hyvä kartoittaa omat heikkousalueensa ja keskittyä niihin. Tilintarkastaja B:n ja puheenjohtajan mukaan tenttiin osallistumista tulee jopa miettiä, jos kokelas kokee itsensä vielä liian raakileeksi. Tilintarkastaja B:n kokemusten mukaan ammatillisen osaamisen kehittymisen kannalta tentin läpäisy ensimmäisellä kerralla ei ole välttämättä edes optimaalista.

Molempien tilintarkastajien kuvauksessa tilintarkastajan olennaisemmasta osaamisesta nousivat esiin hahmotuskyvyn ja olennaisuuden painottaminen. Tilintarkastajien näkemys on yhtenevä puheenjohtajan kuvaukseen, jossa keskiössä on isojen kokonaisuuksien hahmottaminen ja kriittinen kokonaisvaltainen ajattelu. Puheenjohtajan mukaan tentti pyritään laatimaan siten, että se vastaisi mahdollisimman hyvin tilintarkastajan osaamisvaatimuksiin käytännön työssä. Omalla puheenjohtajakaudellaan puheenjohtaja painotti kokonaisisuuden hallitsemisen merkitystä tutkintokokeessa. Yksittäisillä havainnoilla ei voi päästä tutkintokokeesta läpi, koska tällöin ei olisi valmis haastaviin tilintarkastustehtäviin. Molemmat tilintarkastajat A ja B olivat sitä mieltä, että tutkintokoe mittaa olennaisilta osin keskeisiä osaamisvaatimuksia ja tutkintokokeen sisältö oli odotettu. Tilintarkastaja B huomautti kuitenkin, että tutkintokoe on joltain osin jopa hyvin kaukana KHT-tilintarkastajan käytännön työstä. Esimerkiksi tutkintokokeen dokumentaatiovaatimukset ja kansainvälisten IFRS-standardien osaaminen ovat kaukana tilintarkastajan arjen työstä esimerkiksi Keski-Suomessa, jossa ei ole juurikaan IFRS-standardeja noudattavia yrityksiä.

Tilintarkastusalan ja tutkintokokeen tulevaisuudesta tilintarkastajilla ja tutkintojaoston puheenjohtajilla oli hyvin samanlainen käsitys. Tilintarkastusalan tulevaisuus nähdään yhä monimutkaisempana ja haastavampana toimintaympäristönä, jossa tilintarkastajien kasvavat dokumentaatiovaatimukset pirstaloivat tilintarkastajan työtä ja lisäävät työtaakkaa. Tilintarkastaja A nosti esiin myös tietokoneavusteisen tilintarkastuksen kehityksen. Kaikkien haastateltujen henkilöiden mielestä tutkintokokeen tulee keskittyä muuttuvassa ympäristössä yhä enemmän kokonaisisuuden hahmottamiseen ja soveltamistaitoihin.

6.2 Sisällönanalyysi tutkintokokeista

6.2.1 Tutkintokokeiden rakenne ja tehtävät

KHT-tutkintokokeen rakenne on muuttunut 2015 vuoden jälkeen tilintarkastuslain muutoksessa. Vielä vuoden 2015 KHT-tutkintokoe on sisältänyt kaksi erillistä osaa, jotka on suoritettu peräkkäisinä päivinä. Ensimmäinen osa on koskenut hyvää tilintarkastustapaa ja hyvää kirjanpitolitettä ja toinen osa tilintarkastuskertomusta ja tilintarkastajan muuta raportointia. Tilintarkastuslain (1141/2015) muutoksen jälkeen tutkintokokeen rakenne on muuttunut vuodesta 2016 alkaen. Aikaisemmin hyvää tilintarkastustapaa ja hyvää kirjanpitolitettä koskenut ensimmäinen osa sisältyy nykyisin vain HT-tutkintokokeeseen. KHT-tutkintokokeeseen on jäänyt vuoden 2015 toisesta osasta tilintarkastustehtävä. Tilintarkastustehtävän lisäksi tutkintokokeeseen on sisältynyt myös esseetehtävä.

Vuoden 2015 KHT-tutkintokokeen ensimmäinen osa (5.9.2015) on koskenut hyvää tilintarkastustapaa ja hyvää kirjanpitolitettä. Koeaika on ollut 8 tuntia ja ensimmäisen osan enimmäispistemäärä on ollut 100 pistettä. Ensimmäinen

osa on sisältänyt neljä tehtävää. KHT-tutkintokokeen 2015 ensimmäisen osan sisältö on kuvattu taulukossa 1.

Tehtävä 1		Pisteet
1.1.	Osakeannissa merkittyjen osakkeiden lunastaminen	7,5
1.2.	Osakkeiden mitätöinti ja vaikutus osakepääomaan	6,25
1.3.	Valtuutetun varojenjaon lainmukaisuus	7,5
1.4.	SVOP-palautuksen verotus osakkeenomistajien verotuksessa	3,75
Tehtävä 2		
2.1.	Virheet sulautumistuloksen määrittelyssä ja suunnitelmassa	10
2.2.	Tilintarkastajan lausunnon puutteellisuudet	10
2.3.	Lausunnon antamisen jälkeisten tapahtumien vaikutus	5
Tehtävä 3		
3.1.	Tilintarkastajan raportti RAY-avustusten käytöstä	25
Tehtävä 4		
4.1.	Rahoitusleasingsopimuksen laskennalliset verot	4
4.2.	Vuokrasopimuksen käsittely konsernitilinpäätöksessä	3
4.3.	Valuuttatermiinisopimuksen suojauslaskenta	4
4.4.	Syyt tytäryhtiön konserniyhdistelemiseen	4
4.5.	Omistusosuuden hankinnan käsittely konsernitilinpäätöksessä	6
4.6.	Yhteinen toiminto vs. yhteisyritys	4
Yhteensä		100

Taulukko 1: KHT-tutkintokoe 2015, osa 1

Vuoden 2015 KHT-tutkintokokeen toinen osa (6.9.2015) on koskenut tilintarkastuskertomusta ja tilintarkastajan muuta raportointia. Koeaika on ollut 8 tuntia ja toisen osan enimmäispistemäärä on ollut 100 pistettä. Toinen osa on sisältynyt kaksi tehtävää. Molemmat tehtävätyypit toistuvat kaikissa vuosien 2015-2017 KHT-tutkintokokeissa. Toisen osan ensimmäisessä tehtävässä kokeen suorittajan tulee taustamateriaaliin perehtyen löytää virheitä ja puutteita kuvitteellisen yhtiön kirjanpidosta, tilinpäätöksestä, konsernitilinpäätöksestä, toimintakertomuksesta ja hallinnosta. Ensimmäisen tehtävän enimmäispisteet ovat olleet 80 pistettä. Kokelaan on täytynyt esittää virheiden ja puutteiden rahamäärällinen vaikutus, laatu sekä esittää, kuinka havaitut virheet voidaan korjata. Lisäksi kokelaan on täytynyt esittää, kuinka havaittu virhe tai puute vaikuttaisi tilintarkastajan raportointiin. Jatkossa ensimmäisestä ja toisesta tehtävästä käytetään yhdessä nimitystä tilintarkastustehtävä. Tilintarkastustehtävän yhteydessä puhutaan havainnoista, joilla tarkoitetaan yleisesti tilintarkastusalalla tilinpäätökseen tai kirjanpitoon liittyviä havaittuja virheitä tai puutteita. KHT-tutkintokokeen toisen osan ensimmäisen tehtävän arvosteluperusteissa mainitut virheet tai puutteet on esitetty taulukossa 2.

Vuoden 2015 KHT-tutkintokokeen toisen osan toisessa tehtävässä kokeelaan on täytynyt laatia tilintarkastuskertomus ensimmäisessä tehtävässä tehty-

jen havaintojen pohjalta. Toisen tehtävän enimmäispisteet ovat olleet 20 pistettä. Toisen tehtävän pisteytys on esitetty taulukossa 2.

Havainto	Konserni	Emo	Vaikutus raportointiin	Teht. 1. pisteet	Teht. 2. pisteet
1. Tytäryhtiön tappiolliset projektit	X		Kielteinen lausunto	2	1
2. Liikearvon alentumistestaus	X		Kielteinen lausunto	10	2
3. Määräysvallattomien omistajien osuus ja kauppahintavelka	X		Kielteinen lausunto	6	4
4. Lainakovenanttien rikkoutuminen, lainojen luokittelu	X	X	Kielteinen lausunto	8	2,5
5. Vahingonkorvausvelvoite kovenantin rikkoutumisesta	X	X	Kielteinen lausunto	4	0,5
6. Vahingonkorvaus / johdon huolimattomuus	X	X	Huomautus	4	1
7. Vaihto-omaisuus toimituksen tuloutus	X		Raportointi hallitukselle	1	0
8. Laskennalliset verot	X		Kielteinen lausunto	1	1
9. Myytävissä olevat pitkäaikaiset omaisuuserät	X		Kielteinen lausunto	8	1
10. Sopimusrikkomusvaraus	X		Kielteinen lausunto	4	1
11. Hankitut liiketoimet	X		Kielteinen lausunto	4	2
12. Tilikauden verojaksotus		X	Raportointi hallitukselle	1	0
13. Osingonjakoehdotus		X	Raportointi hallitukselle	12	0
14. Jatkuvuuden periaatteen vaarantuminen	X	X	Kielteinen lausunto	4	1
15. Virheellinen eläkekulujaksotus		X	Raportointi hallitukselle	1	0
16. Yhteenveto havaituista virheistä (ISA450)	X	X	Huomautus	10	0
T2. Tilintarkastajan lausunnot				-	3
			Yhteensä	80	20

Taulukko 2: KHT-tutkintokoe 2015, osa 2

Vuosien 2016 ja 2017 KHT-tutkintokokeet ovat sisältäneet ainoastaan yhden osan, joka on suoritettu yhden päivän aikana. Vuoden 2016 ja 2017 KHT-tutkintokokeet ovat rakenteeltaan täysin samanlaisia. Molemmat kokeet ovat sisältäneet kolme tehtävää, koeaika on ollut 8 tuntia ja kokeiden enimmäispistemäärä on ollut 110 pistettä. 2016 ja 2017 KHT-tutkintokokeiden tehtävät 1. ja 2. ovat olleet samaa tehtävätyyppiä kuin vuoden 2015 KHT-tutkintokokeen toisen osan tehtävät 1. ja 2. Myös enimmäispistemäärät tehtävistä ovat olleet samat. Kolmannessa tehtävässä kokelaiden on täytynyt vastata esseetyylisesti annettuihin kysymyksiin. Kolmannen tehtävän enimmäispistemäärä on ollut molemmissa kokeissa 10 pistettä. Vuoden 2016 tutkintokokeen sisältö on kuvattu taulukossa 3 ja vuoden 2017 tutkintokokeen sisältö taulukossa 4.

Havainto	Konserni	Emo	Vaikutus raportointiin	Teht. 1. pisteet	Teht. 2. pisteet
1. Väärinkäytös ja tuotteiden takaisinveloitus	X	X	Kielteinen lausunto + huomautus	7	2
2. Hidas tiedottaminen			Huomautus	3	1
3. Tilikauden päättymisen jälkeiset tapahtumat	X		Kielteinen lausunto	2	0,5
4. Lähipiirin toiminta		X	Huomautus	3	0,5
5. Hallituksen valvontavelvollisuuden laiminlyönti			Huomautus	2	0,5
6. Myynnin tuloutus Suomessa	X	X	Raportointi hallitukselle	3	0
7. Myynnin tulouttaminen tytäryhtiössä	X		Raportointi hallitukselle	2	0
8. Oman pääoman ehtoinen laina	X		Kielteinen lausunto	6	1,5
9. Lainakovenanttien rikkoutuminen / lainojen luokittelu	X	X	Kielteinen lausunto	6	2,5
10. Tappiollinen sopimus	X	X	Raportointi hallitukselle	3	0
11. Virheellinen YT-menettely	X	X	Kielteinen lausunto	3	1
12. Muutos liikearvossa	X		Raportointi hallitukselle	4	0
13. Arvon alentumistestit	X		Kielteinen lausunto	6	1,5
14. Osakepalkitseminen	X		Kielteinen lausunto	7	1
15. Rahoituskulujen aktivointi vaihto-omaisuuteen		X	Raportointi hallitukselle	4	0
16. Vapaan pääoman virheellinen esittäminen		X	Kielteinen lausunto	3	1
17. Osingonjakoehdotus		X	Huomautus	6	1
18. Rahoituslaskelman puuttuminen		X	Kielteinen lausunto	2	0,5
19. Jatkuvuuden periaatteen vaarantuminen	X	X	Kielteinen lausunto	4	2
20. Yhteenveloitus havaituista virheistä (ISA450)	X	X	Huomautus	4	0
T2. Tilintarkastajan lausunnot				-	3,5
			Yhteensä	80	20
Tehtävä 3.					
			Pisteet		
3.a. Tilintarkastajan velvollisuus tarkastaa Solvenssi 2 las			7		
3.b. Tilintarkastajan muut velvollisuudet vakavaraisuusla:			3	Kokeen yhteispistemäärä	110
Yhteensä			10		

Taulukko 3: KHT-tutkintokoe 2016

Havainto	Konserni	Emo	Vaikutus raportointiin	Teht. 1. pisteet	Teht. 2. pisteet
1. Tytäryhtiön myynti / muuntoero	X		Raportointi hallitukselle	4	0
2. Osakkuusyrityksen myynti	X	X	Kielteinen lausunto	8	2
3. Vaihtovelkakirja lainan antaminen ilman yhtiökokouksen valt.			Huomautus	6	1
4. Koronvaihtosopimuksen käsittely	X	X	Kielteinen lausunto	8	2
5. Sijoituskiinteistön käsittely	X	X	Kielteinen lausunto + raportointi	9	3
6. Tytäryhtiöiden osakkeiden arvonalentuminen		X	Kielteinen lausunto	6	0,5
7. Laskennalliset verot	X		Raportointi hallitukselle	3	0
8. Myynnin tuloutus		X	Raportointi hallitukselle	3	0
9. Pakolliset varaukset		X	Kielteinen lausunto	4	0,5
10. Kovenanttiehdot / lainojen luokittelu	X	X	Kielteinen lausunto	5	3
11. Jatkuvuuden periaatteen vaarantuminen	X	X	Kielteinen lausunto	5	3,5
12. Osakekohtainen tulos	X	X	Kielteinen lausunto	3	0,5
13. Osingonjako ehdotus		X	Huomautus	5	1
14. Konserniavustusten esittäminen emoyhtiön tuloksessa			Raportointi hallitukselle	2	0
15. Osakkaiden myynnin tuloksen esittäminen			Raportointi hallitukselle	2	0
16. Tilikauden päättymisen jälkeiset tapahtumat	X	X	Kielteinen lausunto	3	0,5
17. Yhteenveloitus havaituista virheistä (ISA450)			Huomautus	4	0
T2. Tilintarkastajan lausunnot				-	2,5
			Yhteensä	80	20
Tehtävä 3.					
			Pisteet		
3.1. Pankin tilintarkastusta koskevat säännöt, määräykset sekä ISA250 vaatimukset			10	Kokeen yhteispistemäärä	110
Yhteensä			10		

Taulukko 4: KHT-tutkintokoe 2017

6.2.2 Havainnot tehtävien sisällöstä

Kaikissa tutkimusaineistoon kuuluneissa KHT-tutkintokokeissa merkittävä osa tutkintokokeen pisteistä on tullut tilintarkastustehtävästä. Tilintarkastustehtävän sisältö ei ole vuosina 2015–2017 muuttunut merkittävästi. Tietyt havainnot ovat toistuneet kaikissa kolmessa tutkintokokeessa. Näitä ovat ainakin lainojen kovenanttiehtojen rikkoutuminen ja lainojen luokittelu, jatkuvuuden periaatteen vaarantuminen ja osingonjakoehdotuksen virheellisyys.

Enimmäispisteisiin tarvittavien havaintojen määrä on vaihdellut 16-20 välillä. 2016 ja 2017 tutkintokokeissa ja on molemmissa yksi havainto, joka on vaatinut tilintarkastajalta kahta raportointitoimenpidettä. Tilintarkastustehtävän havaintojen mukaiset raportointivelvollisuudet on kuvattu taulukossa 5:

Tilintarkastajan raportointi	2015		2016		2017	
Kielteinen lausunto	10	63 %	10	48 %	9	50 %
Huomautus kertomuksessa	2	13 %	6	29 %	3	17 %
Raportointi hallitukselle	4	25 %	5	24 %	6	33 %
Raportoinnit yhteensä	16	100 %	21	100 %	18	100 %

Taulukko 5: Havaintojen mukaiset raportointivelvollisuudet

Suurin osa tilintarkastustehtävän havainnoista on aiheuttanut kielteisen lausunnon. Kielteisten lausunnon aiheuttavien havaintojen määrä raportoinneista on vaihdellut 48 % ja 63 % välillä. Huomautuksen vaativien havaintojen määrä ollut normaalia suurempi 2016 vuonna. Hallitukselle raportoitavien havaintojen määrä on pysynyt olennaisilta osin samalla tasolla tutkintokokeissa 2015–2017.

Tilintarkastustehtävän enimmäispisteiden määrä on ollut kaikissa tutkintokokeissa 100 pistettä. Taulukossa 6 on kuvattu pisteiden jakautumista tilintarkastajan raportointitoimenpiteen mukaan:

Tilintarkastajan raportointi	2015		2016		2017	
Kielteinen lausunto	67	67 %	55	55 %	60,5	61 %
Huomautus kertomuksessa	15	15 %	25,5	26 %	17	17 %
Raportointi hallitukselle	15	15 %	16	16 %	20	20 %
Tilintarkastajan yleiset lausumat	3	3 %	3,5	4 %	2,5	3 %
Pisteet yhteensä	100	100 %	100	100 %	100	100 %

Taulukko 6: Pisteiden jakauma raportointitoimenpiteen mukaisesti

Kielteisen lausunnon tuottamat havainnot 55 % - 67 % tilintarkastustehtävän pisteistä. Kielteisen lausunnon tuottamien pisteiden määrä suhteessa tehtävän enimmäispistemäärän on suurempi kuin havaintojen määrä suhteessa kaikkiin havaintoihin. Kielteisen lausunnon tuottavista havainnoista on saanut suhteellisesti enemmän pisteitä kuin muista havainnoista. Kielteisen lausunnon tuottavat havainnot ovat olleet muita havaintoja merkittävämpiä tehtävän arvostelussa.

Tilintarkastustehtävän havaintojen jakautuminen taloushallinnon säädöskentän mukaisiin ryhmiin on esitetty alla olevassa taulukossa. Havainnot on jaoteltu ryhmiin arvosteluperusteissa viitattujen lakien ja säädösten mukaisesti. Havainto voi kuulua useampaan kuin yhteen ryhmään. Tulokset on esitetty taulukossa 7:

Havainnot	2015		2016		2017	
Kirjanpito ja tilinpäätös (KPL, IAS, IFRS)	13	81 %	15	75 %	14	82 %
Yhteisön toiminta (OYL)	3	19 %	5	25 %	2	12 %
Arvopaperilainsäädäntö	0	0 %	3	15 %	1	6 %
Verotus	5	31 %	6	30 %	5	29 %
Tilintarkastus (ISA, TTL)	1	6 %	1	5 %	1	6 %
Havaintojen määrä	16		20		17	

Taulukko 7: Havaintojen jakautuminen osa-alueittain

Yli 75 % KHT-tutkintokokeen tilintarkastustehtävän havainnoista on koskenut pääasiassa kirjanpitoon tai tilinpäätökseen liittyvää lukumääräistä virhetä. Yhteisöjen toimintaan liittyviä havaintoja oli vuosittain 12 - 25 % havaintojen kokonaismäärästä. Yhteisöjen toimintaan liittyvät havainnot koskivat pääasiassa osakeyhtiön johdon huolellisuusvelvoitetta ja osakeyhtiölain mukaista voittovarojen jakamista. Arvopaperilainsäädäntöön suoraan tai välillisesti liittyviä havaintoja oli vain vuosien 2016 ja 2017 tutkintokokeissa. Vuoden 2016 tutkintokokeessa pörssiyrityksen tiedottamisvelvollisuus nousi esille kolmessa havainnossa. KHT-tutkintokokeissa ei havaittu olennaisia suoraan verolainsäädännöllisiä kysymyksiä, mutta useissa, pääasiallisesti kirjanpitoon liittyvissä, havainnoissa korostui virheellisen menettelyn verovaikutukset ja laskennallisten verojen muutokset. Tilintarkastustehtävän sisällössä ei havaittu merkittäviä painotuseroja vuosien 2015–2017 välillä.

Seuraavassa taulukossa on esitetty tilintarkastustehtävän pisteiden jakautuminen edellisen taulukojen mukaisten havaintojen perusteella. Useaan ryhmään kuuluvien havaintojen pistemäärä jaettiin tasan ryhmien kesken, koska arvosteluperusteissa ei esitetty tarkempaa pisteidenjaon erittelyä yhden havainnon sisällä. Lisäksi tehtävän 2. enimmäispisteet kohdistettiin suoraan tilin-

tarkastuksen ryhmään, koska pisteet tulevat tilintarkastajan oikeanlaisesta raportoinnista. KHT-tutkintokokeiden 2015–2017 pisteiden jakautuminen on kuvattu seuraavassa taulukossa 8:

Havainnot / Pisteet	2015		2016		2017	
Kirjanpito ja tilinpäätös (KPL, IAS, IFRS)	45	45 %	44,83	45 %	49,66	50 %
Yhteisön toiminta (OYL)	18	18 %	14,33	14 %	11	11 %
Arvopaperilainsäädäntö	0	0 %	6,33	6 %	2,66	3 %
Verotus	7	7 %	10,5	11 %	12,66	13 %
Tilintarkastus (ISA, TTL)	30	30 %	24	24 %	24	24 %
Pisteiden yhteismäärä	100		100		100	

Taulukko 7: Pisteiden jakautuminen osa-alueittain

Kirjanpitoa ja tilinpäätöstä koskevista havainnoista tulee noin puolet tilintarkastustehtävän enimmäispisteistä. Yhteisön toimintaa koskevista havainnoista saatava pistemäärä on vaihdellut 11 – 18 % välillä. Arvopapereihin ja verotuksen liittyvät havainnot ovat olleet suurimmillaankin yhteensä noin 17 % kokeen enimmäispisteistä. Tutkintokokeessa 2015 ISA450 mukaisesta havaintojen yhteenvedosta on saanut 10 pistettä, kun taas vuosien 2016 ja 2017 tutkintokokeissa vastaavasta yhteenvedosta on saanut vain 4 pistettä. Taulukoista voidaan huomata, että tilintarkastussäätelyn osaamista ei tarvita varsinaisesti juurikaan havaintojen tekemiseen, mutta sitä tarvitaan tehtävässä 2, jossa annetaan tilintarkastuskertomus tehtävässä 1 tehtyjen havaintojen pohjalta. Vaikka tehtävän 1 havainto olisi oikein, siitä ei saa tehtävässä 2 pisteitä, mikäli havaintoa ei osata raportoida tilintarkastuskertomuksessa oikealla tavalla. Pisteiden jakautumisessa ei ole tapahtunut olennaisia muutoksia tutkintokokeiden 2015–2017 välillä. Pisteiden kannalta keskeisimmässä roolissa on kansainvälisten kirjanpito ja tilinpäätösstandardien tunteminen.

Tilintarkastustehtävän havaintojen määrä on vaihdellut 16 -20 havainnon välillä tutkintokokeissa 2015–2017. Keskimääräinen pistemäärä havaintoa kohden on ollut 5–6,25 pisteen välillä vuodesta riippuen. Tilintarkastustehtävän suurimman havainnon pistemäärä on ollut suurimmillaan vuosina 2015 ja 2017, kun suurimmasta havainnosta on saanut enintään 12 pistettä, joka on 12 % tilintarkastustehtävän enimmäispistemäärästä. Kolmen ja viiden suurimman havainnon tuomissa pistemäärissä on pientä vaihtelua, mutta ei selvää trendiä. Yleis-tään viidellä suurimmalla havainnolla on saanut hieman alle puolet tilintarkastustehtävän enimmäispisteistä. Havaintojen perusteella voidaan sanoa, että tilintarkastustehtävissä on muutamia olennaisia havaintoja, jotka ovat pisteiden saamisen kannalta tärkeitä. Yksittäisen havainnon merkitys on kuitenkin pääasiassa pieni ja yksittäistä tärppiä keskeisempään rooliin nouseekin kokonaisuuden hallinta. Tutkintokokeen tunnuslukuja on kuvattu taulukossa 9:

Tunnuslukuja tilintarkastustehtävästä	2015		2016		2017	
Keskimääräinen pistemäärä / havainto	6,25	6 %	5	5 %	5,88	6 %
Suurimman havainnon pistemäärä	12	12 %	9	9 %	12	12 %
3 suurimman havainnon pistemäärä	35	35 %	25	25 %	31,5	32 %
5 suurimman havainnon pistemäärä	55	55 %	39,5	40 %	48	48 %

Taulukko 8: Tunnuslukuja tilintarkastustehtävästä

Tutkintokokeissa 2016 ja 2017 on tilintarkastustehtävän lisäksi kolmas tehtävä. Kolmannesta tehtävästä on saanut molempina vuosina enintään 10 pistettä. Tehtävä on ollut muodoltaan esseetyylinen, jossa on vastattava esitettyihin kysymyksiin enintään kolmen A4-sivun mittaisella vastauksella. Vuonna 2016 tehtävä on koskenut henki- ja vahinkovakuutusyhtiön tilintarkastajan erityisiä velvollisuuksia tilintarkastuksen suorittamisessa. Vastaaminen on vaatinut ensisijaisesti EU-direktiivin 2009/138/EY ja vakuutusyhtiölain tuntemusta. Käytännössä tehtävään vastaaminen on liittynyt vakuutusyhtiötoiminnan erityispiirteisiin tilintarkastajan kannalta eli yhteisön toimintaan liittyvään sääntelyyn. Arvosteluperusteissa viitataan myös lainkohtaan mm. vakuutusyhtiölain osalta, jotka ovat tulleet voimaan vuonna 2016. Kysymys on siis ainakin osittain koskenut ajankohtaista ja muuttunutta lainsäädäntöä.

Vuonna 2017 kolmas tehtävä on koskenut luottolaitoksen tilintarkastuksen erityispiirteitä. Vastaaminen on vaatinut ainakin ISA250-standardin, sijoituspalvelulain ja tiettyjen finanssivalvonnan määräysten tuntemista. Tehtävä on liittynyt toisaalta tilintarkastusstandardeihin, mutta myös arvopapereihin sekä niiden myyntiin ja markkinointiin liittyviin säädöksiin. Tehtävänannossa on pyydetty ottamaan vastauksessa huomioon ISA250-standardin mukaiset vaatimukset. ISA250 on uudistettu vuonna 2016 ja otettu käyttöön 2017. Kysymykseen vastaaminen on siis vaatinut ajantasaisten ISA-standardien tuntemista. 2016 ja 2017 vuosien kolmansien tehtävien luokittelu ja pistejakauma arvosteluperusteiden mukaisesti on esitetty taulukossa 10:

3. Tehtävän luokittelu ja pisteet	2016 Pisteet	2017 Pisteet
Kirjanpito ja tilinpäätös		
Yhteisön toiminta	X 10	
Arvopaperilainsäädäntö		X 8,5
Verotus		
Tilintarkastus		X 1,5
Pisteiden yhteismäärä	10	10

Taulukko 9: Kolmannen tehtävän pistejakauma

Sisällönanalyysin perusteella vuosien 2015–2017 KHT-tutkintokokeet pitivät sisällään joitakin kysymyksiä ajankohtaisista asioista. Vuoden 2015 tutkintokokeen ensimmäisen osan ensimmäisen tehtävän neljännessä kohdassa kysytään mahdollisuudesta maksaa yhtiöön tehtyjä sijoituksia pääomanpalautuksena sijoitetun vapaan pääoman rahastosta. Pääomapalautusten verotuskäytäntö uudistui 2014 vuoden alusta, jolloin EVL ja TVL -lakeihin sisällytettiin säännöksiä SVOP-varojenjaon verotuksesta. Uusien säännösten mukaan varojenjakoa vapaan pääoman rahastosta käsitellään pääasiassa osinkona, mutta tiettyjen edellytysten täytyessä kyse voi olla myös luovutuksesta. (Verohallinto 2018.)

Vuoden 2016 tilintarkastustehtävän toisessa havainnossa on viitattu 3.7.2016 voimaan tulleeseen markkinoiden väärinkäytösasetuksen 17. artiklaan, joka koskee julkisen kaupankäynnin kohteena olevan arvopaperin liikkeellelaskijan jatkuvaa tiedonantovelvollisuutta. Tiedonantovelvollisuuden rikkominen voi johtaa esimerkiksi arvopaperimarkkinalain mukaiseen seuraamusmaksuun. Tilintarkastustehtävän neljännessä havainnoissa on viitattu 2016 päivitettyyn hallintokoodi suositukseen, joka koskee yhtiön velvollisuutta arvioida ja seurata lähipiirin kanssa tehtyjä liiketoimia ja näihin liittyviä eturistiriitoja. Vuoden 2016 tutkintokokeen kolmas tehtävä on koskenut suurelta osin vakuutusyhtiölakia tilintarkastajan näkökulmasta. Osa viitatuista lainkohdista on tullut voimaan vuoden 2016 aikana.

Vuoden 2017 tilintarkastustehtävän neljännessä havainnossa viitataan kirjanpitolautakunnan lausuntoon 1963/2016, joka koskee koronvaihtosopimuksen nettokäsittelyä kirjanpidossa. Tilintarkastustehtävän viides havainto on koskenut sijoituskiinteistöjä. Kirjanpitolaian muuttumisen jälkeen 2016 vuoden alusta alkaen sijoituskiinteistöt on voitu arvostaa IAS40.33 mukaisesti kirjanpidossa käypään arvoon tuloksen kautta. Sijoituskiinteistöihin liittyvä havainto on vuoden 2017 tutkintokokeessa erittäin keskeinen. Havainnosta itsestään on saanut 9 pistettä ja havainnon raportoinnista tilintarkastuskertomuksessa 3 pistettä. Lisäksi havainto on johtanut lainojen kovenanttiehtojen rikkoutumiseen (havainto 10, 8 pistettä) ja välillisesti jatkuvuuden periaatteen vaarantumiseen

(havainto 11, 8,5 pistettä). Arvosteluperusteissa on korostettu sijoituskiinteistöihin liittyvän havainnon merkitystä tehtävän kokonaisuuden kannalta. Välillisesti sijoituskiinteistöihin liittyvä havainto on kokonaisvaikutukseltaan ollut vähintään 28,5 pisteen arvoinen. 2017 tutkintokokeen kolmas tehtävä on koskenut luottolaitoksen tilintarkastuksen erityispiirteitä, joita on pitänyt tarkastella ISA250-standardin valossa. ISA250 on uudistettu 2016 ja otettu käyttöön vuonna 2017. Kysymykseen vastaaminen on vaatinut ajantasaisen ISA-normiston tuntemista.

Toisaalta sisällönanalyysissa havaittiin, että kaikkia ajankohtaisia asioita ei ole käsitelty. Tilintarkastuslain muutoksessa tilintarkastuskertomuksiin tuli olennainen muutos liittyen tarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen (KAM) raportointiin tilintarkastuskertomuksessa. Muutos koskee 15.12.2016 päättyneitä tilikausia eli on ollut käytännössä voimassa ensimmäisen kerran vuoden 2017 tutkintokokeessa. Vuoden 2017 tutkintokokeen toisen tehtävän tehtävänannossa todetaan korostetusti seuraavaa: "Tilintarkastuskertomusluonnoksessa tulee olla näkyvillä otsikko "Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat". Vastauksessa sinun ei tarvitse määrittää tai kuvata tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja." Vuonna 2017 kokelaan ei ole tarvinnut ottaa kantaa KAM-asioiden raportointiin KHT-tutkintokokeessa. Muut tilintarkastuskertomukseen tulleet muutokset, kuten rakenteen muuttuminen ja sisällön tarkentuminen näkyvät arvosteluperusteen mallivastauksessa.

6.2.3 Yhteenveto sisällönanalyysistä

KHT-tutkintokokeen rakenne on muuttunut tilintarkastuslain ja erityisesti tilintarkastajaluokkien muutoksen vaikutuksesta. KHT-tutkintokokeesta on tullut yksipäiväinen erikoistutkintokoe. Vuosien 2016 ja 2017 KHT-tutkintokokeet vastaavat pääosin 2015 tutkintokokeen toisen päivän sisältöä, joka otsikkonsa mukaan on koskenut "tilintarkastuskertomusta ja tilintarkastajan muuta raportointia". Vuosien 2016 ja 2017 kokeet sisältävät kaksi samaa tehtävää kuin 2015 vuoden toinen osa (yhteispistemäärä 100) sekä lisäksi 10 pisteen arvoisen avoimiin kysymyksiin perustuvan esseemuotoisen tehtävän. Hyvää kirjanpitolapaa ja hyvää tilintarkastustapaa koskenut 2015 vuoden tutkintokokeen ensimmäinen osa on vuosina 2016 ja 2017 sisältynyt nimellisesti HT-tutkintokokeeseen.

Rakenteen muuttumisesta huolimatta KHT-tutkintokokeen sisältö on pysynyt olennaisilta osin samana tarkastelujakson aikana. Sisällönanalyysin perusteella kysymysten pisteytyksessä, jakautumisessa taloushallinnon eri osaluokkiin tai määrässä ei havaittu olennaista tai yhdensuuntaista muutosta tai kehityssuuntaa. Enemminkin kokeen keskeinen runko pysyi samana. Tämä ilmenee parhaiten tilintarkastustehtävässä, jossa kaikkina vuosina keskeisimpien havaintojen joukossa on ollut lainojen kovenanttiehtojen rikkoutuminen, joka on johtanut mm. jatkuvuuden periaatteen vaarantumiseen ja lainvastaiseen osingonjakoehdotelmaan.

Priorisointi ja olennaisuuden hahmottamisen tärkeys ilmenee KHT-tutkintokokeessa selkeästi. Taulukoissa 5. ja 6. on kuvattu tilintarkastuksen kannalta merkittävimpien eli kielteisen lausunnon aiheuttamia virheitä KHT-

tutkintokokeen tilintarkastustehtävissä. Sisällönanalyysin perusteella kielteisen lausunnon aiheuttavia havaintoja on tilintarkastustehtävissä ollut eniten ja ne ovat myös olleet pisteiden valossa merkittävimpiä tilintarkastustehtävän havainnoista.

Sisällönanalyysin perusteella KHT-tutkintokoe mittaa monipuolisesti taloushallinnon eri osa-alueiden säännösten tuntemista ja soveltamista. Vaikka kansainväliset tilinpäätös ja kirjanpito-standardit ovat keskeisimmässä roolissa KHT-tutkintokokeessa, kokeen läpäisyyn tarvitaan myös yhtiöoikeudellista, verotuksellista ja arvopaperilainsäädäntöön liittyvää osaamista.

KHT-tutkintokoe sisältää vuotuisesti ajankohtaisia kysymyksiä muuttuneista laeista ja standardeista, mutta toisaalta esimerkiksi tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen (KAM) määrittelemistä ei ole testattu vuoden 2017 tutkintokokeessa. Sisällönanalyysin perusteella ajankohtaisuus on ennemminkin tutkintokoetta täydentävä kuin keskeisesti tutkintokokeen laadintaa ohjaava teema.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Johtopäätökset

- Kuvaako KHT-tutkintokoe kokonaisuutena KHT-tilintarkastajan ammattitaidon viitekehystä?

Tilintarkastajan ammattitaito muodostuu tiedoista, kokemuksesta ja henkilökohtaisista ominaisuuksista. Tutkimuksessa käytetty viitekehys rakennettiin aiemman tutkimuksen, mm. Kukkolan (2013) ja Bedardin & Chin (1993), pohjalta. Kirjallinen koe mittaa ensisijaisesti teknistä osaamista ja tietämystä, jolloin viitekehysten muut alueet, kokemus ja henkilökohtaiset ominaisuudet, eivät korostu yhtä paljon. Esimerkiksi Abdolmohammadin ym. (2004) korostamat kommunikaatiotaidot eivät tule ilmi kirjallisessa tutkintokokeessa. KHT-tutkintokokeen kysymykset ovat monipuolisia, moniulotteisia ja etenkin tilintarkastustehtävän rakenne kuvaa tilintarkastajan työssä vaadittavan kokonaisuuden hallinnan tärkeyttä, joka nousi teemahaastatteluissa keskeisenä asiana esille. Pisteiden valossa kansainvälisten kirjanpito- ja tilinpäätösstandardien tunteminen on suuressa roolissa tutkintokokeen läpäisyn kannalta, mutta tutkintokoe testaa myös muita taloushallinnon osa-alueita kuten yhtiöoikeutta ja verotusta. Olennaisuuden painotus näkyy tutkintokokeen pisteiden jakautumisessa. Tilintarkastustehtävässä eniten pisteitä on saanut merkittävistä havainnoista, jotka ovat aiheuttaneet kielteisen lausunnon tilintarkastuskertomuksessa. Ajankohtaisuus on osa tutkintokoetta, mutta koe ei perustu ainoastaan ajankohtaisiin tärppeihin. Teemahaastatteluissa saatu kuvaus ajankohtaisuudesta täsmäsi olennaisilta osin sisällönanalyysissä tehtyihin havaintoihin. Tutkintokokeen vaatimukset tulevat pääosin tilintarkastuslaista ja -asetuksesta, joka näkyy tutkintokokeen sisällön jäykkyytenä.

Vaikka KHT-tutkintokoe mittaa pääasiassa kokelaan teknistä ja tiedollista osaamista, on kokemuksella ja henkilökohtaisilla ominaisuuksilla myös merki-

tystä tutkintokokeessa. Ensinnäkin KHT-tutkintokokeeseen osallistuminen vaatii kolme vuotta soveltuvaan työkokemusta. Jo tällä tavoin kokemuksen voidaan katsoa olevan merkittävä osa tilintarkastajan ammattitaitoa. Teemahaastattelujen keskeisenä havaintona oli kokemuksen merkitys tutkintokokeen näkökulmasta. Haastattelujen perusteella käytännön tilintarkastustyöllä on keskeinen tutkintokokeeseen valmistava rooli. Näkemys on yhtenevä mm. Bonnerin & Lewisin (1990) havaintojen kanssa, joiden mukaan kokemuksesta on apua vaativampien tilintarkastustehtävien suorittamisessa. Myös tilintarkastustehtävien monimutkaisten havaintojen selittämisessä ja korjausehdotusten tekemisessä kokemuksesta voi olla merkittävää hyötyä Libbyn ja Fredrickin (1990) tutkimustulosten valossa.

Teemahaastatteluissa esille nousi myös tutkintokokeen aikataulupaine. Tutkintokokeen aika on hyvin rajallinen sen laajuuteen nähden ja kokelaan stressinsietokyky, priorisointitaidot ja ajankäytön hallinta vaikuttavat suoriutumiseen tutkintokokeessa. Henkilökohtaisista ominaisuuksista myös esimerkiksi matemaattiset taidot ovat hyödyllisiä tutkintokokeessa mm. välillisten verovaikutusten laskemisessa. Henkilökohtaiset ominaisuudet nousevat välillisesti esille myös tutkinnon kelpoisuusvaatimuksissa.

Kokonaisuutena KHT-tutkintokoe kuvaa hyvin tilintarkastajan ammattitaidon viitekehystä. Kaikki kolme viitekehyyksen elementtiä, tiedot, kokemus ja henkilökohtaiset ominaisuudet nousevat tutkintokokeessa esille. Tutkimuksen havaintojen perusteella voidaan sanoa, että KHT-tutkintokoe vastaa sisällöllisesti niitä vaatimuksia, joita tilintarkastuksen teoreettinen perusta, tilintarkastusinstituutio ja ajantasainen lainsäädäntö KHT-tutkintokokeelle asettavat.

- Onko tutkintokokeissa ollut muutoksia tarkastelujakson aikana?

KHT-tutkintokokeen rakenne on muuttunut vuoden 2016 tutkintokokeeseen tilintarkastuslain ja tilintarkastajaluokkien muutoksen myötä. Muutoksen myötä KHT-tutkintokoe muuttui yhden päivän mittaiseksi ja aiempi hyvää tilintarkastustapaa ja hyvää kirjanpitolitettä koskenut KHT-tutkintokokeen ensimmäinen päivä jäi pois uudistuneesta tutkintokokeesta. 2016 vuodesta lähtien hyvän tilintarkastustavan ja hyvän kirjanpitolitettävän osio on sisältynyt nimellisesti vain HT-tutkintokokeeseen.

Tutkintokokeiden sisällössä ei havaittu olennaisia muutoksia, vaan tutkintokoe perustuu tarkastelujakson kaikissa KHT-tutkintokokeissa olennaisilta osin samaan runkoon. Kaikki tarkastelujakson KHT-tutkintokokeet ovat sisältäneet olennaisuutta, kriittistä ajattelua ja teknistä osaamista mittaavia, ja monipuolisesti taloushallinnon eri osa-alueita koskevia, kysymyksiä. Tutkimuksessa ei havaittu selkeää kehityssuuntaa KHT-tutkintokokeen kysymysten tai kysymysten ajankohtaisuuden suhteen.

- Mitä tutkintokokeen mahdollinen muutos ilmentää?

KHT-tutkintokokeen rakenteellinen muutos on johtunut tilintarkastajaluokkien muutoksesta tilintarkastuslain muutoksen yhteydessä. Tilintarkastajaluokkien muutos ilmentää ennen kaikkea tilintarkastusalan ja yleisemmin taloushallintoalan monimutkaistumista. Toimintaympäristön monimutkaistuminen nousi esille myös tutkintolautakunnan puheenjohtajan haastattelussa. Toisaalta uusi tutkintojärjestelmä, jossa HT-tutkinto on kaikille yhteinen perustutkinto ja KHT- ja JHTT-tutkinnot ovat erikseen suoritettavia erikoistutkintoja, luo selkeyttä ja johdonmukaisuutta, mutta toisaalta se myös korostaa KHT-tilintarkastajan erityisosaamisen tarvetta muuttavassa taloushallinnon kentässä. Hallituksen esityksen (HE 254/2014) mukaan on erittäin tärkeää, että tilintarkastustutkintoihin sisältyy erityisesti listayhtiöiden ja finanssialan toimijoiden tilintarkastukseen painottuva tutkinto. Tutkintoluokkien eriyttämisellä on entisestään haluttu korostaa yleisen edun kannalta merkittävien yhtiöiden tilintarkastuksen tärkeyttä yhteiskunnallisesta näkökulmasta.

Tutkintokokeen sisällön muuttumattomuus voi ilmentää useita seikkoja. Voidaan ajatella, että KHT-tutkintokokeeseen vaadittava osaamisalue on niin laaja, että suurelleen yksittäiset muutokset, kuten esimerkiksi kirjanpitolain uudistus vuonna 2016, eivät yksinään vaikuta kokeen sisällön rakentumiseen merkittävästi. Näin kokeen keskeinen runko pysyy vuodesta toiseen samankaltaisena. Tämä näkökulma nousi esiin myös tilintarkastaja A:n haastattelussa. Toisaalta muuttumattomuus ilmentää tutkintokokeen laatijan eli tilintarkastusvalvonnan tutkintolautakunnan näkemystä KHT-tilintarkastajan riittävästä osaamisesta ja ammattitaidosta. Voidaan olettaa, että tutkintojaosto ja tilintarkastajayhteisö ovat olleet tyytyväisiä tutkintokokeen sisältöön, koska tarkastelujaksolla tutkintokokeiden sisällössä ei havaittu olennaisia muutoksia tai selkeitä kehityssuuntia. Tätä johtopäätöstä tukevat osaltaan yksittäistapauksina myös tässä tutkimuksessa haastateltujen tilintarkastajien positiivissävyytteiset kokemukset ja näkemykset KHT-tutkintokokeesta.

7.2 Yhteenveto ja pohdinta

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, kuvaako KHT-tutkintokoe tilintarkastajan ammattitaitoa ja mitä tilintarkastajan tulisi oikeastaan osata saadakseen KHT-tilintarkastajan auktorisoinnin. Tutkimuksessa käytetty ammattitaidon viitekehys rakennettiin pääasiassa aikaisemman tutkimuksen pohjalta (mm. Kukkola 2013; Grey 1998; Law & Yuen 2011; Bedard & Chi 1993; Bonner & Lewis 1990). Viitekehysten rakentamisessa pyrittiin huomioimaan myös tilintarkastuksen teoreettinen perusta ja oikeutus, vallitseva tilintarkastusinstituutio ja lainsäädännön vaatimukset. Tutkimuksessa määritellyn teoreettisen viitekehysten mukaan tilintarkastajan ammattitaito koostuu pääasiassa tiedoista, kokemuksista ja henkilökohtaisista ominaisuuksista. Ammattitaidon osa-alueista

tutkimuksessa syvennyttiin tarkemmin ainoastaan tietojen osa-alueeseen, koska tutkintokoe mittaa pääasiassa teknistä ja tiedollista osaamista. Teoreettisen viitekehityksen tueksi toteutettiin teemahaastatteluja, jonka tarkoituksena oli syventää tutkijan ymmärrystä KHT-tutkintokokeesta ja toisaalta nostaa esiin asioita, joita sisällönanalyysissä olisi syytä ottaa huomioon. Lisäksi teemahaastattelujen tuloksien avulla peilattiin sisällönanalyysin tuloksia.

Tutkimuksen perusteella KHT-tutkinto näyttää olevan tällä hetkellä sellainen kuin tilintarkastuslautakunnan ja tilintarkastajayhteisön mielestä sen tulisi ollakin. KHT-tutkintokokeiden sisällössä ei havaittu selkeitä muutoksia ja tilintarkastuslain muutoksen myötä muuttunut kokeen ulkoinen rakennekaan ei vaikuttanut olennaisesti kokeen sisältöön. Tutkimuksen perusteella KHT-tutkintokoe mittaa monipuolisesti taloushallinnon eri osa-alueita, kuitenkin painottaen erityisesti kansainvälisten tilinpäätös- ja kirjanpitostandardien tuntemista. Tutkimuksessa tehtyjen havaintojen perusteella teemahaastatteluissa keskeisinä nousseet olennaisuuden hahmottaminen, kokonaisvaltainen ajattelu ja priorisointi tulevat selkeästi ilmi KHT-tutkintokokeessa.

Tämän tutkimuksen keskeinen merkitys syntyy aiheen vähäisestä tutkimuksesta. Tilintarkastajatutkintoja, niiden pääsy- ja osaamisvaatimuksia ja tutkintokokeita on tutkittu aiemmin hyvin vähän, jos ollenkaan. Tähän tutkimukseen tehdyssä taustatyössä ei löydetty ainuttakaan tutkimusta tai opinnäytetyötä, joka olisi käsitellyt suoranaisesti tilintarkastajan auktorisointikokeita suomalaisessa tilintarkastusinstituutiossa. Tämä tutkimuksen keskeisin merkitys onkin toimia apuna syvemmille ja tarkemmin rajatuille tilintarkastajatutkintoihin ja -kokeisiin liittyville tutkimuksille ja opinnäytetöille. Toisaalta tutkimuksesta voi olla myös käytännöllistä hyötyä tilintarkastajatutkintoon tähtäävälle opiskelijalle tai tilintarkastusassistentille. Tutkimuksessa on käsitelty yleisellä tasolla olennaisimmat tilintarkastajatutkintoihin liittyvät käytännön asiat ja esitelty keskeisimmät KHT-tutkintokokeeseen liittyvät osaamisvaatimukset. Lisäksi tutkimuksen teemahaastatteluissa kuvataan niin tilintarkastajien valmistautumista tutkintokokeeseen kuin tutkintokokeen laatijan näkemyksiä kokeesta. Nämä voivat olla tilintarkastajatutkintokokeisiin valmistautuvalle henkilölle hyödyllistä ja mielenkiintoista luettavaa.

Tutkimuksen luotettavuuteen ja toistettavuuteen liittyy huomioitavia asioita. Ensinnäkin tutkimuksessa käytetty tarkastelujakso on varsin lyhyt mahdollisten muutosten ilmenemiselle. Pidemmällä tarkasteluvälillä olisi todennäköisempää löytää muutoksia, jotka mm. ilmentäisivät liiketalouden yleistä kehittymistä. Tarkastelujaksoksi valittiin kuitenkin kolme vuotta, koska sen katsottiin olevan riittävä kuvaamaan KHT-tutkintokokeen tilaa nykyhetkessä. Lisäksi ajanjaksolla oli mm. tilintarkastuslain ja kirjanpitolain uudistus, jotka olisivat voineet aiheuttaa tutkintokokeeseen suurempiakin muutoksia. Teemahaastatteluista arvioitaessa tulee huomioida haastateltujen henkilöiden määrä ja haastateltujen tilintarkastajien taustojen samankaltaisuus. Molemmat tilintarkastajat osallistuivat KHT-tutkintokokeeseen vuosina 2015–2017 ja läpäisivät tutkintokokeen ensimmäisellä yrittämällä ja työskentelevät samassa yhtiössä samassa toimipisteessä. On mahdollista, että suurempi haastateltavien määrä

tai haastatellun joukon monimuotoisuus olisi tuonut erilaisia näkökulmia teemahaastatteluihin.

7.3 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Tilintarkastajan auktorisointi Suomessa ja tilintarkastustutkinnot ja -luokat ovat laajuudeltaan suuri kokonaisuus, johon liittyy useita jatkotutkimusmahdollisuuksia. Keskeisimmät jatkotutkimusmahdollisuudet liittyvät tämän tutkimuksen keskeisiin rajauksiin. Samaa aihetta olisi mielenkiintoista tutkia pidemmällä ajanjaksolla tai esimerkiksi erilaisilla otannoilla, joissa tutkittaisiin esimerkiksi joka viides KHT-tutkintokoe 30 vuoden ajalta. Näin saataisiin tätä tutkimusta parempi kuvaus, siitä suomalainen KHT-tutkintokoe ja ammatin vaatimuksen ovat muuttuneet ajassa. Kvalitatiivisesta näkökulmasta saman tutkimuksen voisi suorittaa painottamalla haastatteluosion merkitystä. Suuremman haastatteluaineiston avulla voitaisiin tarkemmin kuvata tilintarkastajien näkemyksiä, kokemuksia ja olettamuksia KHT-tutkintokokeeseen liittyen. Välillisesti tämän tutkimuksen pohjalta mahdollisia jatkotutkimusaiheita ovat ainakin KHT- ja HT- tutkintokokeiden syvempi analyysi, tilintarkastuksen opetus korkeakouluissa ja tilintarkastajan auktorisoinnin merkitys ja arvostus.

HT- ja KHT-tutkintokokeet ja niiden kysymykset eivät ole olleet merkittäviä tai suosittuja tutkimus- tai opinnäytetöiden kohteita. Tässä tutkimuksessa on keskitytty pääasiassa kokeiden sisältöön ja sen laadulliseen analyysiin. Aihepiiri sisältää kuitenkin useita mielenkiintoisia kvantitatiivisen tutkimuksen mahdollisuuksia, jotka liittyvät esimerkiksi tentin läpäisyyn. Kvantitatiivisin menetelmin voisi tutkia esimerkiksi tenttiin valmistautumisen, työnantajan, maantieteellisen sijainnin, koulumenestyksen, työtehtävien ja työkokemuksen vaikutusta HT- tai KHT-tutkintokokeen läpäisemiseen.

KHT-tutkintoa ja tutkintokoetta voisi tutkia myös pedagogisesta näkökulmasta, keskittyen siihen minkälainen opetus yliopistoissa tai ammattikorkeakouluissa valmistaisi korkeakouluopiskelijoita parhaiten työelämän osaamisvaatimuksiin ja haasteisiin, joita tilintarkastustoimiala pitää sisällään. Esimerkiksi Buin & Porterin (2010) tutkimuksessa tuodaan esille korkeakoulujen laskentatoimen opetukseen liittyviä haasteita. Toisaalta koulutuksen näkökulmasta voitaisiin myös tutkia, minkälainen valmistautuminen, tai minkälainen opetus, valmistaa parhaiten KHT-tutkintokoetta varten. Hyvä tutkimusaihe voisi olla selvittää tilintarkastajien näkemyksiä tilintarkastajan keskeisestä osaamisesta ja sen opetuksesta suomalaisissa korkeakouluissa.

Hyvin ajankohtainen suomalaiseseen tilintarkastusinstituutioon liittyvä tutkimusaihe olisi hallituksen esityksen (HE254/2014) mukaiset muutokset tilintarkastuslakiin. Tilintarkastajanimikkeitä ja tutkintorakenteita muutettiin 2016 alkaen. HT-tilintarkastajasta tuli käytännössä tilintarkastusalan perustutkinto ja KHT-tilintarkastaja säädettiin yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksen erikoispätevyudeksi. Keskeistä olisi selvittää, onko uudistuksen tavoite tilintarkastajien perusosaamisen yhtenäistämisestä ja tutkintoraken-

teiden selkiyttämisestä onnistunut. Toinen keskeinen uudistus hallituksen esityksessä oli tilintarkastusvalvonnan tehtävien keskittäminen Patentti- ja rekisterihallitukselle. Tilintarkastusvalvonnan uudistamisen onnistumista ja vaikutuksia voisi tutkia haastattelemalla esimerkiksi henkilökohtaisessa laadunvalvon-
nassa olleita tilintarkastajia. Toinen mahdollisuus olisi analysoida tilintarkastuslautakunnan määräämien hallinnollisten seuraamusten laadun ja määrän muutosta suhteessa aikaisempaan.

Myös auktorisoinnin merkitystä ja tärkeyttä olisi hyvä tutkia aikaisemman tutkimuksen vähyyden ja rajallisuuden vuoksi. Auktorisointiin liittyen olisi mahdollista tutkia auktorisointiin liittyviä asenteita esimerkiksi sidosryhmien näkökulmasta tai auktorisoinnin mahdollista purkua tai mitätöintiä. Auktorisoinnin pysyvyyden ja mahdollisen purkamisen tutkiminen voi olla lähitulevaisuudessa keskeinen ja mielenkiintoinen tutkimusaihe, koska tilintarkastajien laadunvalvontaan on tehty merkittäviä tiukennuksia valvonnan siirryttyä Patentti- ja rekisterihallituksen alaisuuteen.

LÄHTEET

- Abdolmohammadi, M., Searfoss, D. & Shanteau, J. 2004. An investigation of the attributes of top industry audit specialists. *Behavioral Research in Accounting*. Vol. 16, 1-17.
- Aho, T. & Vänskä, H. 1995. *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Alakare, S., Koskinen, H. T., Reinikainen, M., Sedig, R. & Simola, A. 2008. *Uusi tilintarkastuslaki: Säännöksistä käytäntöön*. Helsinki: KHT-media.
- Alissa, W. 2014. An empirical investigation of the impact of audit and auditor characteristics on auditor performance. *Accounting, Organizations and Society*, 39(7), 495-510.
- Apajalahti, A. 8.11.2017 *Tilintarkastajat jo yli 100 vuotta luottamusta rakentamassa – 1800-luvulta 1960-luvulle*. Suomen tilintarkastajat. [https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijoille/tilintarkastajat-jo-yli-100-vuotta-luottamustarakentamassa-1800-luvulta-1960-luvulle._\(Viitattu 20.2.2019\)](https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijoille/tilintarkastajat-jo-yli-100-vuotta-luottamustarakentamassa-1800-luvulta-1960-luvulle._(Viitattu%2020.2.2019))
- Ashton, A. 1991. Experience and error frequency knowledge as potential determinants of audit expertise. *The Accounting Review*. Vol. 66, No. 2, 218-239.
- Arvopaperimarkkinalaki 2012. 746/14.12.2012
- Bédard, J. & Chi, M. 1993. Expertise in auditing. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*. Vol. 12, Supplement, 21-45.
- Bonner, S. 1994. The effects of instruction and experience on the acquisition of auditing knowledge. (includes appendices) (A Forum on Accounting for Not-for-Profit Organizations). *Accounting Review*, 69(1),157.
- Bonner, S. & Lewis, B. 1990. Determinants of auditor expertise. *Journal of Accounting Research*. Vol. 28, supplement.
- Bui, B. & Porter, B. 2010. The Expectation-Performance Gap in Accounting Education: An Exploratory Study. *Accounting Education*, 19(1-2), pp. 23-50.
- DeJong, D & Smith, J. 1984. The Determination of Audit Responsibilities: An Application of Agency Theory. *Auditing – a Journal of Practice & Theory*. 4(1),20-34.
- Eilifsen, A. & Messier, W. & Glover, S. & Prawitt, D. 2014. *Auditing and Assurance Services*. McGraw-Hill Higher Education.
- Euroopan komissio 2010. *Vihreä kirja. Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset*. [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2010\)0561_/com_com\(2010\)0561_fi.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0561_/com_com(2010)0561_fi.pdf). (viitattu 8.3.2019)
- Flint, D. 1992. *Philosophy and principles of auditing: an introduction*. Hong Kong: Macmillan Education.
- Fraktman, M. 2016. *Tilintarkastuskertomus uudistuu*. Balanssi. 2,14.
- Grey, C. 1998. On being a professional in a “Big six” firm. *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 23, No. 5/6, 569-587.

- Grönroos, J. 2013. Kenestä tilintarkastaja? Kyselytutkimus Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun opiskelijoiden halukkuudesta työskennellä tilintarkastusalalla. Pro Gradu-tutkielma. Aalto-yliopisto.
- Gwilliam, D. 1987. A Survey of Auditing Research. Cambridge.
- Haaramo, V. 2012. Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö: IFRS-raportointi.4. uud. painos. Helsinki: Sanoma Pro.
- Hall, W. 1988. What does it take to be an auditor? Journal of Accountancy. January, 72-80.
- Hallituksen esitys eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja laiksi julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi 2014. HE 254/20.11.2014
- Halonen, K. & Steiner, M. 2009. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki: WSOYpro.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. & Sinivuori, E. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uud. painos. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1988. Teemahaastattelu. 4. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Horsmanheimo, P., Kisanlahti, T. & Steiner, M. 2007. Tilintarkastuslaki: Kommentaari. Helsinki: WSOYpro.
- Horsmanheimo, P. & Steiner, M. 2017. Tilintarkastus - asiakkaan opas. 5. uud. painos. Helsinki: Alma
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. 1976. Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. Journal of financial economics, 3(4), 305-360.
- Jyväskylän Yliopisto. Monimenetelmäisyys. 2015.
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/monimenetelmäisyys>. (Viitattu 26.11.2018)
- Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa I, Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016-2017 ja eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2016. 2016. Helsinki: ST-Akatemia Oy.
- Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa II, Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016-2017 ja eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2016. 2016. Helsinki: ST-Akatemia.
- Kaplan, S., O'Donnell, E. & Arel, B. 2008. The influence of auditor experience on the persuasiveness of information provided by management. Auditing: A Journal of Practice and Theory. Vol. 27, No. 1, 67-83.
- Karkulahti, M. 2016. Kirjanpitolaki 2016 - Mitä uudistus toi mukanaan? [blogikirjoitus].<https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/talouden->

- [ammattilaisille/kirjanpitolaki-2016-mita-uudistus-toi-mukanaan](#). (Viitattu 8.3.2019)
- Kirjanpitolaki 1997. 1336/30.12.1997
- Kukkola, J. 2013. Tilintarkastajan ammattitaito: Tutkimuskirjallisuuden ja ammattilehtitekstien näkökulma (Master's thesis).
- Koskinen, K., Pihlanto, P., & Vanharanta, H. 2003. Tacit knowledge acquisition and sharing in a project work context. *International Journal of Project Management*, 21(4), 281-290.
- Kosonen, L. 2008. Vaarinpidosta Virtuaaliaikaan – Sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. Digipaino, Lappeenrannan Teknillinen Yliopisto.
- Law, P., & Yuen, D. 2011. An emirical examination of hiring decisions of experienced auditors in public accounting: Evidence from Hong Kong. *Managerial Auditing Journal*. Vol. 26, No. 9, 760-777.
- Laki Finanssivalvonnasta 2008. 878/19.12.2008
- Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä 2017. 444/28.6.2017
- Leppiniemi, J. 2006. Kirjanpitolaki: Kommentaari. Helsinki: Talentum media.
- Libby, R. & Frederick, D. 1990. Experience and the ability to explain audit findings. *Journal of Accounting Research*. Vol. 28, No. 2, 348-367.
- Lydman, K. 2016. Uusi kirjanpitolaki käytännössä: Keskeiset muutokset. Helsinki: Tietosanoma.
- Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center. (2009). Evaluation of the differences between International Standards on Auditing (ISA) and the standards of the US Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). Final Report of a Study Commissioned by Internal Market and Services DG of the European Commission
- Meklin, P. 2009. Tarkastus verorahoitteisessa ja markkinarahoitteisessa toiminnassa – erojen ja yhtäläisyyksien teoreettisia perusteluja. Teoksessa Heiskanen, J. Kihn, L. & Salme, N. (Toim.), *Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen* (s. 56-70). Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Merton, R., & Kendall, P. 1946. The Focused Interview. *American Journal of Sociology*, 51(6), 541-557.
- Mähönen, J., Säiläkivi, A. & Villa, S. 2006. Osakeyhtiölaki käytännössä. Helsinki: WSOYpro.
- Neu, D. 1991. Trust, impression management and the public accounting profession. *Critical Perspectives on Accounting*, 2(3), 295-313.
- Nieminen, O. 2007. Auktorisoidut tilintarkastajat Suomessa: skenaariotutkimus hyväksytyjen tilintarkastajien riittävydestä tulevaisuudessa (Master's thesis).
- Näsi, S. 2009. Katsaus tilintarkastuksen opetukseen ja tutkimukseen Suomen kauppatieteellisissä yksiköissä. *Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Osakeyhtiölaki 2006 624/21.7.2006.
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018a. KHT-erikoistumistutkinto.

- https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnot/tilintarkastajatu tkinto_ohjeet/tietoeritutkinnoista/kht-erikoistumistutkinto.html. (Viitattu 26.11.2018)
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018a. Laaduntarkastuksen painopistealueet. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/laaduntarkastusten_painopistealueet_0.html. (Viitattu 26.11.2018)
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018b. Laaduntarkastukset. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html>. (Viitattu 26.11.2018)
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018c. Mitä on hyvä tilintarkastustapa? https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/mita_ohyvatilintarkastustapa.html. (Viitattu 22.11.2018)
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018d. Tilintarkastajan laaduntarkastus käytännössä. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/tilintarkastajan_laaduntarkastus_kaytannossa.html. (Viitattu 26.11.2018)
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018e. Tilintarkastuslautakunnan ratkaisut 2018. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastuslautakunta/ratkaisut_2018.html. (Viitattu 26.11.2018)
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018f. Tutkinnat ja kantelut. https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnat_ja_kantelut.html. (Viitattu 26.11.2018)
- Patentti- ja rekisterihallitus. 2018g. Tutkintojaosto. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnot/tutkintojaosto.html>. (Viitattu 26.11.2018)
- Polanyi, M. 1966. Tacit dimension. New York: Doubleday & Co.
- Rekola-Nieminen, L. 2012. Kirjanpitolaki käytännössä. 3. uud. painos. Helsinki: Edita.
- Riistama, V. 1994. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Espoo: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Rikoslaki 1889. 39/19.12.1889.
- Saarikivi, M. 1999. Tilintarkastajan riippumattomuus. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Sarja, M. 1999. Tilintarkastajan riippumattomuus. Helsinki: Edita.
- Satopää, R. 2007. Hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa – tilintarkastajien käsityksiä. Tilintarkastus – Revision. 3/2007
- Satopää, R. 2003. Suomalainen hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa – odotukset, sääntely, käytäntö. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja A: Turun Kauppakorkeakoulu, Porin yksikkö. A4, 2003, Turku.
- Savtschenko, C. 2015. Tähtäimessä informatiivisempi tilintarkastuskertomus. Balanssi. 1,22-23

- Savtschenko, C. 2016. Lukuopas: Näin luet uutta tilintarkastuskertomusta. *Balanssi*. 4-5, 61.
- Steiner, M. & Halonen, K. 2010. *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki: WSOYpro
- Suomen tilintarkastajat ry. 2014. Tilintarkastusdirektiivi ja -asetus hyväksytty EU:ssa. <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/miksi-tilintarkastus-tehdaan/saantelyhankkeet/tilintarkastuslaki/tilintarkastuslain-muutokset/tilintarkastusdirektiivi-ja-asetus-hyvaksytty-eu-ssa>. (Viitattu 26.11.2018)
- Suomen tilintarkastajat ry. 2016. Uudistunut tilintarkastuslaki tullut voimaan. <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/miksi-tilintarkastus-tehdaan/saantelyhankkeet/tilintarkastuslaki/tilintarkastuslain-muutokset/uudistunut-tilintarkastuslaki-tullut-voimaan>. (Viitattu 26.11.2018)
- Suomen tilintarkastajat ry. 2017. Kirjanpitolain muutokset keventävät pienyritysten hallinnollista taakkaa. <https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/talouden-ammattilaisille/kirjanpitolain-muutokset-keventavat-pienyritysten-hallinnollista-taakkaa>. (Viitattu 26.11.2018)
- Suomen tilintarkastajat ry. 2018a. Mitä on hyvä tilintarkastustapa? <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-on-hyva-tilintarkastustapa> (Viitattu 22.11.2018)
- Suomen tilintarkastajat ry. 2018b. Tilintarkastuslaki. <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/miksi-tilintarkastus-tehdaan/saantelyhankkeet/tilintarkastuslaki>. (Viitattu 26.11.2018)
- Suomen tilintarkastajat ry. 2018c. Tilintarkastusrajat luupin alla. <https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijoille/tilintarkastusrajat-luupin-alla>. (Viitattu 26.11.2018)
- Säätiölaki 2015. 487/24.4.2015.
- Taloushallinnon säädökset. 2018. Helsinki: ST-Akatemia Oy
- Tan, H. 1999. Organizational levels and perceived importance of attributes for superior audit performance. *Abacus*, 35(1), 77-90.
- Tilintarkastuslaki 2015. 1141/18.9.2015
- Tomperi, S. 2016. *Tilintarkastus: Normeista käytäntöön 3, uud. painos*. Helsinki: Edita.
- Tuomi, J., & Sarajarvi, A. 2006. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Työ- ja elinkeinoministeriö. 2018. Tilintarkastus. <https://tem.fi/tilintarkastus> (Viitattu 26.11.2018)
- Työ- ja elinkeinoministeriön asetus tilintarkastajan hyväksymisedellytyksistä 2015. 1442/7.12.2015.

- Vuorinen, E. 1995. Tilintarkastus uudessa kunnalliskulttuurissa. Martinkylä: Vuoricon.
- Verohallinto. 2018. Vapaan oman pääoman rahaston varojenjakovoerouksessa. <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/60520/vapaan-oman-p%C3%A4%C3%A4oman-rahaston-varojenjakovoerouksessa>. (Viitattu 20.3.2019)
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. 1983. Agency problems, auditing, and the theory of the firm: Some evidence. *The Journal of Law and Economics*, 26(3), 613-633.

LIITE - TEEMAHAASTATTELURUNKO

Haastattelurunko

Tilintarkastajat

Valmistautuminen:

- Aikataulu ja prosessi
- Aiempi kokemus
- Tutkintovalmennus?

Ajankohtaisuus:

- Tärpit

Osaamisvaatimukset:

- Mielestäsi keskeiset osaamisvaatimukset
- Vastaako tentti osaamisvaatimuksiin?

Tulevaisuus:

- Suuret muutokset tutkintokokeessa
- Uusia osaamisvaatimuksia
- Tentin muutettavat tai uudistettavat piirteet?

Puheenjohtaja

Valmistautuminen:

- Kysymysten laadinnan aikataulu
- Prosessin eteneminen kalenterivuoden aikana
- Tenttikysymysten valmistelu
 - o Prosessi
 - o Painotettavat asiat
- Arvostelu ja arvostelijat

Ajankohtaisuus:

- Ajankohtaisuuden teeman tärkeys
- Keinot ajankohtaisuuden huomioimiseen tentissä

Osaamisvaatimukset:

- Tentin keskeinen tarkoitus
- Mielestäsi keskeisimmät osaamisvaatimukset

Tulevaisuus:

- Suuret muutokset tutkintokokeessa
- Uusia osaamisvaatimuksia
- Tentin muutettavat tai uudistettavat piirteet?